

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

N O V E M B E R

A román lelkiesség alakulása

a bécsi döntés óta

Az új kolozsvári városháza

Délerdélyi iskoláink és a románság

Szociális város – szociális Kolozsvár

MILES TRANSSSYLVANICUS

VÁKÁR TIBOR

JUHÁSZ ISTVÁN

CSIZMADIA ANDOR

MAGYAR FIGYELŐ

Apor Péter az erdélyiek régi nyájasságáról – Az erdélyiség, változatai és újabb kérdései – A népiség válsága – Tisztasági vizsgálatok két városban

SZEMLE

Erdély – újságíró-szemmel

VIII. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1943

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy ív terjedelemben, – Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 2 0 – .
Póztacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 20 Pengő. Egyes szám 2 Pengő.

TARTALOM

MILES TRANSSELYVANICUS: A román lelkeség alakulása a bécsi döntés óta	649
VÁKÁR TIBOR: Az új kolozsvári városháza	672
JUHÁSZ ISTVÁN: Délerdélyi iskoláink és a románság	680
CSIZMADIA ANDOR: Szociális város – szociális Kolozsvár	688

MAGYAR FIGYELŐ:

APOR PÉTER az erdélyiek régi nyájasságáról	697
(SZI): Az erdélyiség, változatai és újabb kérdései	698
SALAMON SÁNDOR: A népiség válsága	701
Tisztasági vizsgálatok két városban	703

SZEMLE:

Erdély – újságíró-szemmel	704
---------------------------	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfőjét Széchenyi *Hitelének* 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

POLITIKAI MEGGONDOLTSÁG

Szegény, gyámoltalan kis-nemzeteknek nagyon is hajlamuk van szerepléseiket túlbecsülni. Hiszen a végét kell nézni mindennek! Rodostóra gondolok és Turinra... S mégis, akárhogy is, az az egy bizonyos, hogy a magyar nemzet ma is él, s rég elpusztult volna, ha politikai meggondoltsága fenn nem tartja. Sajátságos módon, harcos és tüzes nemzet léteire országa megmaradását mindig inkább evvel biztosította és vitte tovább, mint kényszerült vagy virtuosos harcitetteivel. Jellemző, hogy európai helyzetét és lehetőségét igazában azzal alapozta meg, hogy lemondott a harcról. A fiatal ragadozómadár megtépázva, de ép karmokkal, fészkébe vonult, nem zsákmányolt többé, sőt fészkébe bocsátott idegen szárnyasokat. S azontúl is egész élete a józan megalkuvások sorozata, a lehetőségekkel való folytonos számolás. Először csak az idegennel és az idegenséggel alkudott meg, de azután megalkudott az ellenséggel is. Sokáig csakugyan egyiket a másik ellen játszotta ki. Majd megalkudott a hatalmasabb államtárssal, tisztán mérlegelve a körülményeket s legyőzve lázongó érzelmeit. Vége a világháború után, a tiszta látásnak és keserű önuralomnak ismét kemény próbáját kellett adnia.

Némi pótlásra szorul hát az a sommás megállapítás, hogy „a magyar harcos nemzet”. Bizonynyal többet mond, ebben a vonatkozásban is, aki azt mondja, hogy „a magyar politikus nemzet”. De nem úgy értve, mintha politikailag cselekvő volna. Hisz legnagyobb politikai teljesítményei nem is cselekedetek! Legnagyobb cselekedete akárhányszor a cselekvéstől való tartózkodás! Nem cselekvő, hanem szemlélődő, aki nyugodtan néz körül, és mindig jól tudja, mikor nem szabad és mikor nem érdemes cselekedni. Már helyzete is erre utalja. Cselekedettel többnyire csak ronthat. Egyetlen önvédelme az óvatosság. Így lomhának látszik, engyvedűnek: valóban esze ágában sincs túlekedni. Ha van keleties vonás a magyarban, ez a lusta, szemlélődő természet az!

Babits Mihály: A magyar jellemről
(Mi a magyar? 63–64. l.)

E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

Csizmadia Andor dr., Kolozsvár thj. város tanácsnoka * Juhász István dr., az Erdélyi Tudományos Intézet tanára * Salamon Sándor, a kolozsvári ref. kollégium tanára * Szabó István, az Ellenzék belső munkatársa * Vákár Tibor, okl. építészmérnök, Budapest székesfőváros mérnöke.

A HITEL ÚJ ELŐFIZETÉSI ÁRA

A nyomdai és papírárak nagymértékű drágulása következtében kénytelenek voltunk folyóiratunk előfizetési árát az eddigi évi 12 pengő helyett 20 pengőre, az egyes számok 1 pengős árát 2 pengőre emelni.

Régi előfizetőinknek azonban 1943. december 31-ig továbbra is a régi áron küldjük folyóiratunkat.

A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

- Venczel József dr.:* Erdély és az erdélyi román földreform.
- Tamási Aron:* Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.
- László Dezső:* Korszerű magyarság.
- Venczel József dr.:* A székely népfelesleg.
- Szabó István dr.:* Az asszimiláció a magyarság történetében.
- Zathureczky Gyula:* Magyar politika Európában.
- Tamás Lajos dr.:* A román nép és nyelv kialakulása.
- Martonyi János dr.:* Közigazgatásunk reformja.
- Szabó T. Attila dr.:* A románok újabbkori erdélyi betelepülése.
- Ifj. Boér Elek dr.:* Nagy tér-gazdaság.
- László Gyula dr.:* A magyar östörténelem régészetről.
- Makkai László dr.:* Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása.
- Erdei Ferenc:* Parasztságunk legújabb alakulása.
- Zathureczky Gyula:* A magyar szellem forradalma.
- Malán Mihály:* A szláv veszedelem.
- Bónis György dr.:* Magyar törvény – magyar lélek.
- Mikó Imre dr.:* Kormányzó és kormányzóhelyettes.
- Balogh Jolán dr.:* Kolozsvár régi lakói.
- vitéz Bajty Tivadár dr.:* Munkabérendszerek.
- Gagybátori E. László:* Kodály Zoltán és kórusai.
- László Gyula dr.:* A honfoglaló magyarság lelkialkatáról.
- Bíró József dr.:* Erdély műemlékeinek sorsa a belvederei döntés után.
- Venczel József dr.:* Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában.
- Bárdossy László:* Két világ között.
- Palotás Zoltán:* A geopolitika mint államtudomány.
- Oberding József György dr.:* A bányászati telepítések rövid története.
- Csортán Márton dr.:* A kolozsvári Tízes Szervezet.
- Mályusz Elemér dr.:* A magyarság a középkori Erdélyben.
- Szöllősy András:* Magyar zeneírás.
- Martonyi János dr.:* Új magyar közgazgatás felé.
- Pukánszky Béla dr.:* Szászok a magyarság és a románság közt.
- Aldobolyi Nagy Miklós dr.:* Magyarok a Kis-Szamos mellékén.
- Ifj. Boér Elek dr.:* Az arany és a kliring harca.
- Dr. Téchy Olivér:* Széchenyi hatása a magyar hiteljogra.
- Polónyi Nóra dr.:* A román propaganda hatása Nyugat-Európa közvéleményére.
- Eröss Alfréd dr.:* Mitosz, vallás és irodalom.
- Mikó Imre dr.:* Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi politikája.
- Makkai László dr.:* Román történetírás a két világháború között.

A ROMÁN LELKISÉG ALAKULÁSA A BÉCSI DÖNTÉS ÓTA

A ROMÁNSÁG mindössze hetven év óta él korszerű állami életet. Az idegen uralmak alatt évszázadokon át az egyház jelentette (meglehetősen tág értelemben persze) egyetlen közösségi szervezetét. A vallást a román nép ma is „törvény”-nek (lege) nevezi. A magyar azt mondja, hogy a „királytól az utolsó polgárig”, míg a román közmondás „a püspöktől a bocskorig” teszi kötelezővé egy s más szabály betartását. Ebből az ősi, mondhatni teokratikus rendből szinte átmenet nélkül ugrott át a románság a liberális demokráciára, kihagyva azokat a fejlődési fokozatokat, amelyek nyugaton szellemileg és társadalmilag előkészítették a népeket a francia forradalom eszményeinek befogadására. A negyvennyolcas idők havaselvei forradalmárainak élcsapata rakta le a dunai fejedelemség, majd a román királyság alapját, s munkájukat azok a politikusok folytatták, akik a századelő francia szocializmusának egyházellenes légkörében végezték főiskolai tanulmányaikat. Ami nyugaton hosszú fejlődés, gyakran a történeti erők véres összecsapásának eredménye volt, lett légyen életforma, jogszabály vagy intézmény, máról-holnapra polgárjogot nyert itt. Így másolták le a belga alkotmányt s utána reformtörvények százait a román társadalom tényleges szükségletei és erőviszonyai figyelembevétel nélkül. Természetesen más európai behatások is érvényesültek. És a zsenge román államiség mégcsak hozzá sem láthatott megemésztésükhöz, az első világháború után máris újabb sodra kapta el a nyugateurópai politikai zajlásnak.

Így tágult a szakadék az ősi létformákhoz ragaszkodó egyház s a maga külön útjait járó állam között, amellyel az ortodoxia nem tudott és nem is akart lépést tartani. Merev dogmáit, hatalmi igényeit és hajthatatlan kritika-ellenességét semmiképpen sem tudta összeegyeztetni az állam liberális eszményeivel és bíráló szellemével. Kezdeti tartózkodása gyanakvássá és ellenségeskedéssé vált később. Ez a kétirányú folyamat természetesen lelki meghasonlást eredményezett: megbomlott a százados egyensúly s azt nem állíthatták helyre sem a parlamentbe bevonult papok, sem azok a politikusok, akik úgy igyekeztek szintézist teremteni, hogy szobáikat aranyozott bizánci képekkel aggatták tele, miközben kormányzási cselekedeteikkel buzgón utánozták az egyházellenes franciákat. A következmények rövidesen az irodalomban és művészetben is mutatkozni kezdtek. Szélsőséges irányok hajtottak ki a törzs-

ből, amelyet a román irodalmat és művészetet az előidőktől kezdve tápláló és sugalmazó ortodoxia jelentett. Míg azonban Kis-Románia idején az ortodoxia kényszerű belenyugvással viselte el hatalmának megtépázását, Nagy-Románia megalakulása után felhagyott passzív magatartásával, mert hatalmas segítséget kapott Erdélyből, ahol az ortodox egyház még az ókirályságinál is tömörebb és szervezettebb lelki és politikai erőt képviselt. A reakció első jele a „Gândirea” című folyóirat megindítása volt. A hagyományok feltámasztásának, az ősi erkölcsi- és szépségeszmények ápolásának jelszavával indult a folyóirat, amely körül kiváló tollak sorakoztak fel. Szellemi fölényével hamarosan az irodalmi és művészeti irányítás elvonulába rugtatott. Hatását tekintve, egyetlen újabb román szellemi tömörülés vagy irányzat sem mérhető hozzá. A budapesti „Nyugat”-ra kell utalnunk, hogy jelentőségéről fogalmat alkothassunk. A folyamat persze, amit elindított, a „Nyugat”-hoz viszonyítva, teljességgel ellentétes irányú volt. Legelső tábora az ortodox papságból és az ortodox egyházhoz tartozó értelmiségből került ki és a „gândirizmus” lassan behatolt az egyetemi ifjúság közé is és kialakította azt a szellemiséget, mely úttörője és támasza lett aztán a Vasgárda mozgalmának.

Legtöbben azt hiszik, hogy a román belpolitika termékeként lépett a színre a később oly rettentő tévelygésekbe bonyolódott Vasgárda, holott ez a mozgalom elsősorban szellemi, sőt vallásos természetű volt. Mását – belső tartalmáról beszélünk és nem idegen mintákat is utánzó külsőségeiről – hiába keresnők korunk politikai mozgalmai között. Vezetői mintegy a középkorból lépnek elénk, látomásaik vannak, szentképek szólnak hozzájuk, titokzatos jeladásokra figyelnek, kolostorokba elvonulva keresik lelki tisztulásukat, beteg rajongás tölti el őket a halál iránt és a legszörnyűbb bűnöket követik el vagy sugalmazzák szentnek hitt céljaik elérése érdekében. Messi századok misztikuma, révülete, szenvedélye és rajongása vetette ki magából ezt az áramlatot, amelynek Zelea-Codreanu szervező tehetsége adott formát. Általa a román ortodoxia politikai síkon folytatta azt, amit a „Gândirea”-val elkezdett: a harcot a „hagyományoktól elszakadt”, laikus állam és ennek szellemisége ellen a régi pozíciók visszaszerzéséért. Nem véletlen, hogy Nichifor Crainic, a „Gândirea” főszerkesztője irányításával indul a Vasgárdát támogató első napilap. Köztudomású különben az a szerep, amit az ortodox papság játszott a Mihály arkangyal védnöksége alá helyezett mozgalomban.

A nemzetközi politikai élet alakulása is az ortodoxia malmára hajtja a vizet. Egyre tömörebbé válik az arcvonala, mely rohamra indul a tápláló forrásaitól távolodó, talajtalan, különböző mimikrikkel védekező liberális-demokrata állam ellen. Kitűnik az igazság, hogy az úgynevezett kormányzópartok rezolúciók termékei és nem revolúcióké. Most azonban már nem használnák a régi ügyeskedések: az ellenfelek teljes győzelmet akarnak. Egyideig még kétes, ki ér hamarabb célba a rendszer romjai felett: II. Károly vagy Zelea-Codreanu? II. Károly diktatúrája dönti el a versenyfutást s a sors iróniája, hogy a román demokráciával és parlamentárizmus-

sal együtt pusztul Zelea-Codreanu is. Aztán jönnek az 1940-es események és most a poraiból feléledett Vasgárda söpri el II. Károly diktaturáját. Egyre ritkulnak az ortodoxia útjában álló akadályok. Az egyetlen válságos pillanat akkor következik el, amikor a Gárda Zelea-Codreanu szenttéavatását követeli és a pátriárka a kérést kerekén elutasítja. Négy hónapon keresztül néz a Gárda farkasszemet a főpapi karral. Az alsópapság ugyan híven kitart még a Gárda mellett, a magas klérus azonban tisztán látja a helyzetet: tudja, hogy elkerülhetetlen az összeütközés Antonescuval. A mór tehát mehet; mennie kell, mert nem engedelmes szolgája többé az ortodoxia akaratának, „tradicionalizmusa” egyre vörösebb színt kezd ölteni. Mellesleg pedig Antonescu mellett áll a hadsereg s nem kétséges, ki fog felülmáradni az összecsapásban. Mindennél fontosabb a visszaszerzett pozíciók megtartása. A reverenda fölé vett zöld ing kellemetlenül akadályozza a szabad mozgást.

LELKI EGYENSÚLYTALANSÁG

KÜLSŐ ÉS BELSŐ, politikai és gazdasági érvek egész seregét lehetne felhozni e gyorsütemű változások közvetlen indító okainak megvilágítására. Az igazi, végső ok azonban mélyebben van: a román lélek egyensúlytalanságában, mely hol a nemzedéki ellentétek, hol a nacionalista tobzódás, hol a multban való elmerülés, hol az újszerűség lázas keresése, hol a mértéktelen önbizalom, hol a tehetetlen összeroppanás formáját ölti. A szellemi életben pedig hű tükrét leljük ezeknek az idegen szemlélő számára bizonyára érthetetlenül váltakozó metamorfózisoknak. Mert az a román szellemiség, amely a húszas évek elején még a francia forradalom nagy eszményeitől megbűvölve bontogatja szárnyát és fuvolázó humanizmussal veszi védelmébe az ország kisebbségeit a politika túlkapásaival szemben, tíz évvel később már elől jár a nacionalista izgatásban, s történelmi jóvátételt, faji elsőbbséget, gazdasági imperializmust és társadalmi elkülönülést hirdet. Lehetetlen fel nem fedezni az ortodoxia jellegzetes hangjait e harsány kórusban. A román öhitű egyház hiánytalanul érvényesíteni kívánja a maga történeti tapasztalatait és ezek a tapasztalatok azt mondják, hogy a nemzet megváltása, ereje és boldogulása az ősi hit sáncái közötti légmentes elzárkózásban van. Valóban, viszontagságos századok folyamán ez az elkülönülés adta az ortodoxia és egyben a román nép erejét. Török, német és magyar uralom alatt a bizánci egyház éles elhatároltsága, minden életmegnyilvánulásra kiterjedő merev törvényei tartották egy akolban a politikailag szervezetlen románságot. Öncélú, zárt nemzeti egyházzá lett így. Még csak nyomot sem hagyott rajta a katolicizmusnak és protestantizmusnak a szociális fejlődéssel lépést tartó, s a határok feletti testvériséget hirdető univerzalizmusa. Önmagába zárkózva alkotta meg sajátos világképét, alig ügyelvén a külső világra, amelyből egyedül a tartalmát vesztett orosz és a metafizikává légiesedett görög ortodoxia behatásait engedte magához. Történeti emlékezete Rípp van Winkle-ként ébredt meg és vált irányító tényezővé abban a román államban, amely-

ben immár katonaság, csendőrség és rendőrség és tisztviselők tízezei örködték a nemzeti érdekeken, s amely ünnepélyes kötelezettségét vállalta annak, hogy a haladás, a kiegyenlítődés, a népi összhang előharcosa lésson itt, őre a szabadságeszményeknek, s mértéktudó tagja a demokratikus hatalmak nagy családjának.

Ma, ha visszapillantunk a modern Románia életének váltakozó szakaszaira, bizony nem tudjuk: lehet-e váddal illetni a románságot a lépten-nyomon szembetűnő következetlenségekért. (A világháború előtt például megtörtént, hogy zsinagógákat romboltak le és az erdélyi fajtestvérek „elnyomása” ellen tüntettek csaknem egyazon időben.) Sem egyén, sem állam nem adhat mást, csak ami lényege. Egy nép, mely a multból kormányzási gyakorlat és szervező hajlamok helyett államellenes, érzéseket örökölt, s politikai és lelki helyét meg nem lelve, hánykolódik kelet és nyugat, mult és jelen, durva önzés és gáttalan nagylelkűség közt, végzetszerűen tehetetlen játékszerévé válik a fölötte átcsapó történelmi erőknek, ösztönéletet él, hivatása még nem tudatosodott benne, hiányzik önbírálata s céljait a kevesebb ellenállás törvényének megfelelően változtatja. Elítélendő-e, ha általánosságban a román szellemiség is híven követte a végletekbe való áthajlásnak említett folyamatait? Nem egy neves költőt, író, gondolkozót találunk, aki eszményeit és meggyőződését csaknem évenként változtatta. Világpolgárokból vasgárdista igricék, a francia szellemiség csodálóiból ortodox propagandisták, l’art pour l’art művészekből a kíméletlen cselekvés teoretikusai lettek. Az irodalom, a művészet, a sajtó, s általában a vezető értelmiség buzgó igyekezettel, zavarba soha nem jöve, szolgálta ki az egymást felváltó rendszereket. A szellem luciferi vakmerőségeinek, bírálatának és kétkedéseinek kénköves lángját tömjénfüst fojtotta el, mely álmokkal kártalanította a realitásokkal megbirkózni nem tudó lelket. Az egyházban és az egyház által élő erdélyi román szellemiség a bódulatnak ebből az állapotából sohasem is tudott kiszabadulni. A található ritka kivétel csak a szabályt erősíti. Maior, Şincai, Mureşanu, Goga, Slavici, Coşbuc, Agârbiceanu, Rebreanu: mind a mesterségesen felidézett s mondhatni dogmatikus keretek közé szorított álmoknak a megszállottai. Az ókirályságbeli szellemi élet véredényeiben még találni ugyan kevés, multból megőrzött oxigént, kérdés ám, tart-e belőle az újabb léleketvételig?

Komoly károsodását látjuk ebben az egész Délkelet-Európa szellemiségének. Mi, akik annakidején még figyelhettük a pányvák nélküli, csak a maga belső törvényeinek engedelmeskedő román literatúrát és tudományosságot, a legkedvezőbb vallomást tehetjük róla. A francia, német, angol, olasz, magyar szellemiség ormairól alapillantva kissé nyersnek és félszegnek tűnt ugyan a lélek, mely általuk formát öltött, de erényeivel mégis meg tudta nyerni a hozzája közeledőt. Fiatal volt, vakmerő, eleven, tanulékony; nemes kalandokra mindig kész. Elég, ha a román falu-irodalomra és a román paraszt életével kapcsolatos tudományos kutatásokra hivatkozunk. Az önelemzés, a szociális bírálat és vizsgálódás olyan eredményeit találjuk, melyek hasznosítása európai szintre emelhetne

volna a román közgondolkozást s talán az állam belső politikáját is. Ám csakhamar üldözendő bűnné vált az őszinte beszéd. Az ortodox szemlélet primitív nacionalizmusa a mult extatikus bámulatát, a sebek és fogyatékoságok óvatos rejtegetését, a román élet heroikus ábrázolását tette kötelezővé. És a bírálók, a töprengők, a kutatók, a reformer lelkek vagy elhallgattak vagy beálltak a mértéktelen nemzeti becsvágy legyezgetői közé. Bizánc frazeológiája ömlött el az országon. Az erőre kapott ortodoxia képzelete kigyulladt és az összeroskadt orosz ortodoxia vezető szerepének átvételéről szőtt messzemenő terveket. Egyebek közt ezen a ponton is érintkezést talált II. Károly diktaturájával, mely cserébe az elorzott parlamentarizmusért, a nagyhatalmi állású Románia ábrándképével ajándékozta meg a román nemzeti önérzetet. És míg II. Károly „nagyköveteket” nevezett ki Párisba, Varsóba, Belgrádba és Ankarába, addig az ortodoxia, új izlamizmushoz hasonlóan, térítő hadjáratba kezdett, tízével emelve a templomokat nemromán vidékeken; az ország határain kívül pedig a balkáni testvér-egyházakat vette munkába, sőt érintkezést keresett az angol protestantizmussal is, melynek támogatásától sokat remélt. Ezenközben persze a missziós munka és a szociális tevékenység, amely a mult világháború után a többi keresztény egyház mentőövét jelentette, háttérbe szorult. Az ortodoxiának különben a társadalmi segítőmunka iránt sohasem volt különösebb érzéke. Szabad terjeszkedési lehetőséget találnak eképpen a szekták, ellenük gyenge gát a csendőr és a vizsgálóbíró. A nagy tervek árnyékában repedezik, omlik és porlad a hitélet, amint a társadalmi és gazdasági bajok is üszkösödni kezdenek a kárlista parancsuralom tetszetős kuliszái mögött. Érthető hát, ha mind az ortodoxia, mind II. Károly mohón nyúl Petrache Lupu, az „istenlátó pásztor” után, ki azt állítja, hogy megjelent neki az Úr. Az egyház az ortodoxia reneszánszát reméli az Úr állítólagos üzenetét közvetítő pásztor fellépésétől, míg a rendszer azért dédelgeti a királyi kihallgatáson többször is megjelenő Petrache Luput, mert a hívő nép felé úgy tűntetheti fel a dolgot, hogy Istennek tetszetős II. Károly országlása. A fortélyosan megtámogatott államrend 1940-ben mégis összeomlik, s vele együtt alároskad a fellegek közt járó nemzeti becsvágy is. Fatalizmus lesz urráa lelkeken; a bécsi döntésre mindössze Erdély anyagilag jobban érdekelt román értelmisége horkan fel messzehangzóbb módon.

DÉLIBÁBOS NEMZETI KÉPZELET

LOGIKUSFELTÉTELEZÉS SZERINT egy ilyen tragikus eseménynek a belső vizsgálódás folyamatát kellene elindítania az illető nemzet életében. Versailles és Trianon, láthattuk, az önmarcangolás egész irodalmát termelte ki, melyben újból és újból visszatért a harcban elbukott nemzeteket kínzó kérdés: hol és hogyan követtük el a hibát? A természetes életösztön dolgozik így s a helyes diagnózis áldássá változtathatja a csapást, ha fel tudja lelteni a szervezetet emésztő kórság forrását.

A bécsi döntés utáni letargiából feltápáskodó román szellemi

élet is felveti e kérdéseket. S hihetetlenül gyorsan, szinte kapásból találja meg a választ rájuk. Hirdeti, hogy a román öntudat sekélyessége, az ősi hagyományoktól való eltávolodás, a Nagy-Románia határaiban való jóllakott megnyugvás, azaz imperiálista eszmény hiánya és a kisebbségek irányában követett nagylelkű politika okozta a tragédiát. A Vasgárda rémuralmának bizonytalanságokkal teli légköre egyideig még fékentartja ugyan a tollakat, amikor azonban megindul a keleti háború s a német hadseregbe ékelt román csapatok átlépik előbb a Prut, majd a Dnyeszter vonalát, új eszmény kezd kibontakozni a könyvkereskedések polcait rohamosan ellepő kiadványokból. Pánrománia ez az eszmény, egy új keleti birodalom álomképe. Könyvek, tanulmányok, tekintélyes folyóiratok fejtegetik a románságnak a trák, dák, római és bizánci örökséghez való jussát, sőt határait is megvonják: a Búg folyótól a Tiszáig, a máramarosi havasoktól a Pindosz hegységig terjedne az a birodalom, amely méltó öltözéke lehet a román történelmi szerep-tudatnak és élettani potenciának. Húsz, sőt huszonnégy millió románról beszélnek s hangoztatják, hogy ebben a birodalomban csak egyetlen nemzetnek lehet helye: a románnak. A kisebbségi kérdés többé sem gyakorlati, sem elméleti formában nem érdekelheti a román állampolitikát. Fantasztikus ki- és betelepítési tervek látnak napvilágot. Erdélyt a magyaroktól szeretnék megtisztítani, Bukovinát és Besszarábiát pedig az oroszoktól, ukránoktól és bolgároktól. A határsávokat oda telepített román frontharcosokkal népesítenék be. A Bukovinában és Besszarábiában visszaállított román államhatalom első jellemző intézkedése az, hogy megszünteti a tolmácsi intézményt, azzal az indokolással, hogy Románia nemzeti állam s mindenkinek ismernie kell az államnyelvet. A transznisztriai kormányzóságot, ahol a szláv érzésű és kultúrájú nép-elemre az újkeletű imperializmus alig építhet, az ortodox egyház veszi munkába: közvetlenül a harcok megszűnése után több püspökkel együtt megjelnek itt a nagyszebeni ortodox metropolita, megbeszéléseket tart, s áldását adja a foglalásra induló román ortodoxia misszionáriusaira.

Közben napirenden tartják a szerbiai, albániai, bulgáriai és görögországi szórványok kérdését is. Nyílt célozgatások fűtik a Nyugat-Bánság visszaszerzésének a reményét: az lenne a balkáni román terjeszkedés hídja.

A figyelem középpontjában mégiscsak Erdély áll. Az erdélyi kérdéssel való agitáció jól kitaposott utakkal rendelkezik. Hagyománya van, közönsége, jól bevált frazeológiája. Hullámain karrierrek szöktek és szöknek a magasba, amellet, hogy különösképpen alkalmas a közfigyelemnek a belső bajokról való elterelésére. Hiába köt hát sajtóegyezményt a két ország: mihelyt a külpolitikai körülmények lehetővé teszik, hol ilyen, hol olyan formában bukkan fel a bécsi döntés időlegességének vagy éppen hatálytalanságának gondolata. Nagyszebenben újjászervezik az Astra halódó folyóiratát, a „Transilvania”-t, mely ezentúl minden figyelmét az erdélyi kérdésre fordítja, ugyancsak Nagyszebenben keltik életre a „Luceafărul”-t, Goga és Tăzlaşanu hajdani budapesti folyóiratát,

míg Brassóban a Slavici harcait idéző „Tribuna” ül be a megszüntetett Brassói Lapok szerkesztőségébe és nyomdájába. Másutt is új napi- és hetilapok indulnak menekült újságírók vezetésével, s hol van még az átmenekített egyetem és kereskedelmi akadémiá, az Astra és a különböző egyesületek, melyek mind az erdélyi román irredenta ébrentartásában látják legfőbb hivatásukat! Egész gépezet lendül mozgásba. Szulejmánként lóra ültetik ismét az utóbbi 25 évben annyiszor kimúlt és annyiszor feltámasztott „Gazeta Transilvaniei”-t, Barițiu 1898-ban alapított lapját, mely léte tényével (a román nyelvterület legelső újságja!) cáfolja azt, amit hasábjain új gazdája, az Astra hirdet: a magyaroktól szenvedett kulturális elnyomatást. Egész oldalakat tölthetnénk meg e harci vonal különböző erőd-állásainak, futóárkainak és róka-lyukainak ismertetésével.

Mintha ama régi színjáték zajos röprizének lennék a tanúi! Mert nem új sem a hang, sem a díszlet, sem a modor. Jellegzetes pözirodalmat hív elő a honfibú; nincs aki ennek az irodalomnak művészi hitelességét Gogához vagy Coșbuchoz mérhető tehetségével fémjeleznék. Rebreanu az egyetlen, aki mondhatna még valamit, de ő nyilván elmondotta már, amit akart, kissé egyenetlenül ugyan és nem mindig a művész szavával. A régiek közül még itt lenne Agârbiceanu, ám az ő ódon dilettantizmusa inkább múzeumi tárgy, mint eleven és ható erő. A fiatalok között az igazi tehetségek érdeklődése másirányú. A zajosak, szervezkedők, csoportokba verődők, az országot társasgépkocsikkal járók és irodalmi estélyek örvén agitációs összejöveteleket rendezők csaknem kivétel nélkül azokból kerülnek ki, akik komoly folyóiratokban alig juthatnak szóhoz. Különös iróniával (s a mi erdélyi életünkre oly jellemzően!) hat, hogy az új román irredenta költészet legeredetibb és legtöbbet ígérő tehetsége – magyar származású. Igazi nevét (Asztalos) természetesen írói név mögé rejti.

Miről szólnak e költemények és prózák? Szólnak a román nép dicsőséges származásáról, a dák hősiességről, a római örökségről, az erdélyi románság „évezredes szenvedéseiről”, az erdélyi román mult nagy eseményeiről, a magyar „járomról”, a feleki határról, a széttéptettségéről, a rövidesen elkövetkező visszatérésről, a bosszúról, a „román nosztalgiaák városáról”: Kolozsvárról és az új országról, mely szebb és nagyobb lesz a réginél. Megindító képeket festenek az északerdélyi románság képzelt szenvedéseiről, ugyanazzal a romantikus színezéssel és szónoki modorral élvén, mely annyira jellemezte Gogát. Mondhatni valamennyien Goga hagyatékából élnek, mert élni csak kell valamiből, ha nincsenek új nagyok, akik történeti élményükhöz megfelelő formát és témakört teremtenek. Nem szabad viszont figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az agitációs gépezet hajtó vágyak mélyén végső elemzésben a történeti ismétlődések reménye van; a bufteai békét követő Trianon emléke teletpszik a lelkekre s e szuggesztív vajmi kevés szerepet hagy a saját lábán járó és saját szemével néző eredetiségnek.

Külön tanulmányt igényelne a történelemből táplálkozó új román irodalom bemutatása. Nyomát sem találjuk benne a reális ábrázolásnak és kritikai szemléletnek. Önkéntelenül Jókaira kell gon-

dolnunk, a nagy mesemondónk „angyalaira” és „ördögeire”, jól-lehet a hasonlat politikai átvitelben meglehetősen sántít, mert Jókai tudott eszményíteni román alakokat is, míg ebben az irodalomban a magyarnak csupán ördögi szerep jut. Nem egy mű akad köztük, amely misztikus légkörével, föld fölött lebegő alakjaival, fanatikus fűtöttségével és ótestamentumi hangulatával egyenesen ortodox liturgiaként hat. Milyen szétválások, a szellem micsoda szakadécai! Hol állanak ettől az irodalomtól az ókiráltság (ma hallgató) franciás, németes vagy olaszos avantgardisták!

S míg itt, a „hegyeken innen” az 1918-iki nemzedék babérjaira vágyó értelmiség szorgosan tatarozza a saját használatára kiásott mítoszt, odaát a bukaresti Akadémia sem ül tétlen. Egymásután jelenteti meg a nagyromán eszményt szolgáló történeti és folklorisztikai kiadványait. Colant, az északerdélyi ortodoxok püspökét Titulescu utódjául tagjai közé választja, amivel egyébként érdemes tevékenységet jutalmaz: az Újszövetség fordítását és kiadását. Hagyományaihoz híven cselekszik az Akadémia, falai között az első világháború előtt és alatt is meleg otthonra lelt az erdélyi román irredenta. Ott látjuk a csatasorban a bukaresti egyetem Történeti Intézetét, amelyet Giurescu, a fiatal román történetíró vezet, valamint a Iorgáról elnevezett és jelenleg Gheorghe Brătianu irányításával működő Világtörténeti Intézetet. Német-, olasz- és francia-nyelvű kiadványok egész sora száll vitába a kontinuitásra s általában a román multra vonatkozó magyar felfogással. Igen buzgó e téren Ion Lupaş nagyszabású egyetemi tanár, aki előadásokat is tart Németországban és Szlovákiában. A politikával elvegyülő tudományosság régtől ismert műfaja új virágzásnak indul. Lángot vetnek ama harc hamu alatt izzó paraszai, mely közel kétszáz éve folyik a magyar és román tudományosság között, s nem mindig meddő és haszontalan módon. A román szellemi élet a multban kétségkívül sokat nyert általa, mert mint a középkorban az elhibázott célú alkimia, a kontinuitás bizonyítékait kereső román kutatások is értékes mellékeredményekkel jártak, különösen a nyelvtudomány, a régészet és a népművészet terén. S ha a szilárdan megalapozott magyar tételt nem is ingathatták meg, tagadhatatlanul nagy lépéssel vitték előre a nemzeti önismeretet fejlesztő román tudományosságot. Legutóbb például Sextil Puşcariu tíz kötetesre tervezett Román Nyelvtérképének első kötetei csaknem forradalmi hatással voltak a román szellemi életre. Széles körökben ébresztették fel a nyelv iránti érdeklődést, s ma már szél-tiben termékeny viták zajlanak; olyan jelenségeknek vagyunk tanúi, amilyenek annak idején a magyar nyelvújítás korszakát jellemezheték. Az ország különböző vidékein folytatott ásatások igen becses kultúrtörténeti (sajnos megszárt) anyagot emeltek napvilágra. De fejlődött a társadalomtudomány is, amelyre a népeleti tünemények tanulmányozása volt lendítő hatással; ugyanígy a román irodalom és művészet, amely külföldi mintáktól a hazai föld sajátos témái felé fordult. Egyszóval az ilyen viták sohasem lehetnek ártalmára egy nemzetnek, ha megmaradnak a szigorúan vett tudományosság keretében. Annál lehangolóbb a mai látvány, ahogyan az erdélyi ösfoglalás

kérdése körül viharzó csatározások minduntalan kicsapnak a tudományos spekuláció medréből: a szellem fegyverei fizikailag tapintható támadó eszközökké válnak, az értelem párbaja szenvedélyek dulakodásává.

Aggódva figyelhetjük, mint vonja hatalmába e sajátos történetírás nyomán a román közfelfogást s ami még lehangalóbb: a tudósok új nemzedékét is, valami dogmatikus xenofóbia és fellengzősség. Szörnyetegek ezek, amiket ha felébresztették, sohasem lehet jóllakatni. Lám, már akadnak neves közéleti férfiak, akiknek nemzeti becsvágyát a kontinuitás, a római folytonosság tana sem tudja kielégíteni. Nicolae Lupu dr. volt miniszter és pártvezér „Originea Românilor” című füzetében különvéleményt hangoztat a dák-római eredet elméletével szemben, miként Brătescu-Voinești író, akadémiai tag is, aki „Originea neamului românesc și a limbii noastre” című könyvében szintén félretolja a dák-római bölcsőt. „Krisztus előtt 105-ben – írja – a rómaiak Traian császár vezetésével meghódítják Dáciát és megszüntetik a dák államot. S íme csoda történik. 167 évvel később a dák nyelv, amelyet az tésével meghódítják a Bánástól a Dnyeszterig, s a cseh hegyektől le a Balkánig beszél, teljességgel eltűnik és a római nyelv váltja fel. Nem képtelenség ez? Higyje, aki akarja, én semmiképpen sem hihetem. Tudjuk, hány légióból állott Traian hadserege, s tudjuk azt is, hogy e légiók legénységének csak 25 százaléka volt római, a többiek ibér, kártágói, libiai és más nemzetségbeli zsoldosok közül kerültek ki. Ismeretes továbbá, hogy Traian csak a Bánást, Erdélyt és Olténiát foglalta el. Mégis: a Havasalföldről, Bukovinából, Besszarábiából és Transznisztríából is kiveszett az őslakosság nyelve... Nem, nem vezett el a dák nyelv, mert a dákok latinul beszéltek. Ez a nyelv vált Itáliában a latinok nyelvévé, ebből lett a gall, majd a francia nyelv, az ibériai félszigeten a spanyol nyelv, itt pedig idővel a mi román nyelvünk... Mi nem 2000 év óta vagyunk itt, hanem 15–20.000 év óta. Nemzetünk, miként a germán, egyike Európa legősibb nemzeteinek.”

Magától értetődő, hogy az ilyen szemlélet nem kívánatos „beszivárgott jövevényt” lát a magyarban, a szászban, a svábben és minden más itt élő nemromán népben. Az országot, a magyar történeti felfogással ellentétben, kizárólagos birtoknak tekinti, amelyen más népek számára az életlehetőségek forrását nem a természetes életjog elismerése jelenti, hanem egyedül a román nagylelkűség. Ebben a feudális felfogásban kell keresni azoknak a türelmetlen kifejezéseknek a nyitját, amelyek legsűrűbben a „román kenyér fogyasztását” vetik a kisebbségek szemére. Nagymultú, történeti államokban érthetetlenek lennének az ilyen és ehhez hasonló kifakadások, itt azonban egészen logikusan burjánzanak fel abból a közgondolkozásból, amelyet a kontinuitás elmélete és ennek elfajzott melléktermékei alakítottak ki. A lelki elkülönülést tükrözi a *román nyelv* is, amikor „idegeneknek” mondja az ország más-ajkú, papiron teljesjogú polgárait. S itt a sajátosan mellérendelő, a népi egyéniségek megbecsülésétől áthatott transzilvanizmus, mely szintén ennek a durva exkluzivitásnak a formáját ölti egyes román

elméletekben. Idézzünk Grigore Popa dr.-tól, a fiatal román író-nemzedék hangadó tagjától: „... A (magyar) transzilvánisták felednek egy elemi igazságot, azt nevezetesen, hogy ami egy tájat rögzít, neki determináltságot, jellegzetességet és értéket ad: a történeti elhivatottság érzése, az az érzés, amelyet egy népi közösség tömeglelke önt a táji formába... Ugyanannak a földrajzi tájnak a keretében a különböző népi lelkek egymástól merőben eltérő életformákat, szerepeket és alkotásokat teremtenek. A transzilván táj példája ebből a szempontból igen szemléltető. Ezen a tájon az előítéletek és idegen érdekek befolyása alól felszabadult szem könnyűszerrel felfedezheti, hogyan emelkedik az ősi román berendezkedés mellett a hosszúkás és csúcsos szász rend, arccal örökké az óhaza felé, amely után az erdélyi szász, ma, idegenbe szakadásának közel ezer esztendeje után is, gótikus honvágyat érez. Ám ugyanazon a térségen, a román és szász lélek mellett, ott lakozik a szteppék utáni vágtyól áthatott magyar lélek is... A fenti észrevételek konklúziója a következő: transzilvanizmus nincs. Ha azonban egyesek mégis beszélni akarnak róla, úgy a transzilvanizmus képlete, a pánrománizmus képletévé változik át... A román sorshivatás dimenziói egybeesnek a románlakta föld imperiális dimenzióival, magába foglalván a pannon alföldtől a Búgon túlíg terjedő térséget, Macedóniát, a Timok völgyét, a volt jugoszláv Bánságot és Isztria románságát. A pánrománizmus nem más, mint a román léleknek a tájjal való szolidaritása. A románság erejét Erdélyben ez a szolidaritás adja.” Ember legyen a talpán, aki e zavaros történetfilozófiai elmélkedés minden mondatát megérti. Annyit azonban mégis kihámozhatunk belőle, hogy Erdély földjével csak a románságnak van szerves kapcsolata: a szászság a Rajna felé néz, míg a magyar a szteppék után sóvárog. Elképzelhető-e nagyobb tájékozatlanság, elfogultabb köldöknézés?!... Hol az a székelymagyar, aki a maga bérces hazáját még gondolatban is felcserélné a szteppék világával? Szomorú igazság kívánczik a papírra: a románság számára mindig zárt könyv maradt a magyar élet és a magyar lélek. Felszínes politikai megnyilatkozásokból szűrte le az ítéletét, nem akadt írója, gondolkozója, művésze, akinek érdeklődése túlhaladt volna a nemzetegyház tilalomfáin. Még a nyugatosokkal kapcsolatot tartó Gogában találjuk a legtöbb hajlandóságot erre. S mit látott ő is? Ady keserű felhördülése válaszol erre a kérdésre, melyet a barátjában csalatkozott költő hallat Goga 1916-iki úszításainak hírvételekor. Nekünk, bár sok mulasztás terhel bennünket is, mégiscsak volt egy Jókaink, egy Mikszáthunk, egy Herczeg Ferencünk, – a régebbiekről s a legújabbakról nem beszélve –, aki a maga költői világának határait kiterjesztette a magyarság mellett élő más népekre is, a Kárpát-medence ember-flórájának új színeivel gazdagítván a magyar képzetet. Hivatkozunk az utolsó negyven-ötven esztendő magyar tudományosságának vizsgálódásaira, a fájdalmas igazságoktól sem rettenő viviszekciókra? Igaz, ma éppen igazmondásunkból, lelkiismeretünk őszinte számadásaiból készül számunkra támadó fegyver. Ne vessünk követ mégse önmagunkra. E térség iránti köteles-

ségtudat, amelyet lelkünkben immár semmi nem ölhet ki, bőven kárpótól az említett fegyverek okozta karcolásokért.

Talán eljön az idő, amikor a közös szenvedések gyehehen-tüze értőbbé és látóbbá puhítja majd az „apage satanas” megkövedett magatartását. Ám addig is szembe kell néznünk a valósággal. Fejünket nem rejthetjük sem a homokba, sem a fellegek közé, amikor azt látjuk, hogy egy velünk végzetes összefonódottságban élő nép, melynek – és ezt a történelem hangsúlyozza – nagyobb szüksége van mireánk, mint nekünk öreá, a hamleti szituációk mai idején irányított sajtóban és irodalmában tervszerű következetességgel a magyar történelem ama lapjait pécézi ki, amelyekből izgatási anyag adódik bizonyos politikai elgondolások számára. Nap mint nap idézeteket, hivatkozásokat és jelmondatokat olvashatunk, és jó ha azokat eszünkbe vessük mi is, mint például a román királyi posta erdélyi vonatkozású emlékbélyeg-sorozatának a balázsfalvi Barnuțiutól vett jelszavát: „*Vagy mi, vagy ők!*” Figyeljünk csak jól oda Take Jonescu újból forgalomba került elméletére is: „*Vagy a magyarok a Kárpát ormán, ahonnan uralmukat fölénk terjeszthetik, vagy mi az erdélyi várban, ahonnan urai lehetünk a magyar alföldnek. Másképpen nem lehetséges.*” Ugyanezt a gondolatot leljük fel Papiu Ilarian politikai elmefuttatásában, melyről nemrég cikkezett egy bukaresti újság: „*A Kárpátok az egész Románia védelmezői. Az erdélyi fensík Dácia központja, és központ lévén, uralkodik a bányászi és bihari síkság felett egészen a Tiszáig, valamint Moldva hegy-völgyei és a Havasalföld felett.*”

EMLÍTETTÜK előbb, hogy a bécsi döntés utáni román közfel-fogás mily könnyedén igyekszik szabadulni az állam rákfenéjének tekintett kisebbségi kérdés gondjától. Ma már ott tartunk, hogy a hangadó román nacionalista gondolkodás csak lakosságcserével tudja elképzelni az erdélyi kérdés megoldását, azaz pontosan: részben lakosságcserével, részben a román eredetűnek tekintett székelység „visszarománosításával”. Erről legutóbb a nagyszebeni „Transilvania” májusi számában olvashattunk igen őszinte sorokat. („Semmilyen áldozattól nem szabad visszariadnunk, hogy az első alkalmas pillanatban a székelyeket visszavezessük román nyelvűkhöz és hagyományaikhoz”).

A szászokról és svábokról egyelőre – érthető okokból – csak burkoltan esik szó, bizonyos azonban, hogy számukra sem tartogatnak külön sorsot. A mindennapok tényei beszélnek erről. Tudjuk, hogy a románok és az erdélyi németek között az elmúlt századok folyamán sohasem fejlődött ki meghittebb viszony. Az érzelmeknek ezen a kikristályosodott állapotán Románia legutóbbi külpolitikai tájékozódása sem tudott változtatni. A vezetést mindinkább az a fiatal román nemzedék veszi át, amelynek hatalmasan megnőtt a politikai és gazdasági étvágya s az erdélyi németben, akár csak a magyarban, az „öslakó” románság érvényesülését akadályozó idegent lát. Mértéktelenül felfokozott igények ütköznek bele a német kisebbség gazdasági berendezkedésébe. A zsidótlantás politikája soha nem álmodott jövedelmeket hullajtott a ro-

mán középosztály ölébe. S miután az étvágy evés közben szokott megjönni igazán, román oldalon egyre növekvő ellenszenvvel figyelik a szervezettebben és komolyabb anyagi lehetőséggel cselekvő német tőke terjeszkedését. Figyelembe kell venni továbbá, hogy a román iskolapolitika továbbra is a román értelmiségiek mesterséges tenyésztésének a szolgálatában áll. Itt van aztán az északerdélyi román értelmiségi menekültek Dél-Erdélyre zúdult áradata, valamint az újabban létesített tanonciskolák, inasotthonok és román érdekeltsgű nagyvállalatok munkásképző intézetei, melyek ezrével ontják a városokba a román munkáselemet. Tudott dolog másrészt, hogy Dél-Erdély ipara és kereskedelme jórészt német kezekben van, a városi életbe bevonuló új román népelem elhelyezése tehát elsősorban a szászok és svábok felé jelent fenyegető kérdőjelet. Végül utalnunk kell arra a közismert tényre, hogy a vagyonföltésből eredő egyke, továbbá a vérfrissülést akadályozó rokonházasságok rendszere alaposan legyöngítette a romániai németiség élettani erejét. Román írók és politikusok gyakran hivatkoznak a „román tengertől elöntött német szigetekre.” Nem kétséges, hogy ez a biológiai fölényérzet is hozzájárul a német pozíciók köré egyre szorosabb gyűrűt vonó igények táplálásához.

A kisebbségellenes román közgondolkodás alaptételeinek ismerete szempontjából tanulságos fellapozni egy erdélyi származású román gazdasági szakember, Iosif Maior „Problema româнизării economiei naționale” („A nemzetgazdaság románosításának kérdése”) című 1941 tavaszán megjelent, fölötte jellemző okfejtésű könyvét.

Ilyen megállapításokat találunk benne:

„A szászok kiváltságainak a román lakosság magától értetődően semmi hasznát nem látta, ellenkezőleg. A kereskedelmet, amennyire módjukban állott, kivették a románok kezéből... vásárhelyeik által pedig valósággal monopolizálták az erdélyi kézműipart. Nemcsak a román népelem kereskedelmi és ipari tevékenységének szabad fejlődésére mértek ezáltal csapást, de elszigetelődésük, kizárólagossági törekvésük és szűkkeblőségük, ahogyan kiváltságaik fölött örködtek, csapást mért Erdély egész gazdasági életére. Elszigetelődésük nem csupán az erdélyi románokkal szemben nyilvánult meg, de az okiráltságú románokkal szemben is” (48. old.)

„Téves az a vélemény, mintha a kereskedelmi városokat a szászok alapították volna. Azok, miként Brassó is, már előbb léteztek regionális központokként, miután fontos hegyi átjárók mellett, forgalmi útkereszteszódéseknél vagy gazdag vidékeken feküdtek... Ezek az erdélyi városok nem nyújtottak védelmet és biztonságot a külső beözönlőkkel szemben. Nem teljesítették azt a kötelességüket, hogy megszervezzék és megvédjék a lakosság nagy tömegét... A "Hiterland" munkájából éltek, de véle csak békeidőkben törődtek.” (49. old.)

"A Közép-Európa és Délkelet közti állandó kereskedelmi kapcsolatok az idegen elemek folytonos beszívargását idézték elő. Bukovinába a németek úgy jöttek, miként a zsidók... És akárcsak

a zsidók, úgy szűrődtek be Bukovinából Moldvába, Erdélybe és Bessarábiába.” (50. old.)

„Az ipar és kereskedelem gyakorlása nemcsak a városokban képezte a szászok előjogát. Még a falvakon élő románoknak is megtiltották, hogy valamilyen iparágat űzzenek. Így például a XVIII-ik században a nagyszebeni magisztrátus eltiltotta a falusi románokat attól, hogy új szekeret, vagy akár új kereket is készítsenek. Ilyen munkát csak a szászok végezhetek. A nagyszebeni kerekések jogot kaptak, hogy kútiásokat végezzenek a román falvakban s elfogják és büntetés végett beszállítsák azokat, akik ellenszegültek a fenti rendelkezésnek. Brassóba csak a szász céhiparosok által készített faedényekben lehetett tejet behozni. Egyedül a szász mézsárosok vásárolhattak szarvasmarhát a brassói piacon. A románokat csak akkor engedték be, ha a szászok saját szükségletüket már kielégítették.” (51. old.)

„Nem kétséges, hogy ha nem léteztek volna ezek, az idegenek kereskedelmi és ipari fejlődését mind erkölcsi, mind anyagi szempontból elősegítő és a román vállalkozó szellem szabad megnyilvánulását elnyomó kiváltságok, Erdély egész ipari és kereskedelmi élete ma sokkal fejlettebb lenne. Számos román kereskedelmi cég működésének beszüntetését okozta a szász kizárólagosság.” (52. old.)

„A németek, akár a zsidók, kereskedelmi és ipari téren semmivel sem járultak hozzá nevelésünkhöz. Bár elvben megengedték a román ifjaknak, hogy tanoncok lehessenek a gyakorlatban, mert a románokat visszaűzte az eléjük állított sok akadály. Eképen a céhek a szász iparosok és kézművesek monopóliumai maradtak Erdély egész gazdasági életének a kárára.” (52. old.)

A svábokról így ír:

„Azokon a területeken, ahol letelepítették őket, tömör román lakosság élt. A svábok betelepítése – a legtermékenyebb földeket kapták – ennek az őslakosságnak a kárára történt. A románok nem kaptak tőlük mezőgazdasági nevelést, amint azt gyakran állítják, tekintve, hogy ott, ahova svábokat telepítettek, az őslakosság teljességgel földtelen, mint például az aradmegyei Gutenbrun községben... Vagy a svábok béresei a románok, vagy igen szegényes a gazdaságuk, miután nem rendelkeznek földvagyonnal. A Bánságban gazdag románok csak ott vannak, ahol nem élnek sváb telepések s így földjeik megmaradtak. Figyelemreméltó, hogy nem létezik sváb falu, amelyet terméketlen földről álló határ venne körül. Így könnyű volt nekik elérni jómódjuk mai színvonalát. Ott viszont, ahol azonosak a munkafeltételek, vagyis a svábok is a románok is ugyanolyan nagyságú és minőségű földterületen gazdálkodnak, a románok, sok helyen, szebb gazdaságokkal rendelkeznek, mint a svábok.” (53. old.)

„Miután a tőke nagyrészt az idegenek kezében van, ezek az idegenek szuverén urak tekintetben, hogy kiket alkalmaznak. Előnyben természetesen azt részesítik, aki közelebb áll hozzájuk. Tekintve, hogy a kisebbségi népi közösségek erőteljesen meg vannak szervezve, ezeknek fiatalsága magától értetődően tökéletes támogatás-

ban részesül avégett, hogy kedvezőbb erkölcsi és anyagi feltételek mellett hatolhasson be a román gazdasági életbe, mint a román népelem. (133. old.)

A továbbiakban az ipari kisajátítás, illetve birtokosítás eszméjét veti fel a szerző.

"Ha románosítani akarjuk a kereskedelmet és az ipart, mindenekelőtt azokra a nagy vállalatokra kell gondolnunk, amelyekből az apróbb nemzeti vállalkozások ezrei élnek. Román vezetést kell e nagyvállalatok élére állítanunk... Nem képzelhető el a munka nemzeti és szociális érdekeitől független, kizárólagos tulajdonjog. Ha nem teremthető meg az összhang a tulajdonjog és a nemzet szuverén joga között, a tulajdonjognak meg kell hajlania a közérdek előtt." (138. old.)

„A mezőgazdasági birtokosításhoz hasonló ipari birtokosítási törvényre van szükség. Az állam nem tekintheti magát a román nemzetől távol álló egyszerű jogállamnak. Az állam: maga a nemzet szervezete és akarata. Nincs és nem lehet más célja, minthogy a határok között kizárólagosan a nemzet léte és fejlődése fölött őröködjék.” (141. old.)

„Országunkban az úr joga bennünket, románokat illet meg. Nemcsak jogunk, de kötelességünk is urakká lenni.” (145. old.)

„Miután államunk érdekei nem mindig fedik a szomszédos államok érdekeit... nagyszámú kisebbség jelenléte nemzeti államunkban káros lehet az állam biztonságára...” (178. old.)

"A körülményeknek az egyetlen hathatós megoldásra kell sarkalniuk bennünket: valamennyiük kitelepítésére. Telepítsük haza a külföldön élő románokat és repatriáltassuk vagy vándoroltassuk ki a romániai idegeneket." (180. old.)

A belső imperializmus képét egészítsük ki a külső imperializmusáéval:

„ . . . A Tátrától a Jaltáig,
A Tiszától a Kaukázusig,
Hotintól Tesszáliáig és a Pindoszig,
Máramarostól Krajnáig és Timokig,
Az Azóvi tengertől az Adriáig
húsz millió szív gyullad ki és ég és mer és zakatol
és vágyik ugyanazon határ után . . . ”

(Aron Cotruș: *Rapsodie Dacă*)

Egy másik író erre így licitál rá:

„Olyan államot kell teremtenünk, amelynek 50–60 millió románja száz évvel később egymaga is szembe tud szállani a kelet felől támadó veszedelmekkel.” (Ilie Rădulescu: *Pentru un imperialism românesc.*)

És végül egy jóslat:

„Hét nemzedék múltán, vagyis 2057-ben a magyarok a dunai térségen csak 11.3 százalékot fognak képviselni, a szerbek 42.7 és a románok 46 százalékával szemben.” (P. Râmneanțu: *Problemele etnopolitice ale Transilvaniei.*)

TÁRGYILAGOS

MEGNYILATKOZÁSOK

NE MOSOLYOGJUNK a délibábos nemzeti képzelet féktelen csapongásai láttán: jusson eszünkbe Rákosi Jenő harminc millió magyarja. Igaz, akkor régen egy nagyhatalmi állású ország, nyugalomba és gazdasági bőségbe torkolló ezer év s egy soha nem látott méretű és ütemű asszimiláció hangolta át költészetté a politikát, míg ma léte talán legválságosabb időszakát éli a román nép, s vele együtt Délkelet-Európa minden nemzete. Az említett terveket, képzelgetéseket és jóslatokat nem is tekinthetjük hát másnak, mint a lelki egyensúlytalanság jelének. Mindenképpen harcképtelenségét árulja el a néma paraszti- és munkástömegek fölött légtornászó szellemiség, s a valóság kegyetlen problémái elől menekül, akár indokolatlan optimizmus trapézai után kapkod, akár tehetetlen pesszimizmusba hull. Mert látjuk már a másik pólust is. „Immár pusztá létünkért harcolunk...” – jajdult fel egyik minapi nyilatkozatában E. Lovinescu, a korszerű román műbíráló megalapozója.

A népi életösztön azonban e két véglet között mégis csak résen áll, hogy megakadályozza az egyik vagy másik oldalra való végzetes átbillenést. Súlyos hibát követnének el tehát, ha általános következtetéseket vonnánk le az imént vázolt hipnacionalista mutatványokból. Ezt az intelmet közvetíti felénk egyebek között a vezető román írók jórészen tartózkodó magatartása is. Soha annyi műfordítás és soha oly kevés eredeti munka, mint manapság! Utalásunk elsősorban az ókirálásra érvényes, ahol finomabb a politikai érzék s messzebb tud ellátni a jövőt kémlelő szem. Az erdélyi román évszázadokon át a magyar államhatalom biztonságos védőbástyái mögül tekintett keletre, míg az ókirálási számára örökös Demoklesz-kardot jelentett a Pruton túli világ. Ma tehát arra néz akkor is, amikor lelkesen bólogat az Erdélyből jövő ünszolásokra.

De találkozhatunk pozitív állásfoglalással is. A »Gândul Nostru« című hirtelen megszűnt bukaresti folyóiratban (három száma jelent meg csupán 1942 első hónapjaiban; a megszűnés okát nem ismerjük, annyit tudunk mindössze, hogy egyik főmunkatársát, Mihail Ralea egyetemi tanárt és v. minisztert internálták) ilyen bírálatot olvashattunk: *»Történelmünk nagyon érdekes történelem és akár száz regényt is elláthatna anyaggal. Jellege azonban inkább negatív. A mostoha sors, mely a „gonosz dolgok” útjába helyezett bennünket, nem tette lehetővé, hogy valamit is alkothassunk az európai kultúra és civilizáció számára. Arra kényszerített, hogy létünkért harcoljunk századokon keresztül. Hozadékunk az európai kultúrában és civilizációban a semmivel egyenlő. Egyetlen nagy költőt, filozófust és művészt sem adtunk Európának. Az európai civilizáció története megírható (amint meg is írták) anélkül, hogy rólunk említést kellene tenni.«* A nyugateurópai szellemiséggel való kapcsolatokról: *»A nyugat-európai közösség jótéteményeiben való részesedés első alkalmát a középkorban szalasztottuk el, amikor visszautasítottuk a katolicizmus felvételét (bár akadnak még történészek, akik megváltásunknak tekintik ezt a visszautasítást, azaz*

kitartásunkat egy statikus, megkövesedett hit mellett). A második alkalom a XIX. században adódott és a generózus, szabadelvű eszmék terjedése hozta el... A nyugati élet kifinomodott formáit váratlanul bocsátották annak a népnek a rendelkezésére, amely századokon át bezárva élt a keleti életformák között. A dolgok jól mentek addig, amíg a nyugati fővárosok életével ismerős bojárokról volt szó. A fejlődés folyamata azonban ezeket a formákat rövidesen azoknak az új embereknek a kezére futtatta, akik a csiszolt kőkorszak szokásairól alig pár évtized alatt tértek át a párisi maniere-re. Egyetlen emberi közösség sem bírhatta volna ki ezt a gyors átmenetet. Még mindig csodálkozunk azon, hogy nem idézett élő nagyobb katasztrófát. A következmény pedig amennyire váratlan, épp oly abszurd volt. A civilizációs kísérlet csődjéért a nyugati életformákat tették felelőssé. Visszafordultunk a múltba és bámulattal térdeltünk le előtte... A prehisztorikus állapotban leledző népi tömegek elé egy prehisztorikus civilizációt állítottak példaképpül a mult költögetői: a trák-szkita-dák korszakot, mely teljesen ismeretlen, tehát a körülményeknek s bárki képzetének megfelelően mutatható be. A bírálat szellemét nélkülöző önbámulat természetesen kényelmes álláspont. Mert ha a nép oly sok kiváló tulajdonsággal van felruházva, fölöslegesek az erőfeszítések, melyek által magasabb kulturális színvonalra akarjuk emelni. Bűnös dezertálást jelent ez a tan azoktól az erőfeszítésektől, melyeket sok évtizeden, sőt évszázadon át kellene kifejtenünk, hogy elérhessük a nyugati országok színvonalát.«

Ez a folyóirat hívta fel először a figyelmet a román kispolgárság fokozatos leszegényedésének a kérdésére. »A kispolgárság és munkásság – írta – egyetlen társadalmi testté kezd tömörülni. Létezésének ténye holnap rendkívül fontos társadalmi és gazdasági problémákat vet majd fel.«

A román társadalomtudomány sem némult el egészen.

1938 nyarán nyolcszázötven önként jelentkező román egyetemi hallgató a Királyi Alapítványok (»Fundațiile Regale«) és a Román Társadalomtudományi Intézet (»Institutul de Științe Sociale a României«) támogatásával tudományosan előkészített társadalomkutató munkát végzett az akkori Románia hatvan falujában. Mindegyik faluban egy-egy diákcsoport telepedett le (»királyi diákcsoportok«) s a magával vitt kérdőívek és utasítások alapján heteken keresztül figyelte a lakosság életét és gyűjtötte a gazdasági, egészségügyi és közművelődési életjelenségekre vonatkozó adatokat.

A megfigyelt falvak földrajzi fekvésük szerint a következőképpen oszlottak meg: Oltenia 3 falu, Havasalföld 12, Dobrudzsa 3, Moldva 9, Besszarábia 10, Bukovina 2, Erdély (Szolnok-Doboka vm. 1, Arad vm. 3, Fogaras vm. 1, Hunyad vm. 1, Máramaros vm. 1, Háromszék vm. 1, Naszód vm. 3, Torda-Aranyos vm. 1,) 12, Bánság (Temes-Torontál vm. 4, Krassó-Szörény vm. 5) 9. Kerek számban 125 ezer falusi lakosra terjedt ki a szociográfiai vizsgálat.

Az így összegyűjtött anyag közzététele a mult év őszén kezdődött meg, a „60 sate românești” („60 román falu”) címet viselő mű-

ben, amelyből eddig két kötet jelent meg – „Populația” és „Situația economică” – a Román Társadalomtudományi Intézet kiadásában. (A sajtó csak futólag emlékezett meg róluk.)

Az első kötetet D. Gusti egyetemi tanár, a Társadalomtudományi Intézet élén álló ismertnevű társadalomtudós előszava vezeti be, mely tömör foglalatát adja a „királyi diákcsoportok” által teljesített kutató munka eredményének.

Az összesített és rendszerezett anyag alapján Gusti professzor az alábbi következtetésekre jut:

1. *Gazdasági helyzet.* Ebből a szempontból 34 falut figyeltek meg, 11.959 parasztgazdaság 50.948 hektár földdel rendelkezik, arányosan elosztva egy gazdaságra tehát 4.26 hektár jut, ami magasabb az országos átlagnál. (3.7 hektár az 1930-iki népszámlálás szerint. Ma, Gusti szerint ennél is kisebb, ha figyelembe vesszük az utóbbi tíz év alatt végbement birtokporladást.) A tanulmányozott gazdaságok több mint 40 százaléka szegénynek mondható, mert 2 hektárnál, vagyis egy négytagú parasztcsalád minimális létalapjánál kisebb földterülettel rendelkezik. A 7 hektárnál nagyobb gazdaságok (17 százalék) a művelhető földterület 54 százalékát foglalják magukban. Ez a körülmény arra mutat, hogy új közép- és nagybirtokos réteg van kialakulóban s a folyamat meglehetősen gyorsütemű. A birtokelaprózódást feltáró adatok szintén ezt igazolják. Az agrárreform annakidején sík vidéken 4–6 hektárt juttatott a földnélküli jogosultaknak s eképen azokat a falusi középgazdával egy sorba emelte. Ez a helyzet azóta jelentősen megváltozott. A földreform új birtokosítottjai kevésbé ellenállóknak mutatkoztak, mint azok a gazdák, akik a reform előtt is rendelkeztek földtulajdonnal. Sík területen fekvő falvakban az új gazdák 3–40 százalékát adták el a nekik juttatott földeknek, míg a régiek csak 0.3–14 százalékát.

Az igavonó állatok és gazdasági eszközök tekintetében a legszembeötlőbb megállapítás, hogy *csak minden második parasztgazdaság rendelkezik ekével, és csak minden ötödik igavonó állatpárral.* A szegényeknek nevezhető parasztoznak általában sem ekéjük, sem igavonó állatuk nincs.

A birtokaprózódás hegyvidékeken nagyobb arányú, mint síksági falvakban.

2. *Közművelődési helyzet.* A tanulmányozott 53 falu helyzete az országos átlagnál kedvezőbb képet mutat. Az írni-olvasni tudás tekintetében nagy eltérések mutatkoznak falvak és vidékek között. A megfigyelt falvakban az írástudatlanok száma 1930. év óta 1.9–35.1 százalékkal csökkent. Ez Gusti szerint általában jó eredménynek tekinthető. Az iskolalátogatásról kapott kép viszont már kevésbé öröndetes. 1920 és 1938 között mindössze 78 százalékát iratták be az iskolaköteles gyermekeknek s a beiratottaknak is csak 60 százaléka végezte el az iskolát. 18 év alatt 54 faluban összesen 56.000 tanulót írtak be; ezek között csupán 17.500 tanuló jutott el a negyedik osztályig. A diákcsoportok a 7–25 év közti falusi fiatalság sorában (35.000) 3.300-at találtak, akik egyáltalán nem jártak iskolába, és 1.100-at, akik csak az első osztályt végezték el.

Mindebből Gusti arra következtet, hogy a román közoktatás még nem lépett arra az útra, amely az írástudatlanság teljes kiküszöböléséhez vezethet.

Közép és felső iskolákba jórészt a jómódúak gyermekei mennek, jóllehet a tanulmányok továbbfolytatása *egyharmadrészben állami ösztöndíjjal történik*. Meglehetősen nagy (közel 20 százalék) azoknak a száma, akik nem fejezik be a közép- és felsőiskolai tanulmányaikat.

3. *Egészségügyi helyzet*. Gusti professzor aggodalmasnak tartja a falvak egészségügyi helyzetét. A halálozási arányszám ijesztően magas: 20 ezrelék, amely fölötté van a szomszédos országok halálozási átlagának (15 ezrelék). A számok évről-évre változnak és nagy kilengéseket mutatnak, amiből arra lehet következtetni, hogy még mindig késik az az egységes, az egész országra kiterjedő, megszokás nélküli és céltudatos egészségügyi mozgalom, amely határozottan vehetné fel a harcot a széles rendeket kaszáló népi betegségekkel. A helyzetet különösen súlyossá teszi az a körülmény, hogy az áldozatok túlnyomó részét a gyermekek sorából kerülnek ki. Romániában minden ötödik csecsemő meghal, mielőtt betöltötte volna első életévét. Noha a tanulmányozott falvak eléggé jómódúak, a csecsemőhalandóság egyesekben mégis eléri, sőt meg is haladja a 30 százalékos arányszámot, ami azt jelenti, hogy *minden harmadik csecsemő elpusztul első életéve folyamán*.

Hasonló súlyos jelenség a Bánságban tapasztalt születéskorlátozás, amelynek főleg gazdasági okai vannak. Amíg egy moldvai faluban például az eléggé magas halálozási arányszámot 46 ezrelékes születési arányszám ellensúlyozza s ennek következtében 25 ezrelékes természetes szaporulat mutatkozik, addig a Bánság hat községében 0.1–1.9 ezrelék között váltakozik a természetes szaporulat arányszáma.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a kérdés gazdasági és kulturális oldalát sem – jegyzi meg Gusti professzor. – A lakásvizonyok tanulmányozása ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy a falusi családok, tekintet nélkül anyagi helyzetükre, egyetlen lakrészben zsúfolódnak össze, még akkor is, ha a ház több szobából áll. Egy ágyban legalább két személy alszik.

Ami a táplálkozást illeti, ez csupán mennyiségi szempontból mondható kielégítőnek. Észrevételek: a kukorica túlzott fogyasztása, kevés állati eredetű étek, kevés tejtermék, hozzánemértés az ételek elkészítésében, az étkezési higiénia csaknem teljes hiánya. Am a legszembeötlőbb baj: a táplálkozás egyenlőtlensége, a mennyiségileg viszonylagosan kielégítő téli hónapok váltakozása a szubalimentációval járó nyári időszakokkal. A következmény az emésztőszervek különböző betegségeiben jelentkeznek, heveny formában a gyermekeknél és idült alakjukban a felnőtteknél.

A közzétett anyagból (miként a Központi Statisztikai Intézet mellékelt adataiból is) megállapítható, *hogy Erdély és Bánság mind gazdasági, mind kulturális és egészségügyi szempontból kedvezőbb helyzetben van, mint a többi tartomány*. Különös figyelmet érdemel még a Központi Statisztikai Intézetnek az 1928–1937 közti né-

pesedési viszonyokra vonatkozó grafikonja, melyen – a román terjeszkedés manapság annyiszor és a magyarság felé oly éles fenyegetéssel előrángatott biopolitikai érveinek komor cáfolataképpen – *lefelé hajló vonal* mutatja a születést és a természetes szaporulatot.

ROMÁNSÁG ÉS ORTODOXIA

VESZEDELMEK SZAKADÉKOK tátonganak a mindennapok valósága és a jövőbe szálló képzelet között. Nem különleges román jelenség ez ugyan, mert hiszen minden léttel teli nemzet eszményteremtő képzelete örömet szárnyal a realitások fölé, ama sejtéstől hajtván, melyet Kossuth úgy fejezett ki, hogy történeti étvágy nélküli népnek nem terítenek asztalt, – de egyedülálló abban, ahogy a valóságot át tudja színesíteni a képzelet, ahogyan a vágyak el tudják homályosítani a tényeket. Újból és újból az ortodox spiritualizmus kisugárzásaira kell utalnunk. (Az erdélyi görög katolikus egyházzal azért nem teszünk külön említést, mivel szellemtörténeti és nem dogmatikai alapon vizsgáljuk a jelenségeket, ebből a szempontból pedig alig találunk különbséget a két nemzeti egyház felfogása, szerepe és hatása között. „Egy katolikus nem lehet román – írja Nae Ionescu, a román egyházbölcsészek legkiválóbbja „*Rosa Vânturilor*” című művében. – Egyáltalán nem véletlen – folytatja, – hogy Európa keleti része ortodox, míg délnyugati fele katolikus. A vallás az illető táj lelkiségét fejezi ki... Különböző vallások vannak, mert a nemzetek lelki anyaga is különböző. Mi románok vagyunk, mert ortodoxok vagyunk és ortodoxok vagyunk, mivel románok vagyunk... Hogyan? 1518-ig a németek igaz katolikusok voltak és ettől az időponttól kezdve igaz protestánsokká váltak? És az erdélyi románok egyrésze 1690-ig igaz ortodox volt, majd igaz katolikussá vált? Ugyan! Ne tréfáljunk. Gondolom, helyénvalóbb, ha azt mondjuk, hogy a németek sohasem voltak katolikusok, hanem mindig protestánsok s igazában a románok sem váltak katolikusokká: megmaradtak ortodoxnak, még ha egyesek másképpen vélekednek és nyilatkoznak erről.”)

Itt élt hát egy nép, melyet racionalistává edzetek történelmének viszontagságai, és hitének elvontsága révén mégis a föld fölött lebeg; elbűvöltje a nyugati szellemiségnek, míg egyháza, erkölce, társadalmi berendezkedése s jórészt nyelve is kelethez láncolja; hajszoltja a magateremtette történeti mítosznak, mely erejének legjavát vonja el a valóságos történelme sürgette délkeleteurópai közös építőmunkától; európai szerepet álmodik magának és mégis az Európához vezető egyetlen hidat gyutogatja a magyarellenesség kultuszával. S itt van maga az egyház, mely a mazzettel együtt szintén ég és föld között lebeg: az isteni és politikai kinyilatkoztatás, a földi uralom és az isteni rend szolgálata, a keresztény univerzalizmus és a betokosodott xenofobia között.

A román önvizsgálat későbbi eredményei szempontjából biztató jel, hogy a román bölcsészet már régóta nem síklik el érzéketlenül a kérdések fölött. Ezúttal csak az új filozófiai irány két kiemelkedő képviselőjére: Rădulescu Motru-ra, a Román Akadémia volt

elnökére és az erdélyi Lucian Blaga-ra hivatkozunk. Az előbbi „Romanismul” című művében nyíltan kimondja, hogy az egyszer francia, másszor német és olasz mintákat utánzó román szellemiség még mindig nem lelte fel önmagát. Átmeneti helyzet a mai, mely eltarthat még néhány évtizedig. Tagadja a románság és az ortodoxia egyértelműségét. *„Az ortodoxia – írja – nem állhat továbbra is a nacionalista szemlélet szolgálatában anélkül, hogy el ne veszítené a maga szellemiségének vallásos jellegét, a román szellemiség pedig csak azon az áron maradhat meg az ortodox alapon, ha lemond Románia politikai és gazdasági fejlődésének előharcosi szerepéről. Egybeolvadásuk egyiktől is, a másiktól is az igazi hivatás cserben hagyását igényli”.*

Lucian Blaga nevét a magyar közönség is jól ismeri, irodalmunk kellőképpen felfigyelt annakidején újszerű verseire és drámáira. Filozófiai iránya, amely a gondolat szabadságának a tételén nyugszik, végzettszerűen szembe kellett, hogy forduljon az ortodoxia tételeivel. Elméletét legelőször „Religie și spirit” című könyvében fejtette ki, magára zúdítván egyháza heves helytelenítését. A nagy-szebeni ortodox lelkészképző akadémia rektora százötven oldalas tanulmányban válaszolt neki, de felvonult ellene a bukaresti „Gândirea” tábora is, s azóta sem szűnt meg a harc körülötte. Blaga legutóbb „Saeculum” címmel filozófiai folyóiratot indított Nagy-szebenben. Programcikkéből vesszük az alábbi idézetet:

„Egyidő óta eléggé gyakran halljuk e szöveget: nem román az, ami nem ortodox. Nálam jobban senki sem értékeli a vallásos buzgóságot, bármilyen formában nyilatkozzék is meg, ám, nehezen tudom megérteni, micsoda szükségszerű és kizárólagos kapcsolat létezik az ortodoxia és a románság között... Mert vagy egyet értünk a teológusokkal abban, hogy az ortodoxia isteni eredetű és ebben az esetben isteni, és nem román, vagy a filozófusokkal tartva, azt valljuk, hogy az ortodox doktrína, maga is igen nemes emberi mű és ebben az esetben a szent egyházatyák elméje teremtette, akik viszont görögök, szíriaiak vagy bizonytalan fajú egyiptomiak voltak. A románok tehát, hivatott papjaik által, az ő gondolataikat tették magukévá, vagyis származásilag görög, szíriai vagy egyiptomi eszméket... Valaki ezzel az ellenvetéssel élhet: az ortodox doktrína isteni eredetű, tehát elébe kell helyezni bármiféle román gondolkozásnak. Örömmel fogadnám el ezt a választ, ha nem jelentene burkolt kísérletet mindenféle alkotó jellegű filozófiai-metafizikai gondolkodás megtiltására. Mert ez a helyzet: az ortodox doktrína végleges alakot nyert és teljes. Aki pedig elfogadja, annak le kell mondania minden új metafizikai alkotásról... Írásaimban egész sereg bizonyítékát adtam annak, hogy teljes mértékben tisztában vagyok azzal, micsoda óriási jelentősége volt az ortodoxianak a román történelemben és van jelenleg is, ez azonban nem jelentheti azt, hogy valaha is egyet értek azzal a bárhonnan jövő kísérlettel, mely a bölcséleti gondolkodást alantaszerepre akarja kényszeríteni s korlátok közé szorítani, vagy éppen terméketlenségre kárhóztatni magát a román szellem építő erejét. Az ortodoxia szilárd formái által nagyszerű konzerváló té-

nyező, egy nép géniusza azonban az alkotás elvének alapján és jegyében tör a csúcok felé... Sajnálatainkra az ortodoxia és a románság között nem tudjuk megadni azt a szükségszerű és kizárólagos kapcsolatot, amelynek létezését nem csupán azok hirdetik, akiknél ez a vélemény természetes és nem meglepő, hanem egyes szellemi és irodalmi körök is... Az ortodox doktrína a VIII. században már tökéletesen megszilárdult, önmagának elégséges, kerek világot foglalt magában és nem tűrt semmiféle lényeges hozzátételt. Belőle később sem problémák, sem főbenjáró megoldások nem születtek... Zárt rendszert képviselt. Eképpen az ortodox felfogás sokszáz év óta védekező gondolkodásra van ítélve. Úgy védekezik más metafizikai felfogásoktól, ahogy tud, gyakran nagy ügyességgel. Európa lelki térképén Románia közvetítő helyet foglal el két kultúra: a csontozatában teljesen kifejlődött, lehetőségeiben megvalósult, a multhoz tartozó, de a délkelet európai népek szellemiségében lelki állapotként tovább élő bizánci kultúra és a nyugati népek kultúrája között, amely utóbbi, véleményem szerint, az eddigieknél is magasabb csúcsokra fog hágni. A román bölcséletnek, anélkül, hogy elszigetelődnék, az említett két kultúrával szemben meg kell őriznie alkotó kezdeményezéseinek függetlenségét.”

ÉS A HELYES SZEMLÉLET?

LESZNEK TALÁN ROMÁN OLDALON, akik ortodoxellenes elfogultságot olvasnak majd ki igénytelen, sok tekintetben hézagossá tanulmányunkból. Az ilyen feltevések ellen természetesen nem tudunk védekezni. De nem is akarunk. A kérdések túlnőtték a klerikális érzékenység kereteit s jelentőségük felmérése szempontjából igazán nem lenne lényeges az a vallomásunk, hogy az ortodox egyház iránt ugyanazt a tiszteletet érezzük, mint amely magától értetődően kijár az isteni tanításokat őrző és ápoló többi egyháznak. Politikai és társadalmi kihatásait vizsgáltuk és nem dogmatikai rendjét. Különben – mint láthattuk – román bírálói is ezen az alapon próbálják megjelölni a modern Románia nemzeti és ortodox szimbiózisának káros összenövéseit. S ki tudja, nem éppen az ortodox egyház fogja-e elsősorban hasznát látni a román bölcsészet kritikai irányzata által megindított belső erjedésnek? Igazi szerepének felismerése, megszabadulása hatalmi vágyaitól, a hívságos földi dolgok fölé emelkedése mindenestre hamarabb hozhatja el a román ortodoxia újjászületését, mint a közéletre alkalmazott kényszerzubbony vagy az „istenlátó” juhpásztor nyolchengeres luxuskocsija.

Azok elé pedig, akik illetéktelen beavatkozást emlegetnek, e térség elszakíthatatlan népi kapcsolatait állítjuk. Azt a vérségi, kulturális és gazdasági összefüggést, melyet kendőzetlenül tár fel a múlt s még inkább a jelen. Számunkra, magyarok számára nem közömbös az, hogy milyen irányban halad és fejlődik a román élet, aminthogy a románság sem szemlélheti érdektelenül a magyar célok, tervek és eszmények rajzását. És ha így fogjuk fel helyzetünket és sorsunkat, s hivatásunkat e helyzet és e sors összhangra törő

adottságainak fellelésében látjuk, nemes elégtételt kell éreznünk azon, hogy Erdély igazi súlyt és értéket jelentő román szellemisége sem rázza le magáról az útkeresés feladatát.

Mint a multban annyiszor, ezúttal is kitűnik, hogy Erdély földje kötelez valamire, és elsősorban: a haladás nagy eszményeinek szolgálatára. Mert, ha az ismert propaganda a magyar étellel való érintkezést illetően ma mást hangoztat is, mit sem változtathat azon a tényen, hogy Erdélyben jelenik meg az első román könyv, itt nyílik meg az első román iskola, e földön alakul az első román pénzügyintézet, itt teszi legelső szárnypróbálgatását a román ipar s itt leljük fel a román társadalmi szervezkedés kezdeteit. Nem tartozunk ugyan azok közé, akik mindenben csupán magyar érdemet látnak, tagadván a friss, éber és tanulékony román szellem hozadékát; Erdély kovász-szerepére s e két nép viszonyára gondolva mégsem fedhetjük soha, hogy a román nyelv a magyarból vett kölcsön szóval fejezi ki a gondolatot és a gondolkozás fogalmát.

Kemény próbatételek felé sodornak az idők egyént, népet és államot. Talán közel járunk az igazsághoz, ha a román önvizsgálat indító okait kutatva, számításba vesszük azt a félelemérzést is, mely ott lappang a társadalmi feszítőerők gomolygását figyelő román lélekben. Gyűlnek, sűrűsödnek, robbantó energiákká préselődnék ezek az ortodoxia mozdíthatatlan sziklatömbje alatt. Míg a többi keresztény egyház serkentő szavával siettetni a szükséges társadalmi átalakulásokat, emitt az ortodoxia megkövesedett, mozdulatlan világa idegenül, mintegy évezredek távlatból figyelni a súlya alatt vergődő társadalmat, holott hajdani mintaképe, az orosz ortodoxia, szeme előtt zúzódott pozdorjává, éppen élettelen merevsége folytán. De közvetlenebb intelmekre sem lett figyelmes, mint például az 1907-iki parasztforradalom, mely máról-holnapra robbant ki s a zsidó bérlők lemészárlásával kezdődött, hogy bojárkastélyokban rendezett vőfélyekkel végződjk; vagy a Vasgárda forradalmára, mely legutolsó rohama alatt egy új Szent Bertalan-éjszakának, egy egész nemzedék kiirtásának szünetével bontotta ki zászlóit, azokat a zászlókat, amelyekre eredetileg szentelt víz hullott.

Ez az aggódó román lélek érzi, sőt tudja már, hogy az ősi discsőség mesterségesen előállított mítosza s az ebből fakadó imperialista álmoképek csak ideig-óráig tudják elleplezni a természetes fejlődés vonalából kiszakított és ideiglenes megoldások közt hanyódó román élet üszkösödő sebeit. Mit is ér az annyit s oly hetvenkedve emlegetett biológiai fölény, ha ijesztő méreteket ölt a csecsemőhalandóság, s ha ott a szláv népgyűrű, melynek fenyegető szaporaságáról jóval magasabb arányszámok beszélnek. Mi haszna a földreform szöveghelyezésének a magyar „feudalizmussal”, amikor hiteles adatok adnak hírt a mezőgazdasági termelés szervezetlenségéről s az agrárproletáriátus százezres tömegeiről. Mit segít a nemzetet a képzelet szárnyalása a Dnyesztortól a Tiszáig és a máramarosi havasoktól Macedóniáig, ha a közéletben gazdátlanul kalldódnak a román munkásság, parasztság és kispolgárság nagy életproblémái. Mire való egy felkutathatatlan, nyomtalanul elsülyedt

mult regényes idézgetése, amikor a talaj inog a lábak alatt. Milyen haszonnal van bizonyos fajta civilizációs küldetés gépies ismételtetése, ha az önmagát kereső román szellem még mindig tájékozatlanul és hazátlanul bolyong e táj négy sarka között. Micsoda nagy előnyököt hozhat a nemzeti kizárólagosság dogmává emelése, amikor börtönök rácsai mögött érik a nacionalista tévelygésből származó nemzedéki harc utolsó fejezete. Miféle eredménnyel kecségtet a „balázsfalvi politika” üvöltő költögetése, amikor a jövő kódéből mindinkább az az Erdély tűnik elénk, amelynek természeti várában a magyar kard és a magyar államszervező gondolat nyújtott otthont és védelmet a román szellemnek és etnikumnak.

Tájékoztató szerepünk e kérdések lejegyzésével véget is ér. Ezeket a kérdéseket ma inkább *érezni lehet*, mint hallani. Talán eljön az idő, amikor majd hallhatókká válnak. Ám addig is jó, ha tudunk róluk, számon tartjuk őket és felkészülünk a minket illető válaszra, arra, amelyet minden bizonnyal a történeti hagyományainkból áradó politikai okosság, segítő készség és hivatástudat fog sugalmazni.

MILES   TRANSSELYVANICUS

AZ ÚJ KOLOZSVÁRI VÁROSHÁZA

TÖBB ÉVTIZEDE foglalkoztatja Erdély fővárosának szakembereit és közönségét az a kérdés: hol épüljön fel az új kolozsvári városháza? Keresik, hol lenne számára a legméltóbb hely és hogyan oldható meg legcélravezetőbben a városnak ez a nagy kérdése. Valóban beható tanulmányt igényel a kérdés, mert a feladat nemcsak esztétikai, városrendezési, hanem pénzügyi, telekpolitikai, sőt nem utolsó sorban szervezési kérdés is.

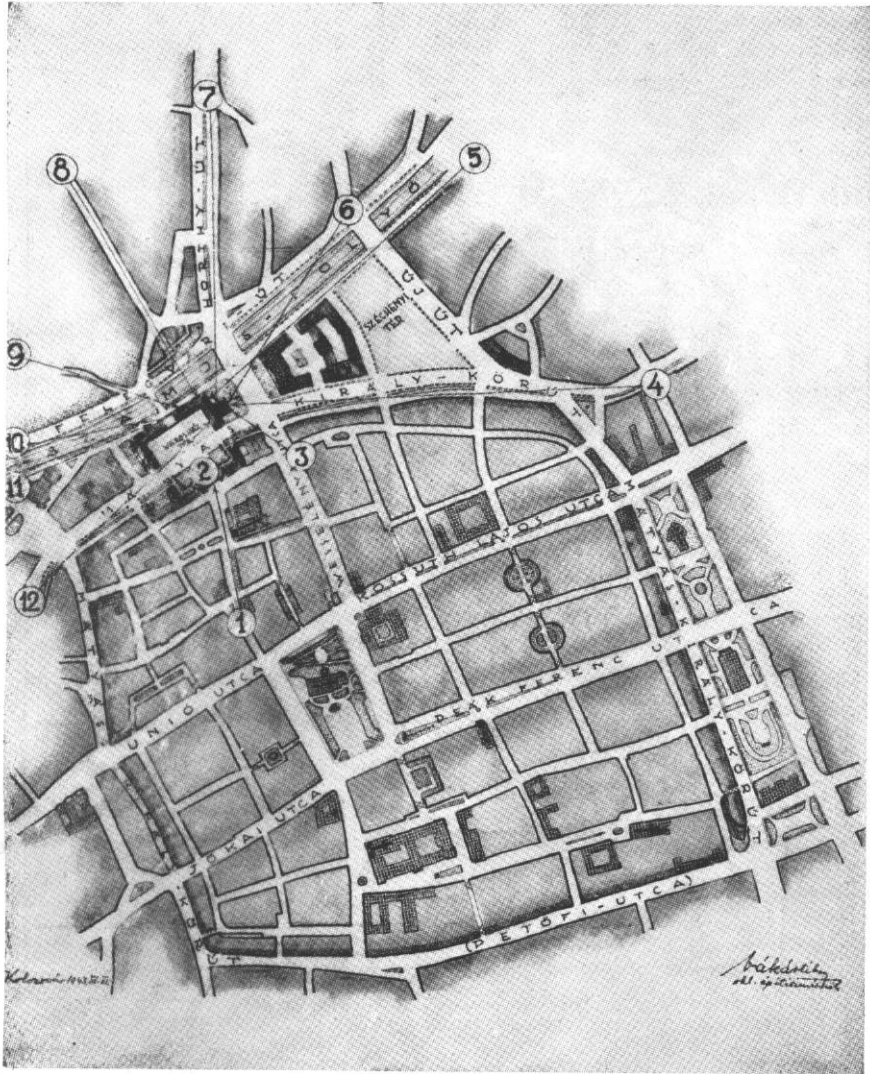
Ez a régi probléma a posta új kolozsvári székházának az építési terve miatt került újból előtérbe. A sürgető feladat az, hogy a posta-palota építésére ki kell jelölni a telket. A posta tulajdonában lévő és kitűnő helyen fekvő tyúkpiaci telkeket – ha a városnak szüksége volna rájuk – más, megfelelő helyen fekvő telektömbbel kellene kicserélni. De ettől függetlenül, már városrendezési szempontból sem odázható tovább a tyúkpiaci üres telkek beépítési tervének az elkészítése. Az ügy sürgős, s így az új városháza helyének a kijelölése is gyors léptekkel halad a döntés felé.

Így vált a századeleji évek problémája ma széles rétegek számára beszéd tárgyává Kolozsvárt, így lett az eddig pusztán műszaki feladat általánosan vitatott kérdéssé.

Az illetékesek az 1914–18-as világháború előtt éppen úgy foglalkoztak az új kolozsvári városháza kérdésével, mint később a románok az uralomváltozás éveiben. Tervpályázatok zajlottak le és felélénkült a nagyközönség érdeklődése. 1940-ben azután a felszabadult Kolozsvár friss életkedvvel és teljes erővel látott hozzá a kérdés megoldásához. Különböző terveken dolgoznak a mérnökök, a napilapokban cikksorozatok jelennek meg, a közönség mérlegeli a lehetőségeket s vitaesteken érlelődik Erdély fővárosának nagy építési terve. Amint Firenzében a palazzók építésének korában nyilvános hozzászólások során vitatták meg egy-egy palota főpárkányának megjelenését, úgy nincs ma Kolozsvárt a város sorsát szíven viselő ember, akinek ne volna véleménye az új városháza elhelyezése és felépítése kérdésében.

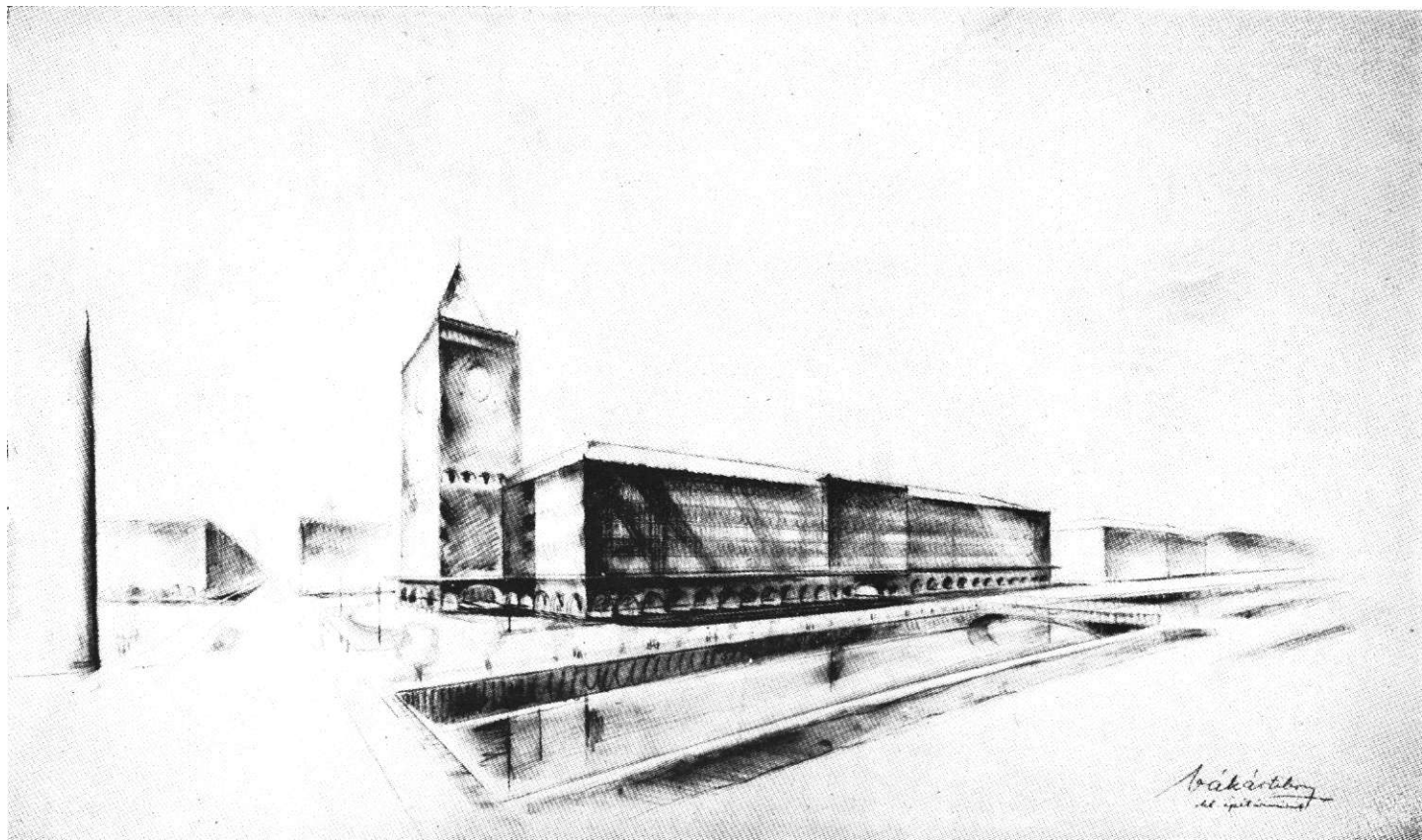
HOL ÉPÜLJÖN HÁT FÖL az új városháza? Milyen szempontok dönthetik el elhelyezését? Milyen legyen az épület megoldása, építészeti kiképzése? Nézzük meg: melyek a gyakorlati kivitel lehetőségei? Melyek azok a kötöttségek és gazdasági akadályok, amelyekkel számolnunk kell? Melyik a város fejlődését legjobban biztosító megoldás? S végül milyen az az álom, amely testet ölthet, milyen lesz az új városháza kőbeépített költészete?

A *pénzügyi* keretek korlátokat szabnak és akadályokat gördítenek a tervező és városrendező építészmérnök elé, de meghatározzák a reális alapot, körvonalazzák, meddig mehet el eszményi elgondolásaiban. Ésszerű határokat szabnak és rideg számításra kényszerítenek. Alaposan meg kell vizsgálnia a telkek értékét, az építési költségeket, tudnia kell: hol fizetődik ki a bontás, he-

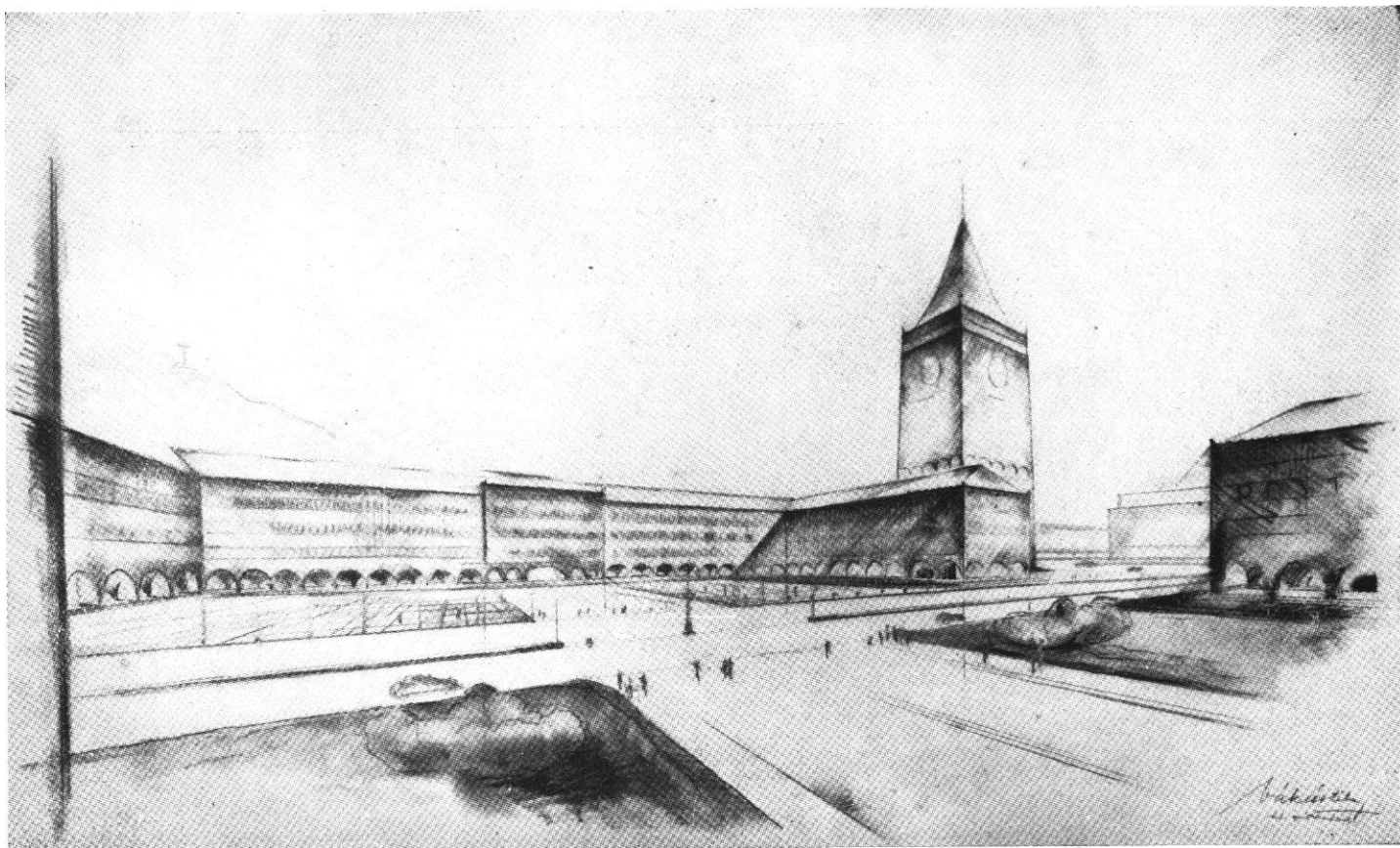
1. TERVRAJZ KOLOZSVÁR BELVÁROSÁNAK RENDEZÉSÉRE

2. AZ ÚJ KOLOZSVÁRI VÁROSHÁZA KÜLSŐ TÁVLATI KÉPÉNEK TERVE

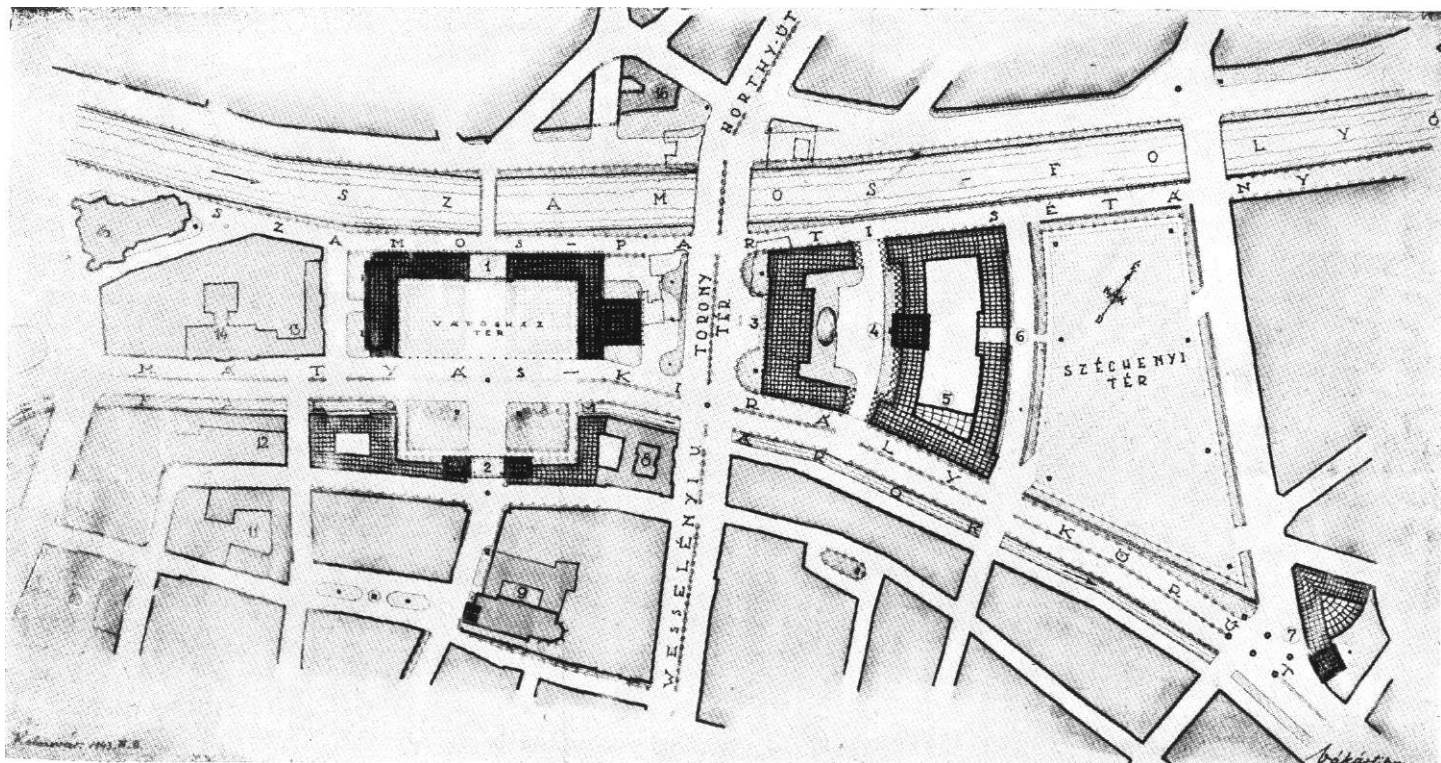
Erdélyi Magyar Adatbank

2.AZ ÚJ KOLOZSVÁRI VÁROSHÁZA BELSŐ TÁVLATI KÉPÉNEK TERVE

Erdélyi Magyar Adatbank

4. TERVRAJZ AZ ÚJ KOLOZSVÁRI VÁROSHÁZA ELHELYEZÉSÉRE

1. Városháza; 2. posta-palota; 3-6. üzletházak; 7. vásárcsarnok; 8. régi posta; 9. ferencrendi kolostor és templom; 10. az egyetem közgazdasági fakultása; 11. Erdélyi Nemzeti Múzeum; 12-14. állami tanintézetek; 15. Nyári Színpark; 16. Astoria-szálló.

lyes-e, ha nagyobb értéket csákány alá enged, milyen mértékben lehet áldozatot hozni akár telektömbök vagy városnegyedek újjáépítése szolgálatában?

Egy új nagy középület fölépítésével kapcsolatban a másik fő szempont az *esztétikai*. Összefügg az előbbivel, mert az építészetben az esztétikai szempont legtöbbször függvénye a pénzügyi lehetőségeknek. Csakhogy míg a pénzügyekben megfontoltan kell számolni, addig tervezés közben fiatalos lendülettel kell előretörni a messze jövőbe. Ennek a teremtő lendületnek kell jellemeznie az építész, aki papírra álmodja egyforma szeretettel a kis családi házakat és hatalmas arányú palotákat. Alkotni kell és nem ragasztgatni. Építeni kell és nem tatarozni, foltozni. S ha kialakultak a végleges tervek, akkor csak egy jel kell és megindul a városrendezési mű megvalósulása. Emberek ezrei kezében égni fog a munka s derűsen vonzó városrészek születnek pompás látványt nyújtó középületekkel, meleg otthonokkal, új magyar élniakarással.

GONDOLATOK A VÁROSRENDEZÉSHEZ

AMIKOR MINDEZT FONTOLÓRA VÉVE meg akarjuk határozni az új városháza helyét, hibát követnénk el, ha csupán egyetlen középület elhelyezésére keresnénk megoldást. Itt többről van szó, mint helykijelölésről vagy éppenséggel egy telek beépítés-módjának meghatározásáról. A kérdésbe jobban belemélyedve, láthatjuk, hogy a városháza elhelyezése a város szervezetében sokoldalú műszaki probléma: hely kérdése, városrendezési, városfejlesztési és város-szabályozási feladat, mely széles körütekintést, lelkiismeretes viz-szapillantást és merész előrelátást kíván.

Sorra véve a szempontokat, keresnünk kell először a város egész területének, mint mértani síkidomnak a középpontját, azután a beépített, illetve beépítésre kijelölt területek súlypontját. Ennek a vizsgálatnak az eredménye szerint *a város súlypontja a Mátyás király-tér és a Szamos közötti területre esik*. Vizsgálunk kell továbbá a lakósűrűséget, az épületek emeletszámát, a városnak az épülettömegek által megszabott súlypontját, s úgy találjuk, hogy *ez az Óvár és a Széchenyi-tér közé esik*. Fontos ennek a helynek a meghatározása, mert eszményi megoldásnál nem közömbös, hogy a város minden negyedéhez egyformán közel esik-e a városháza, vagy sem.

Az úthálózat alakulása, az épülettömbök és a terek fekvése határozza meg a város forgalmának főirányait. Ezzel egyidejűleg számba kell vennünk a város domborulatait, a terep alakulásait, a hegyek, parkok zöld területeit, a folyó medrét, a tavak fekvését. Mindezek egymáshoz való viszonyát és a várost behálózó utak sűrűségét, irányát, valamint a forgalom nagyságát is meg kell vizsgálnunk mind a gyalogközlekedés, mind a járművek szempontjából. Vigyáznunk kell arra, hogy a városháza helyét a közlekedés főútjára mellé, vagy annak közelében jelöljük ki.

Kolozsvár főútvonalai: *észak-déli* irányban a vasútállomás–Mátyás király-tér–Egyetem-utca, illetve a vasútállomás–Szent

István-út és a betonhidról nyitandó új út; nyugat-keleti irányban a Malom-utca–Széchenyi-tér és meghosszabbítása, az Unió-utca–Kossuth Lajos-utca és végül a Jókai-utca–Deák Ferenc-utca. Az ipari negyed és a gyárövezet fejlődése a Szamos betonhídján túl várható. A legforgalmasabb útszakasz pedig a Wesselényi-útnak a Szamos vashídja környékére eső része. Nem vitás tehát, hogy valahol ezen a környéken kell végcélunkat megtalálnunk. Erre utalnak a természetadta alakulások is: a ma még elhanyagolt, esztétikailag kiaknázatlan Szamos-part, a Fellegvár stb.

Nem közömbös végül a városházának a többi középülettel és a forgalmi gócpontokkal való összefüggése. Ezért érdekelnie kell bennünk annak is, hogy hol helyezkednek el a fontosabb középületek, üzemek, gyárak, vasúti és egyéb forgalmi gócpontok, valamint a város értékes műemlékei, templomai.

Eddig három évtized alatt 16 terv született a kolozsvári városháza elhelyezésére, köztük nem egy első tekintetre is képtelennek tűnő javaslat. A sok közül három lehiggadt, reális terv maradt: az első a városháza mai helyén, a Mátyás király-téren keresi a megoldást, a második a Széchenyi-téren, míg a harmadik a Malom-utcában akarja az új városházát fölépíteni.

Ahhoz, hogy minden szempontból a legmegfelelőbb helyre építsük a városházát, tanácsos jól szemügyre venni az egyes tervbevetett helyek környezetét, gondolnunk kell az utak szabályozására, az épülettömbök helyes kialakítására. Egy ilyen nagyméretű építkezéssel kapcsolatban jó alkalom kínálkozik arra, hogy a várost megfelelően rendezzük. Nem szabad félmegoldásokkal megelégednünk s az efféle kijelentéseknek: „ha jó volt eddig, jó lesz ezután is” nincs helyük.

SOKTERV ÉS GONDOLAT kínálkozik itt megírásra, de helyszüke miatt csak azokra utalok röviden, amelyek szoros összefüggésben állanak a magam városháza-tervével.

Ha megnézzük Kolozsvár belvárosának a térképét, könnyű megállapítanunk, hogy a város alakulása szempontjából nagy hasonlóság mutatkozik Kolozsvár és Budapest belvárosa között. Ismert dolog, hogy Budapesten is, mint sok más külföldi városban, Bécsben, Kölnben nagy körutak épültek a régi várfal irányát követve, a várárok mentén. A várárkok vonala többé-kevésbé ma is feltalálható a körutak alaprajzi vetületein. Ezt a várfalon kívül körbeszaladó körutat a leghatározottabban meg lehet találni Kolozsvárt is. Gyűrű fogja körül a városmagot s mint a többi történelmi városban, ez keretezi a belvárost. Kolozsvárt teljesen nyitva áll a lehetősége annak, hogy kialakuljon a belváros körútja, amit nevezhetnénk „Mátyás király-körút”-nak, csak ki kell fejteni és mérnöki eszközökkel napvilágra hozni. (1. rajz.)

Induljunk el a Malomárok és a Postakert-utca kereszteződésétől a vízfolyás irányával szemben és járjuk körül a belvárost a kiépítendő körút mentén, az óramutató járásával ellentétes irányban. Legelső lépéseinkkel mindjárt egy nagy feladatba ütközünk: föl kell szabadítani a Malomárok északi partját, hogy a körúti for-

galom számára megfelelő széles területsávot kapjunk. Szerencsére több ilyen probléma nem áll fent. A tervezett körút a Timár-utcán, majd a Wesselényi-út keresztezése után a Malom-utcán át vezet a Bartha Miklós-utca, tovább a Hegedüs Sándor-utcán átmenve érinti a Majális-utca alsó szakaszát, azután befordul a Petőfi Sándor-utca, a Bethlen-bástya mellett pedig a Tordai-útba, a Hunyadi-tér és a Hitler-tér érintése után visszajutunk a Postakert-utca, s azon keresztül kiindulási pontunkhoz. Ezen az utolsó rövid szakaszon a Malomárok beoltozva az úttest alatt haladna, módot nyújtva a zavartalan útkereszteződések és csatlakozások megoldására, törésmentes, természetes összeköttetést létesítve a Hitler-tér és a Széchenyi-tér között.

Mindannyian naponta megállapíthatjuk azt is, hogy a Szamospart nincs Kolozsvárhoz méltóan rendezve. A Kolozsvárra ellátogató idegeneket akkor éri a legnagyobb csalódás, amikor a vashídra rálépve megpillantják a Szamost és két – enyhén szólva – rendezetlen partját. A föltáruló kép távolról sem egyezik azzal, amelyet elképzelték. Egymásra zsúfolt, a vízpartra szorult külvárosi jellegű épületek sorai fogadják a szemlélőt.

Ki kell szabadítani a Szamost emberalkotta, ráerőszakolt zártságából és vissza kell lopni a város belsejébe a természetet. Míg a történelmi kép hű megőrzése érdekében a belváros rendezésénél fontosnak tartom a keskeny utcák és szabálytalan alakú belső terecskék megtartását, addig a Szamos-parton, mely a történelmi falakon és a várárkon kívül fekszik, ahol bennünket nem köt a mult, egységes nagy bontást javaslok.

Kolozsvár szamosparti új városrésze számára meg kell tisztítani a Szamos déli partját a betonhídtól fölfelé egészen a Nyári Színkörig, a Szamos északi partját pedig az Astoria-szálló magasságáig. A két part rendezése megragadóan szép új városrésszel, a „Szamosparti-sétány”-nyal gazdagítaná Kolozsvárt. S ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a Malom-utca felépülő városház tornya a Horthy Miklós-út szabályozása után már a pályaudvar épületétől látszik, akkor már meg is alkottuk azt a vonzó képet, amelyet a Kolozsvárt megforduló idegenek első benyomásként magukkal visznek majd a kincses városból.

HOL ÉPÜLJÖN FEL AZ ÚJ VÁROSHÁZA?

MEGGYŐZŐDÉSÜNK SZERINT az új városháza helyét keresve, nem lehet a Mátyás király-tér, a Széchenyi-tér, vagy a Malom-utca rendezéséről elszigetelten beszélni. A városháza elhelyezése *nem egyetlen térhez kötött feladat, hanem egy egész városrész rendezésének kérdése.* (4. rajz.) Rendezni kell Kolozsvár belvárosát, figyelembe véve az összes tényezőket, melyek a városháza helyének kijelölésében szerepet játszhatnak. Aki az ehhez szükséges előtanulmányokat lelkiismeretesen elvégezte és a városházát szervesen akarja a város testébe bekapcsolni, aligha juthat más eredményre, mint hogy a Széchenyi-térnek, a Wesselényi-utca torkolatának, a Malom-utcának és a Tyúkpiac területének egységes szemlélése alapján kell az

új kolozsvári városháza helyét megtalálnia. A város területi, lakosság- és forgalmi súlypontját matematikailag és geometriailag meghatározva, előtanulmányaink mind a Malom-utca és a Tyúki piac felé vezetnek. Ezt a most már lebontottnak feltételezett – mintegy 550x220 méter nagyságú – terület áll a tervezés rendelkezésére. A föld jó, telkei értékesek. A városháza a Szamos-partjára és a közlekedés fő ütőerei mellé épülne s a Fellelgyvár rendezése után pompás kilátás nyílnék a városháza ablakaiból, valamint épp oly szép képet ígér több irányból is a rálátás a városházára. Közvetlen kapcsolata biztosítva volna a Mátyás király-térrel, a Hitler-térrel, a Szamos északi partjával éppen úgy mint a sétátérrel, a pályaudvarral, a gyári negyedekkel és a kereskedelmi göcponthal.

A fölépülő új városrész Kolozsvár legmodernebb városnegyede lenne, melynek különös értéket adna a „Szamosparti-sétány”, a tervbevetett „Mátyás király-körút”, a Wesselényi-utca és a Malom-utca torkolata meg a vashíd között a díszes „Torony-tér” s legfőként a „Városház-tér”, amelyet a Tyúki piac oldaláról a fölépülő *postapalota* s a Malom-utca oldaláról az új városháza zárna körül. A Szamos vashídját a Horthy Miklós-út és a Wesselényi-út szélességének megfelelően kell kibővíteni; magas vasszerkezetét pedig tanácsos volna a híd pályatesté alá súlyeszteni, hogy a híd fölött, szemmagasságban, szabad áttekintést biztosíthassunk. A Szamos mindkét partján a zavaró építmények eltávolítása után kellő szélességű út vezethető korláttal és növénysszegéllyel izlésesen határolva.

A Tyúki piac ma beépítetlen területét *egészben a postapalota számára hagynák meg, s így a terület megmaradna régi gazdája kezében.* A 3–4 emeletes postapalota főpárkányának magassága azonos kell, hogy legyen a városháza főpárkány-magasságával, a két épületet föltétlenül összhangba kell hozni egymással, mert csak így lehetséges a Városház-tér esztétikailag kifogástalan megteremtése. Jelentős nagy előnye ennek a megoldásnak, hogy az új postapalota keleti szárnya szervesen csatlakozhatik a jelenlegi postapalotához. Az épület délről U alakban zárja le a Városház-teret; középen pilonszerű épület-kiemelés biztosítható 5–6 emelet számára. Az így kialakított épület – a régi posta nélkül – 3200 négyzetméterrel 660.000 légméter beépítését jelenti. A pilon alatt a Ferencrendiek-útja futna be a parkos déli és a kőlapburkolattal ellátott északi belső térre. Itt bő alkalom nyílik a szebbnél-szebb képek kialakítására. Tengely-lezárások, átlátások, távlati hatások, szobrok emelése és park létesítésének sokféle változata kínálkozik. Érdekes feladat és finom érzéket kíván az Óvár és a XX. századot jelképező Városház-tér találkozásának megoldása.

Éppen így rendezésre szorul a mai zeg-zúgos és három különálló részre tagolt s az egységes térhatást teljesen nélkülöző Széchenyi-tér. Különösen abban az esetben, ha a Malom-utca és a Tyúki piac területén megalkotjuk a Városház-teret, akkor a Széchenyi-tér Wesselényi-utcai torkolatát le kell zárunk egy üzletház céljaira igen előnyösen felhasználható épülettel s a tér helyett csak a többször említett Mátyás király-körút torkolna bele a Wesselényi-útba, a Városház-térrel átellenben. A mai Széchenyi-tér helyén egy

új egységes térhatású, körülbelül 160x300 méter nagyságú tér alakulna ki, amelyet nyugatról egy új üzletház, keletről pedig a betonhidről kiinduló új út határolna. Az új központi vásárcsarnok számára a Széchenyi-tér keleti csúcsán megfelelő hely kínálkozik. Magát a csarnokot 300 négyzetméteren emelt, üvegtetős, szellős, részben emeletes épületként képzeljük el. Ez a csarnok szerves kiegészítője volna a rendezett és egységesített Széchenyi-térnek. A térbe az összes főforgalmi utak bekapcsolódnának, forgalma tehát a legkisebb mértékben sem szenvedne kárt, viszont a tér nagy kőlapokkal borítva és világító felszereléssel izlésesen ellátva, kellemes látványt nyújtana.

A VÁROSHÁZ ÉPÜLETE

MILYEN LEGYEN AZ ÚJ VÁROSHÁZA tömegelosztása, megjelenése, hogy méltón képviselje Erdély fővárosát az idegenek és Kolozsvár rajongói előtt? Milyen legyen tehát az építészeti mű, melyben helyet kapnak a várost kormányzó hivatalok?

A fent részben felsorolt tervezési elveken kívül fontos továbbá, hogy az új városháza épülete *szabadonálló* legyen; beépítés előtt kellőképp meg kell vizsgálni, a *tájolás, szélirány, megvilágítás, hőátadás és terepemelkedés* adatait. Az épület által részben körülzárt tér megtervezése szempontjából lényeges, hogy a *nap és szél járása* tekintetében, valamint *akusztikailag* is megfelelő legyen. Nem tartjuk jelentéktelennek azt a szempontot sem, hogy *az új városházának az Óvár meghittebb épületeitől kissé távolabb kell esnie*, hogy azokat tömegével ne nyomja, s azok pedig a városháza stílusegységét meg ne bontsák. Mindezekon túl gondosan kell az új városházát elhelyezni *a városkép és az urbánus jelleg* szempontjából is. Az új palotának mind gyűlések tartására, mind magasrangú személyiségek fogadására megfelelő termekkel és csarnokokkal, tömegek felvonultatására és egyéb szabadtéri ünnepek céljára megfelelő térrel kell rendelkeznie. Mindezek a feltételek arra utalnak, hogy *az új városházának a Szamos partján kell fölépülnie*.

A városháza legmegfelelőbb helye a Malom-utca és a Szamos-part között fekvő terület és megépítésre legalkalmasabb egy, aljával a Szamos-part felé forduló U alakú megoldás. (2. rajz.) A három oldalról körülvevő térrel a város felé fordul az épület, barátságos fogadtatást biztosítva az érkezőknek. (3. rajz.) A postapalota által négyszögge zárt tér 100x100, azaz tízezer m² alapterületű. E beépítési módtól eltérő T, L vagy más alakú elrendezések nemcsak a városrendezés, hanem a tervező építész-mérnök feladatát illetőleg is kevésbé célszerű megoldások.

Az épület keleti szárnyához szervesen csatlakozik a „Városház Tornya”. Ez a torony jellegzetes része lesz a városnak. Szinte azt mondhatnók: jelképe, miként a Szent Mihály-templom, vagy Fadrusz főtéri Mátyás-szobra. Éppen ezért nemcsak az épületet, hanem a tornyot is izléssel és odaadó gonddal kell megtervezni és a Szamos partjába gyökereztetni. A szamosparti homlokzat földszíntjén pillérek végigfutó árnyékvető, valamint a homlokzat élénkítésére er-

kély készülne. A négy négyzetméteres kőlapburkolatú teret színes mozaik-beosztás és stílusos lámpa-oszlopok díszítenék, a körút felől architektónikus lezárás volna javasolható.

A kolozsvári új városháza épületének adatai hozzávetőleg a következők volnának: hossza 150 méter, kifejtve 220 métert tesz ki. Traktusa, azaz menetmélysége átlag 15, helyenként 20 méterben határozható meg. A beépített földszint alapterülete 4000 m²; négy emeletet feltételezve – s a torony további emeletmagasságait és a pincét beleszámítva – összesen 28.000 m² áll rendelkezésünkre, ami kerekén százezer légmétert jelent.

HA A VÁROSHÁZA ÉPÜLETÉT az egész várossal összefüggésben szemléljük és sorra vesszük a rálátásokat, akkor meggyőződhetünk arról, hogy az egész városrészre kiterjedő tanulmányok nem voltak hiábavalók.

Kitűnő rálátás nyílik a városház épületére Bocskay szülőházától, vagy ha úgy tetszik, Mátyás király szülőháza mellől. Innen a postapalota diadalívén keresztül pillantjuk meg a városháza épülettömbjét (1). De talán még ennél is szebb városkép nyílik a posta-épület tövéből, a városháza belső udvarát a diadalív alól nézve (2). A Wesselényi-utcából jól érvényesül a keleti homlokzat (3). Az Apácai Cseri János-utca felől már messziről jól látható a Városház Tornya (4), ugyancsak távoli rálátás nyílik az épületre a Szamos déli partjáról (5). A Szamos-part északi kibontása után onnan is már 5–600 méter távolságból élvezhető, sikerült városkép tárulna elénk (6). Legértékesebb azonban valamennyi közül a Horthy-út felől megpillantott kép (7). Ugyanis ebből az irányból érkezve kapja a város szépségeit kereső idegen a legelső benyomást. A vasútállomás felől közeledve, már egy kilométer távolságból láthatja a jellegzetes tornyot. Ezt a képet sokezer idegen viszi majd magával örök emlékül. Ne feledjük azonban, hogy az Erzsébet-út magasabb szakasza felől is a tervezett árkád-lezárásokon át szintén látható a városháza egy része (8). A Fellegvár kilátójáról mintegy madártávlatból érvényesül az épület 150 méter hosszú homlokzata a Szamos előterével (9). A Nyári Szinkör felől (10) vagy a Szamos északnyugati partjáról (11) szintén jól látható az épület tömege, nemkülönben a Fürdő-utca újjárendezett torkolatából (12) (L. 1. rajz.)

Végül fölösleges is talán hangsúlyoznom, hogy a sok nagyvonalú építészeti szépség mellett számtalan alkalom kínálkozik a részletek ízléses, finom megoldására. Ezek felsorolásához kimeríthetetlen sokaságuk miatt hozzá sem kezdek.

A MÁTYÁS KIRÁLY-TERET mindenesetre meg kell hagyni történelmi hangulatában. A városháza mai helyén új épületet emelni, vagy akár *a régít toldásokkal javítani és bele hivatali helyiségeket erőszakolni nem célszerű*. A modern városrendezőnek nem ötven vagy száz esztendőre, hanem középületek esetében sokszorosán hosszabb időre, a város kialakítása szempontjából pedig több évszázaddal előre kell gondolnia. Most kitűnő alkalom nyílik a rendezésre s

megvan a lehetőség arra, hogy Európa keleti bástyájának fővárosában időtálló remeket alkossunk. Viszont lelkiismeretlenség volna ma olyat építeni, amiről előre tudjuk, hogy nem maradandó és nem jelent végleges megoldást. Szűkkeblőséggel nem lehet várost rendezni. Soha jóvá nem tehető, kényelmetlen építkezések hatalmas anyagi és erkölcsi veszteséggel járnak a késő jövőre. A mai nemzedék szűkkeblőségének árát a jövő nemzedék adja meg súlyosan. Ezért mi, erdélyi építészek, műszaki emberek és művészek csak a szívünkre és képzeletünkre hallgathatunk s nem rendelhetjük alá magunkat a szürke hétköznapiaknak, amikor esztétikailag a legszebb és gyakorlatilag a leghasználhatóbb új kolozsvári városháza fölépítésére javaslatot teszünk.*

VÁKÁR TIBOR

*E tanulmányban elmondottakat a szerző a Kolozsvári Mérnök- és Építész-Egylet 1943. március 15-i ülésén ismertette. Az itt előadott gondolatok részben vagy egészben való megvalósításának s a szükséges tervek elkészítésének minden joga a szerzőt illeti.

DÉLERDÉLYI ISKOLÁINK ÉS A ROMÁNSÁG

A ROMÁN URALOM 1918 óta szünet nélkül tartó magyarság-ellenes támadásai legújabbán délerdélyi hitvallásos középiskoláinkat érték. A bezárt iskolák között van a nagyenyedi Bethlen-Kollégium főgimnáziuma és a bezárás veszélye fenyegeti a gyulafehérvári római katolikus főgimnáziumot is. Néhány hét múlva negyedszázada lesz annak, hogy a Kárpátokon túli Románia katonái bevonultak Erdély földjére s a meghozott legújabb intézkedések, úgy látszik, a jubiláris ünnepeket vannak hivatva előkészíteni. Huszonkét éven át az egész erdélyi magyarság vezetői s minden bizonnyal a Délerdélyben maradtak azóta is sűrűn emlegették az erdélyi román uralmat bevezető gyulafehérvári határozatokat, az azokban kifejezett széleskörű népjogokat és nemzetiségi kulturautonómiát. Ma már megállapíthatjuk, hogy *a gyulafehérvári határozatokban a románságra gyakorolt magyar művelődési és a közép-európai horizontú magyar politikai hatás utolsó sugara villant fel.* Az eltelt huszonöt évi fejlődés megmutatta, hogy a gyulafehérvári örökséggel induló erdélyi románság értetlen maradt nemzettársai körében s maga is átalakulni kényszerült.

Ismeretes, hogy a román kormány bizonyos észak-erdélyi román kívánságok támogatása érdekében, politikai kényszerítő fegyverként hozta meg iskolabezáró határozatát. Kétségtelen azonban, hogy a végzés mögött mélyebb indokok fedezhetők fel. Hogy a napi politika hozzányulhatott ilyen évszázados magyar intézmények életéhez, annak előfeltétele egy olyan román szellemiség kialakulása és uralomra jutása, mely végképp szakított a román szellem minden erdélyi emlékével és elemével. Tudjuk, hogy a gyulafehérvári határozatokat, az összes románok egyesítésére vonatkozó első pont kivételével soha nem iktatta törvénybe a román törvényhozás, így hát azok soha nem voltak kötelező erejűek a román államvezetésre nézve. Legalább is forma és törvény szerint nem. Az egyedül állandó világhatalom: az erkölcsi törvények világrendje előtt azonban minden bizonnyal ma is törvényereje van az uralomra jutásuk pillanatában hozott határozatoknak, amiképpen a magyarsággal való kapcsolatukra minden időben elhatározó és kényszerítő erejű lesz az, hogy Erdélyben a románság a magyar állam védelme alatt kapott a magasabb társadalmi fejlődésre lehetőséget és a magyar művelődés hatása alatt indult meg újkori művelődése. A huszonöt éves erdélyi román uralom minden szakasza arról tett bizonyságot, hogy a románság nemcsak a magyarsággal helyezkedik szembe, hanem elutasít magától mindent, amit történeti értelemben nyugati-keresztény szellemnek nevezhetünk, vagy egyetemes érvénnyel: nemzet-feletti szempontokat meghatározó erkölcsi rendnek. A Bethlen-Kollégium és társintézményeinek bezárása csak újabb lépés azon az úton, amelyen Erdélyben az 1918-as „felszabadulás”-sal elindultak. Azokat, akik ezen az úton járnak, nem Báthory István vagy

Bethlen Gábor európai horizontú és egyetemes célok szolgálatában álló, művelődési alkotásokkal minden erdélyi népnek javát szolgáló uralma lelkesíti, hanem oly célkitűzések, amelyeket a szűkkörű népi önzés és a szellem értékei ellen lázadó romboló szenvedély határoz meg.

A BEZÁRT DÉLERDÉLYI ISKOLÁK KÖZÜL a több mint három évszázados multra visszatekintő, 1622-ben alapított Bethlen-Kollégium főgimnáziuma az első, amelyről meg kell emlékeznünk. A Bethlen-Kollégium, tudjuk, régóta kiemelt célpontja a román tömeggyűlöletnek. Talán az alapító fejedelem emlékéért, *akinek lelkében először fogamzott meg a terv, hogy országa román népe javára lefordíttassa és közrebocsássa a teljes Szentírást.* De lehet, hogy azért is, mivel ebben az iskolában hatalmas és éppen azért veszélyes várát láthatták az európai protestántizmusnak. Az erdélyi magyar reformátusság büszkesége, melynek szellemi képében része van nemcsak az itt tanító és tanult erdélyi magyaroknak, hanem a hitsorsos Németországnak, Hollandiának, Svájcnak és Angliának is. Bethlen Gábor korának legkiválóbb német református tudósait hívta meg az iskola első professzoraiul s mintegy 100 esztendő múltán, az újjáépítés, a második alapítás az angol protestantizmus hatásos segítségével valósult meg. A románság első alkalommal 1848–49-ben írta be nevét a Bethlen-Kollégium történetébe. 1848 november 8-tól 1849 január 1-ig orlái román határőrök táboroztak a Kollégium épületében s e másfél hónap alatt veszett el a sok értékes levéltári és kézirati anyag, múzeális tárgy és mintegy 20.000 kötetet kitevő könyvtár, amit a Kollégium a tatár és labanc dúlások óta gyűjtött. A román granicsárok és a német katonaság elhagyni kényszerült a várost a magyar honvédség előnyomulása miatt. Ezt a közbeeső időt, a németek kivonulása és a magyar honvédség megérkezése között, használta fel az Enyed körül táborozó több mint 10.000 főnyi román népfelkelő tömeg, hogy 1849 január 8-án megrohanta a védtelen várost, lakosságát legyilkolja és házeit felgyujtsa. A Kollégium diákjai és tanárai már előzőleg elmenekültek s így itt csak a felgyujtást kísérelték meg, mivel azonban a nagy épület nehezen fogott tüzet, minden szobában külön tüzet gyujtottak, hogy munkájuk biztosabban sikerüljön. Bologna Vasile, aki 1939-ben írott tanulmányában Nagyenyed elpusztítását stratégiai okokkal kívánja magyarázhatóvá tenni, kénytelen megállapítani: „Helyrehozhatatlan hiba volt, hogy abban a tűzözönben elégett az enyedi református Kollégium régi könyvtára is, amelyben sok nagyértékű könyv pusztulhatott el”. Az 1848/49-es pusztítás után felépült újra a Kollégium, új épülete is elkészült, ehhez azonban már fel kellett használni az 1711-ben gyűjtött nagyösszegű s azóta állandó segélyforrásul szolgáló angol pénz utolsó részleteit is.

A világháború után Erdélyben berendezkedő román uralom újabb súlyos támadást vezet a Bethlen-Kollégium ellen. A magyarellenes román földreform végrehajtói első helyen gondolnak a Bethlen-Kollégiumnak a fejedelmi alapításból és a külföldi segélyből megmaradt vagyonára. Jellemző az a memorándum, amit 1919

őszén intézett ezzel kapcsolatban az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa a nagyszebeni román Kormányzótanácshoz: „Sajnálattal vagyunk kénytelenek megállapítani, hogy a földbirtok-reform rendelettvörvény tendenciája egyházunk teljes deposedálására és közvetve a kisajátítás alá vonandó ingatlanok hozadékából fenntartott évszázados kulturális intézmények életerejének megtörésére irányul. Fokozatosan érezzük ezt az irányzatosságot a végrehajtás azon jelenségében, mely az évekre terjedő kisajátítási munkálat kezdeményezési teréül éppen és első sorban a nagyenyedi Bethlen Kollégium vagyonát tűzte ki... Az enyedi Kollégium kisajátításra kijelölt ingatlanai nemzeti fejedelmek, áldozatkész hívek adományai, amelyeknek megtartását az angol presbiteriánusok vallásos buzgóságból azon segélye tette lehetővé, amelyet évszázadokkal ezelőtt Angliában gyűjtött össze a nagyemlékű Párizz-Pápai professzor. Érintésük azokat a szálakat tépi meg, amelyek a nagyenyedi Bethlen-Kollégiumot az angol presbiteri egyházal kötik össze... Anglia a béke megkötéséig, ma még, forma szerint ellenségünk. De nemes ellenségünk, aki kulturánk, humanitárius intézményeink, vallásunk ellen hadat nem viselt. A román agrárreform intézkedéseit azonban iskolai és egyházi javainkkal szemben – sajnálattal – oly támadásnak kell tekintenünk, mely eddigelé minden harctól megkímélt területen veti el a megértés, az egymás mellett való békés együttműködés lehetőségét is kizáró ellentétek üszkét.”

Tudjuk, a memorándumnak s az erdélyi magyarság többi tiltakozásának sem lett eredménye. A Bethlen Kollégium birtoka éppen úgy elvétetett, mint a többi magyar egyházi és iskolai célt szolgáló birtok is. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának 1923. évi jelentése szerint a Bethlen-Kollégium vagyonából 6000 holdat sajátítottak ki, a birtokfosztás azonban itt sem állott meg, hanem a rákövetkező években még mintegy 4000 hold kisajátítására került sor.

A birtokkisajátítási eljárással egyidőben indult meg a Kollégium életének másféle zaklatása is. 1919 december 19-én vonult be a román hadsereg Nagyenyedre s 1920 elejéig összesen 207 napon át foglalta le az iskola épületeit. E beszállások hivatalos jelentések szerint mintegy 150.000 korona kárt eredményeztek s eredményezték az enyedi Diákemlék szétrombolását – „ismeretlen” kezek által. A háborús idők elmúltával az enyedi iskola is annak a sorsnak volt részese, mely egyformán sújtotta minden erdélyi magyar egyházi iskolánkat: az évszázados, európai hírű iskolák a „magán-iskolák” kényszerű kategóriájában végezték sokszorosán megnehezített munkájukat. Talán azt kell még hozzátennünk, hogy a magánoktatási törvényben kötelezőnek előírt nyilvánossági jog megszerzése az erdélyi református kollégiumok közül a Bethlen-Kollégiumnak csak utolsó sorban sikerült. Ma az enyedi kollégium öt tagozata közül a teológia, tanítóképző, gazdasági iskola és az elemi iskola még működik, „csak” a főgimnázium van bezárva, a hivatalos leirat azonban hangsúlyozza, hogy a már bezárt iskolákkal szemben hozott határozat jelképes erejű s bármely pillanatban vonatkoztatható többi iskolánkra is.

ILYEN ÉRTELEMBEN FENYEGETI VESZÉLY a gyulafehérvári főgimnáziumot, mely az erdélyi magyar katolicizmusnak olyan központja és büszkesége, mint az enyedi kollégium az erdélyi reformátusságnak. Ezt az iskolát 1579-ben a lengyel királlyá választott nagy erdélyi fejedelem, Báthory István alapította, aki az erdélyi románság történetébe is kitörülhetetlenül beírta nevét azzal a tettevel, hogy *ő engedélyezett első ízben törvényesen elismert országos egyházi szervezetet, egész Erdély románságát átfogó püspökséget az erdélyi ortodox román egyháznak. Báthory István rendelkezései biztosították először az erdélyi román keleti egyház szabadságát és vetették meg autonómiájának alapjait.* A Báthory István által alapított gyulafehérvári iskola első tanítói az Erdélybe jött magyar jezsuiták közül kerültek ki. Azok közül a jezsuiták közül, akik egyetemes katolikus missziójuk érdekében nemcsak a magyar területeken kezdtek dolgozni, hanem Karánsebes vidékének románjai között is, és fel van jegyezve róluk, hogy azon a vidéken románul prédikáltak hiveik számára.

Míg az erdélyi reformáció arra törekedett, hogy külön iskolákban, de az iskolák közötti jó egyetértésben nevelje a magyar és a román ifjúságot, az erdélyi katolikus iskolák ugyanabban a keretben próbálták meg a századok folyamán mindkét nép ifjúságát nevelni. Az erdélyi katolikus iskoláknak ezért van különös történelmi jelentőségük a románság szempontjából is. A gyulafehérvári középfokú iskola, mely a Báthory-korszak kezdeménye után 1694-ben szerveződik újjá, az egész XVIII–XIX. századon át jelentős szerepet tölt be a románság művelődésében. 1781-től kezdve állnak pontos adatok annak eldöntésére, hogy kik tanultak a gyulafehérvári iskolákban. 1781-től 1895-ig 10.724 magyar ifjú mellett 3848 román (2008 görögkatolikus és 1840 görögkeleti) nevelődött ebben az intézetben. Ezek a számok és az ehhez hasonló adatok mutatják, hogy a magyarság nemcsak nagy országos tettekben, hanem a társadalom széles rétegeit átható szellemmel mindig úgy szolgálta a művelődés ügyét, hogy annak áldásai eljuthassanak ez ország minden fiához. Jellemző adat, hogy a gyulafehérvári iskola 1857-ben részben a római katolikus püspök kezdeményezésére, részben a tanári kar elhatározásából bevezeti fakultatív tárgyként a román nyelv tanítását s 1871-ben feliratban kéri a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a román nyelvből kapott jegyet tegye az általános minősítésre is kiható érvényűvé.

A román uralom évei gondoskodtak arról, hogy ez a helyzet gyökerestől megváltozzék. Nemcsak a román tanulók tiltattak ki a magyar egyházi iskolákból, hanem még a magyar nemzetiségű szülők gyermekei is csak különleges engedéllyel voltak felvehetők a magánoktatási törvény rendelkezései alapján. A román nyelvnek kötelező módon való oktatását, igaz, megvalósította a román állam, de oly módon, hogy az anyanyelven való tanítás lehetősége ment veszendőbe. A román kormány által *a multban és a jelenben is oly sokszor hangsúlyozott „viszonosság” azonban kétségtelenül nem*

ezt, hanem például a magyar nyelvnek Balázsfalva iskoláiba való bevezetését írta volna elő.

A MAGYAR ÉS A ROMÁN ISKOLAPOLITIKA különbözőségeiről még inkább eltünődhetünk, ha a harmadik délerdélyi magyar iskolaközpontnak, Brassónak a románsághoz való viszonyára fordítjuk tekintetünket. Brassó legrégebb magyar középiskolája a római katolikus főgimnázium, alapítói Felfalusi Kovács Antal plébános és Tusnádi Kovács Miklós püspök, egyik legelső tanára, majd mintegy 20 éven át igazgatója azonban román ember volt: a nasszódvidéki származású, Balázsfalván nevelkedett *Muresán Jakab*. Az iskola alapításának évében, 1837-ben került Brassóba s itt kiváló munkájával minden magyar katolikus vezetőnek megnyerte rokonszenvét. E fiatal iskola biztosította a román tanár egzisztenciáját, kezdetben a plébános asztalának volt vendége, később fizetése rendeztetett s e helyette lehetővé, hogy 1887-ben bekövetkezett haláláig egyik legnagyobb hatású vezetője legyen a brassói románságnak. A magyar középiskola igazgatója alapító tagja az Astrának, egyik első részvényese az Albinának, irányítója a brassói román nőegyesületnek. Résztvesz a brassói román gimnázium alapításában s Barițiu mellett a brassói román sajtónak egyik megalapítója, a híres „Gazeta de Transilvania”-nak 1849-től szerkesztője. Ha a nacionalizmus századában ilyen türelmes szellem hatott át egy akkor alakult magyar iskolát, nem lehet csodálkozni, hogy annak falai között is együtt tanult a magyar, német és román ifjúság. 1837-től 1896-ig 3779 magyar, 1466 német és 1062 román diákja volt a brassói középiskolának. Még csak azt sem lehet mondani, hogy a kényszerűség vitte ide a tanulni vágyó ifjakat, hiszen 1850-ben már román középiskola is működött Brassóban, hatalmas, szép épületben s ennek ellenére 1850–1870 között mintegy 500 román tanuló jár a katolikus iskolába.

A brassói román főgimnázium mellett érdemes egy pillanatra megállanunk. A világosi fegyverletételt követő évben létesül, minden bizonnyal azoknak az „érdemek”-nek a jutalmául, amelyeket a románság a szabadságharc folyamán a magyarok ellen végbevitt cselekedeteivel szerzett. A magyar kormány azonban semmiféle reszsentimentet nem alkalmaz az iskolával szemben s az 1867 utáni állami költségvetések keretében rendszeresen felveszi a brassói román gimnázium évi 4000 frt-os segélyét, ami igen nagy összeg volt akkor, amikor tanulmányi célokra az egész országra csak 330.000 frt. volt előirányozva. Később ez a segély is a román egyházaknak adott iskolai segély főösszegébe vétetett be s ismeretes, hogy e segélyek az 1913/1914. iskolai évben 1,880.000 koronát, 1917/18-ban 3,800.000 koronát tettek ki. Az ellentét kedvéért említjük meg, hogy az 1918 utáni román kormányok elzárkóztak a magyar felekezeti iskolák támogatása elől s csupán átmenetileg, pillanatnyi érdek diktálta elhatározásból adtak iskoláink számára segélyt három alkalommal: 1921-ben, 1929/30-ban és 1939-ben, a három alkalommal folyósított segélyek végösszege sem éri el azonban az 1,150.000 P-t.

Az ISKOLASEGÉLY KÉRDÉSÉT helyénvaló éppen brassói iskoláinkkal kapcsolatban főlemlíteni. A kisebbségi sorsban iskoláink nemcsak nevelési téren, hanem a megélhetés területén is súlyos harcokat vívtak és nagy áldozatokra kényszerültek. A brassói római katolikus gimnázium helyzete is nehézzé vált a katolikus tanintézeteket fenntartó Státus vagyonának kisajátításával. Az Erdélyi Római Katolikus Státus vagyonából több mint 23.000 hold birtok kisajátítása után az erdélyi magyar katolikusság e történelmi iskola-fenntartó szerve az előtt a helyzet előtt állott, hogy középiskoláinak több mint felét kénytelen feladni. Három iskola fenntartását tudta vállalni: a csíkszeredaiét, a kolozsváriét és harmadiknak, sok tépő gond és viaskodás után, a székelyudvarhelyi mellett döntött. A gyulafehérvári iskolát a legsúlyosabb években püspöki segély mentette meg, a brassói főgimnázium terheit pedig átvállalta a brassói egyházközség. A kisebbségi évek alatt oly sokszor hősi módon megnyilatkozó nemzeti-egyházi áldozatvállalás teremtette meg művelődési intézményeink további fenntartásának lehetőségét. Dél-Erdélyben veszéllyel fenyegetett iskoláink felé ezért fordul ma annyi féltő aggodalommal minden erdélyi magyar, mert ezekbe az iskolákba nemcsak az elődök alapítványai, hanem a ma élők áldozatvállalása is beleépült.

A brassói református középiskolákról még hatványozottabb módon mondható el ugyanez. Brassóban a román hatalomátvitelkor nem volt református iskola. Az állami iskoláknak a románok általi átvétele azonban megmozgatta a város református társadalmát s az egyház presbitériuma 1919 augusztus 25-én kimondta, hogy református elemi iskolát, polgári leányiskolát, fiu és leány felsőkereskedelmi iskolát és egyéves női kereskedelmi tanfolyamot kíván felállítani. E határozattal indult meg a brassói reformátusság nagyarányú kisebbségi alkotó munkája, melyben az eltelt két és fél évtized alatt nem állott be szünet egyetlen pillanatra sem. A megindulásakor nem állott a református egyház rendelkezésére más épület az egyházi tanácstermen kívül, csak a református lelkészek leánygyermekének nevelésére szolgáló Szeretetház-internátusi épület. A kisebbségi sorsról oly sokszor megzengett összetartás, mint valós erő jelentkezett azonban ennél az elindulásnál. Az első iskolai években a római katolikus főgimnázium és a Brassói Magyar Dalárda adták át egyes helyiségeiket az új református iskoláknak s a kisebbségi sorsközösség szép példáját mutatva helyiségeket engedett át a szász Honterus-gimnázium nagyhírű igazgatója, A. Meschendorfer is, valamint a szász polgári leányiskola és belvárosi elemi iskola. Az új iskolák fenntartása teljesen a brassói egyházra hárult és sokat igyekeztek a társadalmi gyűjtés útján is előteremteni. Az első adakozók között a magyar nevek mellett ott láthattuk a brassói szászság vezetőit is (Czell F., Hesshaimer, Scherg, Seewald A. és mások). Brassó természetes hátvédjét alkotó háromszéki reformátusság is kivette részét az új iskolák fenntartásának gondjából, de túl sok volt ennyi terhet egyszerre vállalni s a sepsi református egyházmegye ezért 1923-ban, majd 1927-ben azt kérte az

egyházkerületi közgyűléstől, hogy vegye át az iskolák közül a kereskedelmi fenntartásának terhét s gondoskodjék számára megfelelő telekről és épületről. Az egyházkerület azonban, amúgyis nehéz helyzetében, nem tudott e kérésnek eleget tenni. A brassói iskolaalapító gyülekezet azonban nem hátrált meg s önerejéből gondoskodott az új intézményekről. 1927-ben elkészült az elemi iskola új épülete s 1935-ben a püspöki jelentés már arról számolhatott be a kerületi közgyűlésnek, hogy készen áll a kereskedelmi iskola új hajléka is.

Ma, amikor pillanatnyilag be van zárva a brassói leányalgimnázium és fiú-felsőkereskedelmi iskola (a leánytagozat a koedukáció megszüntetésével ki sem épülhetett), ez iskolák alapításának és megépítésének hősi munkájára gondolunk és annak a hitünknek adunk kifejezést, hogy ilyen társadalmi erővel szemben végső fokon eredménytelen marad minden külső támadás.

NAGYSZEBENBEN, a másik nagy szász városban, a római katolikus nőnevelés épített magának erős várat. A régebb óta fennálló német nyelven tanító Orsolya-zárda iskolája mellett a múlt század második felében jött létre a ferencrendi nővérek vezetése alatt álló római katolikus tan- és nevelőintézet. Ennek az intézetnek a történetében mélyen megragadó az a gondviselészerű vonás, ahogyan felkészült a magyar uralom éveiben a kisebbségi sorsra. Magánkezdeményezésből született, alapítója Batthyány Júlia grófnő, Muntuovo hercegné s az 1864-i alapítási év óta szüntelen nehézségek között, igazán csak az intézetet s az intézetben tanuló magyar katolikus leányifjúságot szolgáló vezetők, nevelők odaadó buzgóságából, áldozatából és azért vállalt személyi igénytelenségéből, hogy intézetük a legmagasabb szellemi és lelki igényeket is kielégítse, született meg e gyönyörű intézet, teljes modern felszereléssel. A román uralom kezdetén óvoda, elemi iskola, polgári leányiskola, felsőkereskedelmi, tanítónőképző és polgári iskolai tanárnőképző intézet működött itt a ferencrendi nővérek vezetése alatt. A polgári iskolai tanárnőképző kivételével a többi tagozat meg tudott maradni a román uralom éveiben is, sőt a tagozatok mindegyike megkapta a nyilvánossági jogot. Évente 5–600 tanuló iratkozott be s a Státus-jelentésekben évente visszatérő megjegyzés mutatja helyzetét s azt a Gondviselést, amiről szóltunk: „Hála Istennek az elmúlt években jól felszereltük intézetünket, gyűjteményeinket, könyvtárainkat, mert az újabb évek erre nem adtak volna lehetőséget”. A bécsi döntés után tovább bővült a szebeni iskola jelentősége: a nagyenyedi református tanítóképző lett a református és római katolikus tanítóképzés közös otthona, a nagyzebeni ferences zárda pedig a római katolikus növendékek mellett neveli a református tanítónőjelölteket is. A legújabb hírek szerint az intézet egy részét a román katonaság foglalta le s a beszállás következtében fellépett járvány miatt a román tanügyi hatóságok elrendelték az egész iskola bezárását.

MIKOR VÉGIGTEKINTÜNK megtámadott délerdélyi középiskoláink, kollégiumaink során, tudjuk azt, hogy nem egyedül vívják súlyos harcukat. Népiskoláink ugyanilyen helyzetben, a románság negyedszázada tartó és egyre erősödő támadásai közepette próbálják betölteni hivatásukat. Az intézmények mögött pedig ott él és küzd Délerdély félmilliónyi magyarsága, falusi és városi családok egyre nehező gondok között, egyre fenyegetettebb életben. A megtámadott iskolák kérdése felveti ma a délerdélyi magyarság minden problémáját s e kérdésekkel szembe kell néznie az egész magyarság minden felelős vezetőjének, de magának az egész nemzetnek is. A megoldás útjai és módjai nem tartoznak mireánk, de hangsúlyoznunk kell, hogy csak egy megoldás van: az, amely a délerdélyi magyar életnek nem egyik vagy másik oldalán teremt kompromisszumos életlehetőséget, hanem gyökeres fordulattal mindeniket megoldáshoz segíti.

A délerdélyi iskolakérdésnek azonban van mondanivalója nemcsak a magyarság, hanem a románság felé is. Délerdély magyar iskolái s a délerdélyi magyar iskolákat létrehozó magyar szellem a multban és a közelmultban is testvéri támogatást nyújtott az erdélyi román iskolázásnak és művelődésnek. Nem érdemként emlegetjük, hiszen ez a magyar nemzeti szellemet meghatározó és uralma alatt tartó egyetemes keresztyén szellemből következő természetes szolgálat volt csupán s a hivatáshoz való hűség nem érdem, legfeljebb bizonyágtétel a hivatásban és a szolgálatokban megtestesülő szellem mellett. E bizonyágtévőket el lehet némítani, meg lehet alázni és be lehet zárni, de ha él az a szellem, amely létrehozta és fenntartotta őket, annak hatalma elöl nem lehet kitérni és büntetését nem lehet kikerülni. A legújabb intézkedések betetőzik azt a román irányzatot, mely el kíván törölni mindent, ami magyar, még akkor is, ha a magyar forma mögött egyetemes tartalom, örök szellemi hatalom él. E magatartásból következő szellemi és erkölcsi romlásért a jövendő elöl minden felelősség ennek a román irányzatnak a megteremtőit, vezetőit terheli. A magyar kulturális misszió multbeli sok jószándékú kezdeményezése, a magyar művelődési intézmények kisebbségi áldozatvállalása nem tudott új román szellemet kialakítani, úgy látszik, hogy a történelem sokkal hatalmasabb bizonyágtévőinek kell eljönniök, hogy megvalósíthassák a román nép olyan átnevelését, amelyben felismeri a szellem örök hatalmát és sérthetetlen jogait.

JUHÁSZ ISTVÁN

SZOCIÁLIS VÁROS – SZOCIÁLIS KOLOZSVÁR

AZ ELMULT SZÁZADOK VÁROSI KÖZIGAZGATÁSÁNAK aligha kellett szociális kérdésekkel foglalkoznia. A középkori városi lakosság: a polgárság társadalmilag egységesebb volt. Közös privilégium, közös jogok kötötték össze a polgárt a polgárral. Olyan mélyreható gazdasági különbségek nem voltak közöttük, mint ma, vagy ha voltak, a legszegényebb polgárnak is lehetősége volt arra, hogy az előírt inaskodás, legénykedés és az elengedhetetlen remekelés után céhtaggá válván, gazdaságilag is megerősödjék.

Az aránylag egységes polgári rendnek megvoltak a maga szociális törvényei a céhek szabályzatában, ahol a bajbajutott mesterről, az elhunyt mester családjáról messzemenőleg gondoskodtak s a városnak nem kellett szociális kérdésekkel mélyrehatóbban foglalkoznia, azokat a jól szervezett társadalom önmaga igyekezett megoldani. A céheken kívül a tulajdonképpeni szegényügyet az egyházak látták el s a szegények gondozását, gyógyítását végző ispotályok többnyire egyházi kezelésben voltak, mint a kolozsvári Szent Erzsébet- vagy Szent Lélek-, Szent Lázár-ispotályok. Ha az egyházak e szükségletek kielégítéséről nem gondoskodtak, csak akkor lépett fel a város a segítség középkori szociális elve alapján s gondoskodott egy-egy ispotály fenntartásáról.

A középkort követő századok a polgári társadalom egységének szétbomlását eredményezik. Maga a városi lakosság sem áll már egységesen polgári elemből, mert – különösen a háborúk következtében – kénytelen befogadni a behúzódo nemességet, a várvédelem katonai elemekkel tarkítja az addig meglehetősen egységes városi lakosságot s az élet örökös változása maga után vonja szűkött jobbágyak, hontalanok, proletársorba jutott páriák meghúzódoását a biztonságot nyújtó falak között. A társadalom a város falain belül is egyre differenciálódik, hisz magában a polgárságban is mérhetetlen távolság van a patricius családok hatalma és gazdagsága s a velük esetleg ugyanegy céhbe tartozó egyszerű kétkezi munkások anyagi viszonyai között.

A társadalmi különbségek természetes feszültséget eredményeznek. Ennek enyhítésére már nem elégséges a középkor karitászja, sem az újkor emberisége, nem elégséges az egyházak ereje, még kevésbé a testületek szociális támogatása, mert ezek az új proletárok legnagyobb részét nem is tartoznak semmiféle testületbe.

A városok még nem törődnek a szociális kérdésekkel, bár a felvilágosult állam már kezébe veszi a szegényügyet, de ezt jórészt rendészeti kérdésnek tekinti. Szociális téren a jobbágyság felé fordul. Nálunk is a Mária Terézia óta egyre gyarapodó urbáriumok biztosítják a földművelő lakosság emberséges életét. A kövel kerített városok barokk házaiban lakó, ipart s kereskedést űző lakosságot e rendelkezések kevésbé érintették.

A városi szociális feszültséget néhány szegényügyi intézmény fenntartásán kívül maga a városi hatóság aligha igyekezett leve-

zetni. A XVIII. és XIX. század elején, a város nem értette meg a kor szavát és magára hagyta a társadalmat a szociális kérdések megoldásában. Pedig ez a városi társadalom az előbb említett okok következtében már nem volt egységesen szervezve, a céhek nem fogadták be éppen azokat a városlakókat, akik a legelesettebbek voltak s a régi rend és rendszer helyett a városi társadalomban bizonyos zűrzavar keletkezett.

Akadtak mégis – különösen a társadalom magasabb rétegeiben, illetve most már osztályaiban – olyanok, akik nem tudtak behunyt szemmel elmenni a társadalmi nyomor mellett s részben maguk igyekeztek azt enyhíteni, részben pedig egyesületeket hívtak életre a szociális kérdések megoldása céljából. Magyarországon több ilyen egyesület alakult a XIX. század elején. Erdélyben pedig 1824-ben az akkori gubernátor, báró Jósika János hitvese: Csáky Rozália szervezi meg a Kolozsvári Nemes Asszonyi Egyesületet, mely nemcsak menházat létesít a szegények részére, de hasznosan foglalkoztatja a munkanélkülieket, inségeseket is.

A városok és községek, még a múlt század második felében sem fordítják figyelmüket a szociális kérdések felé, úgy, hogy végre is az 1870: XL. t. c., illetve a jelenleg is érvényben lévő 1886: XXII. t. c.-nek kellett a szegények gondozását az illetőségi község (város) kötelességévé tenni. A század végétől tehát törvény kötelezte a városokat a legkiáltóbb szociális problémák megoldásának, az elaggott és munkaképtelen szegények eltartásának vállalására.

A századvég ipari forradalma azonban sokkal nagyobb lökéssel vitte előbbre az életet, hogysen a szegényügy tüneti kezelése a mindjobban széteső társadalom bomlását megakadályozhatta volna. Azok, akik a falakon kívül maradtak, maguk kezdtek szervezkedni, hogy emberi megélhetésüket maguk és családjuk részére biztosítsák. Mikor azután ez a szervezkedés kezdett veszélyessé válni magára az államra és vezetőire nézve, akkor a nagyobb rossz elkerülése végett – de a szociális bajok helyes felismerése következtében is – az államok mindinkább foglalkozni kezdenek a szociálpolitikával, egyre több olyan törvény keletkezik, amely a dolgozó fizikai és gazdasági védelmét hivatott biztosítani.

MAGYARORSZÁG is végigjárja a fejlődésnek ezt az útját. Eljut az első világháborúig s utána a frontokról hazaözönlő katonaság, meg az itthonmaradt s a komor csapásokban önmagára és kötelességeire ébredt magyarság a csonkahazában minden dolgozónak emberi életet akar nyújtani.

A munkából kivették részüket a városok is s ha a frontkatonák hozzátartozói érdekében még nem állítottak volna fel szociális gondozó hivatalokat, most okvetlenül gondoskodnak ilyenek megszerzéséről. A háború elesettjein való segítség szándéka s a háborút követő munkanélküliség leküzdésére irányuló törekvések is serkenetik a városokat szociális népjóléti hivatalok (ügyosztályok) szervezésére s mikor a munkanélküliség megenyhül, ezek a hivatalok válnak egy országosan meginduló városi szociálpolitika kohóivá. Újintézmények létesülnek: minden város gondoskodik róla, hogy

ne csak korszerű aggmenháza legyen, ne csak az élet elesettjeit gondozza a karitással, emberszeretettel töltött Magyar Norma keretében, hanem a magyar jövő utánpótlását, a gyermekek életét is erősítse napközi otthonokban, étkeztetéssel, ruházattal. Míg a magyar szociálpolitika a szegényügy és a gyermekvédelem terén nagy lépésekkel haladva eljut az intézményes nép- és családvédelemhez és a sokgyermekes családokat házhoz, kerthez, földhöz, hasznos háziállathoz, ipari és kereskedői kölcsönökhöz juttatja, addig a munkajog terén biztosítja a munkás legkisebb bérét, szabályozza a munkaidőt, fizetéses szabadságot ad, bevezeti a munkások gyermeknevelési pótlékát s megalapozza a magyar társadalombiztosítás alaptörvényeivel a munkás és családja egészségének védelmét és öregsége gazdasági biztosítását.

E törvények nagy lépéseket jelentenek a szociálpolitikában. Ismerjük számtalan hiányukat, nehézségeiket a végrehajtás terén, de a tárgyilagos bíráló nem tagadhatja le, hogy e törvények mégis egy szociális Magyarország útját jelzik, s a létrehozott szociális intézmények továbbépítése s a szociálpolitikai törvények elmélyítése, hiányaik eltüntetése biztosítani fogja a nemzet minden tagjának a tisztességes emberhez méltó életet.

E törvények tehát kijelölték a kereteket. A múlt és a szociálpolitikai törvények ismerete szükséges ahhoz, hogy a szociális város feladatait meghatározhassuk.

Egy város szociális jövője a társadalmi egyensúly biztosításán fordul meg, vagyis meg kell teremteni a társadalom keretében minden egyes foglalkozási ág részére nemcsak a megélhetéshez feltétlenül szükséges javak megszerzésének a lehetőségét, hanem módot kell nyújtani olyan javak megszerzésére is, amelyek a munkást átsegítik betegségen, munkanélküliségen s más csapásokon.

Ezért minden foglalkozási csoport, minden hivatás keretében biztosítani kell a megélhetés feltételeit s gondoskodni kell azokról a családokról is, amelyekben a gyermekek száma miatt a családfő keresete nem lehet elégséges.

Mivel pedig a társadalom nemcsak hivatása szerint tagozódik, hanem családok szerint is és ezeken belül más és más problémája van a fiatalnak, felnőttnek és öregnek, a szociális kérdések megoldását a társadalom egyes korcsoportjaira is ki kell terjeszteni s eszerint kell a kérdéseket vizsgálni. A város szociális problémáit vizsgálhatjuk statikus állapotban, a jelenlegi helyzetben vagy a jövőnek egy meghatározott szakaszában, de vizsgálni kell feltétlenül *dinamikus állapotban*, mert egész más a szociálpolitikai helyzetkép ma, mikor nincs munkanélküliség, sőt igen nagy a kereslet munkásokban, ellenben komoly gondot okoz a katonák hozzátartozóinak gondozása, nemkülönben a kereseti viszonyok és az árszínvonal között fennálló különbséget kiegyenlítése, mint a háború után az átmeneti gazdálkodással okvetlenül bekövetkező munkanélküliség idején. Egy város egészséges fejlődése azt kívánja, hogy a lakosság foglalkozási összetétele minél kevésbé legyen homogén. A városnak érdeke – különösen ilyenkor, háború idején, – hogy önellátásra törekedjék, amit a lakosság foglalkozásának különfélesége biztosít.

Természetesen számolni kell a helyi gazdasági adottságokkal, természeti, éghajlati erőkkal, szóval a tájjal, melyben élünk, de a lehetőség szabta kereteken belül nagyvárosokban a heterogén foglalkozású társadalom egészséges, mert általa könnyebben biztosítható az egyensúly.

KOLOZSVÁR HELYZETE ÉS TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSE arra int, hogy itt, Erdély kultúrájának a fókuszában, az ipari és mezőgazdasági jelleg bizonyos fokú háttérbe szorításával a kulturális jelleg domborodjék ki. Kívánatos a kulturréteg kihangsúlyozása, melyet az egyetem, főiskolák, középfokú és szakiskolák mellett az erdélyrészi nagytáj igazgatási központja determinál.

Kolozsvárnak ez a *kulturréteg* természetes velejárója. Szociális szempontból legkönnyebben kezelhető, mert éppen kultúrája következtében a társadalmi feszültséget önmagától vezeti le, sőt erőteljesen közreműködik – jó szervezés esetén – a többi rétegnél mutatkozó társadalmi feszültség levezetésében is. A szociális várospolitikának ez a réteg nagy segítségére van. Nemcsak önzetlen munkatársakat találhat itt közöttük, hanem a legjobb tanítók, nevelők e körből kerülnek ki. Csak arra kell vigyázni, hogy ez a kulturréteg, különösen a réteg felső szintje, a saját életében önzetlenséggel, puritánsággal mutasson példát más hivatási rétegeknek, mert vitathatatlanul a legjobb szociális nevelő munka az, ha a társadalmi feszítőerőt az irigylet társadalmi rétegek önzetlensége, egyszerűsége, tiszta családi élete és szép szólamok helyett becsületes példaadása közömbösíti.

A szociális várospolitikának sokkal nagyobb gondot okoz a társadalom *iparos és kereskedő rétege*. Ez a réteg két csoportra bomlik, munkaadók és munkavállalók csoportjára. A munkaadók ismét lehetnek nagyiparosok vagyis gyárosok s kisiparosok, a több segédet foglalkoztatóktól egészen az egyedül dolgozóig. A munkaadók közül csak ez utóbbiak jelenthetnek szociális problémát anyagihiány, a mesterség túlzusofaltsága vagy betegség esetén. Az anyagihiány a háború velejárója, túlzusofaltságot a pályaválasztás irányításával kell megszüntetni, a betegség ellen pedig nemcsak az egészségvédelmi szervek veszik fel preventív intézkedéseikkel a harcot, hanem megfelelő biztosítással vagy a család anyagi helyzetének előzetes megerősítésével a kisiparost is át lehet segíteni az átmeneti nehézségeken.

Sokkal súlyosabb szociális problémát jelent a munkavállalók hatalmas tábora. Különösen az ipari jellegű városokban jelentkeznek nagy tömegben és alárendelt helyzetükből fejlődő lelki alkatuk és szervezettségük állandó elégedetlenség forrásai. Viszonyaik is mostohák s ők érzik elsősorban a munkásvédelmi törvények hézagait. Igazságérzetük erős és mikor úgy látják, hogy az egyenlő mérték elve velük szemben nem érvényesül, elkecserekedtek. Hajlamosak a szélsőségekre, mert szakmájuk elsajátításán kívül alig részesültek olyan kulturjavakban, hogy érezniük kellene a nemzeti közösséghez való szoros tartozásukat. E társadalmi réteg elhanyagolása a kulturrétegnek is hibája volt s ma igyekeznek is a mulasz-

tottakat pótolni. A munkásfőiskolák programja, tanulmányi rendje, az oda lelkesen tömörülő munkáshallgatók bizonyítékai annak, hogy ez a kezdeményezés nem jár rossz úton.

A városi szociálpolitikának e munkásréteg emelése a legfontosabb feladata. Egyrészt fel kell hívnia a felsőbb hatóságok figyelmét arra, hogy hol van hiány a munkásvédelmi törvényekben, mert a helyes munkásvédelem, a tisztességes és a család számához mért munkabér megadása az alapja minden szociálpolitikának. Bármilyen szétágazó, jól kiépített városi szociálpolitikai munka Don Quichotte-i harc lesz mindaddig, amíg az egészséges, családos munkás teljes értékű munkájáért nem keres annyit, hogy magát és családját tisztességesen eltartsa s ne kelljen az édesanyát is a családtól elvonva a gyárak robotjába állítani. Ezt a kérdést viszont egyetlen város sem tudja önmagától megoldani, ez országos probléma s a városoknak az illetékes tényezők figyelmét fel kell hívni arra, hogy eredményes szociálpolitikát csak az alapok megépítésével lehet kezdeni.

Ha jól működik a munkavédelem, ha betegség, baleset, rokkantság esetén a biztosítási szervek bürokráciamentesen nyújtják a törvényben biztosított szolgáltatásokat, akkor a jól kiépített városi szociális igazgatás meg tudja oldani feladatát és tudja pótolni azokat a szükségleteket, amelyek a legjobb törvényes intézkedések mellett is előállnak, és tudja teljesíteni az új magyar nép- és családvédelem folytán reáharult kötelességeket. Ez pedig abban áll, hogy minél több önálló existenciát kell a városon belül életre hívni. Minél több az önálló ember, önálló család, annál kisebb a szociális feszültség.

A városok jövő szociálpolitikájának arra is törekednie kell, hogy minél kevesebb legyen a tanulatlan, szakképzetlen munkás. A szakmunkásnak ugyanis magasabb a bére, könnyebb a megélhetése s így könnyebben illeszkedik bele a nemzeti közösségbe. A tanulatlan munkásnak legtöbbször nincs állandó keresete, családját alig vagy egyáltalán nem tudja eltartani s így állandóan elkeseredett, kívül érzi magát a nemzeti társadalmon. E munkások nagy része falvakra özőnlük a városba s ahogy elhagyja az ősi rögöt, gyökértelessé válik. Sok remény van az új nép- és családvédelemben, hogy a kiépülő szociális intézmények a falvakon is meg tudják kötni a munkást. Ehhez azonban az is szükséges, hogy megszűnjék a városoknak sokszor indokolatlan, túlzott iparosodása s ugyanakkor egészséges iparvállalatok fejlődjenek vidéken is. Szükséges, hogy a vidék is jobban részesedjék a kultúra áldásai-ban (közlekedési utak, villanyvilágítás, rádió, mozi) egy a falusi munkás, akit már nem köt az ősi föld, ne szakadjon el onnan. Ez megint országos kérdés, amit csak egységesen lehet megoldani.

A városnak tehát számolnia kell a meglévő helyzettel s arra kell igyekeznie, hogy a függő helyzetben lévő ipari munkásrétegből minél többen emelkedjenek fel, részben úgy, hogy önálló existenciákká válnak, részben pedig úgy, hogy szakmájukban elmélyedve, szakképzést nyerve mint szakmunkások magasabb kereseti lehetőségekre tesznek szert. E szakképzésben az ipari érdekeltségek

segítségét kell a városnak igénybe vennie. Az is szociális probléma, hogy az iparban az utánpótlás biztosítva legyen. E tekintetben meg kell állapítanunk, hogy melyik ipar milyen utánpótlást követel s a rendelkezésre álló tanoncanyagot úgy kell felosztani, hogy minden iparban a tanoncok hajlamaiknak megfelelően találjanak elhelyezkedést, hogy megszűnjék az a sok elsodort élet, amellyel a szociális igazgatás ma a segélykérők közt folyton találkozók, mert tanult mestersége ellenére a munkás mint napszámos kénytelen az életét tengetni.

Kolozsvárnak jelentős gyáripára van s bár a természeti adottságok nem indokolják annak nagyobbarányu kifejlesztését, a 22 éves uralom ezt a táj-jelleg ellenére igyekezett hangsúlyozni. Ennek további fejlesztése óvatosságra int s inkább a történelmi multnak megfelelően az önálló kisipar fejlesztésére kellene súlyt helyezni. A városi szociálpolitikának e téren kétségtelenül vannak feladatai, főleg olyan vonatkozásban, hogy sokgyermekes családok fiai számára a tanonccévek elvégzését tegye lehetővé kölcsön nyújtásával, tanoncotthont létesítsen és támogasson, szorgalmas, kezdő kisiparosoknak ugyancsak kölcsön nyújtásával biztosítsa önálló existenciájuk megalapozását, az önálló kisiparosok boldogulását pedig beszerzési hitelek és kölcsönök nyújtásával mozdítsa elő. Ez történhetik oly módon is, hogy kisiparosok részére olcsó áron anyagot vesz és oszt szét, nagyobb befektetést igénylő gépeket megvásárol és használatra önköltségi áron átenged és számos más vonatkozásban elősegíti az önálló existenciák boldogulását. Nem tudjuk osztani azt a törekvést, hogy a városok maguk állítsanak fel ipari üzemeket. Ezt néha csak a pillanatnyi szükség indokolhatja, de nem lehet egészséges és állandó megoldás. Ellenben olyan önálló kisiparosokat kell talpraállítani, akik a városnak s a város lakosságának minden szükségletét becsülettel, felelősséggel és tisztességes munkával ki tudják elégíteni. Foglalkoztató műhelyeknek csak olyan vonatkozásban van értelmük, hogy munkához juttathassuk azokat a csökkent munkaképességűeket, akik e hibájuk miatt a magángazdaságban nem tudnak elhelyezkedni.

Ezenkívül arra is fel kell készülni, hogy a Szövetkezet a háborút követő gazdasági átállás alatt tudjon minél több munkanélkülit foglalkoztatni.

A kereskedői réteg kevésbé szorul szociális támogatásra. Bár a városnak e téren is lehetnek feladatai. Vannak kezdő kereskedők, kik nem jutnak üzlethez, vagy nincs elegendő tőkájük. Ezeknek üzlethez juttatása, esetleg áruhitel-nyújtás, mint az részben a kolozsvári Magyar Boltban történik, a városi szociálpolitika feladatai közé tartozik.

A mezőgazdasági réteg a városokban nem okoz nagyobb szociális problémát. A földdel foglalkozó ember konzervatív és megfontolt. Élete összenőtt a földdel, melyről tudja, hogy az nem csak megtermi a mindennapi kenyeret, hanem az a haza földje is. Ezek az adottságok irányítják életszemléletét. Igénye is kevesebb és ha dolgozik, többnyire rossz időkben is, megvan a betevő falatja. A városi földművelőrétegnek ezenkívül biztosítva van a város nagy felvevő

képességű piaca, mely fuvar és időveszteség leszámítása folytán a falusi őstermelővel szemben jelentős előnyöket nyújt. Természetesen itt is van elesettebb réteg, melynek nemcsak magyar kultúrát kell biztosítani, hanem földhaszonbérletet, vagy sokgyermekes családok részére kiskerteket és vetőmagot. Kiskertek kiosztása különben nemcsak mezőgazdasággal foglalkozók részére indokolt, hanem megfelelő téli tanfolyam után és szakszerű ellenőrzés mellett sokgyermekes munkáscsaládoknak is. A kert művelése nemcsak a föld szeretetére szoktatja rá az embert, de a szociális munkát végzőnek felvilágosítást ad a juttatott egyéniségére nézve és megmondja, hogy érdemes-e vele a közösség érdekében tovább foglalkozni. Kolozsvárra, mint Erdély első városára még egy szép feladat vár: gondoskodni a szórványban élő, mezőgazdasággal foglalkozó magyarság nemzeti öntudatra neveléséről, gazdasági megerősödéséről. Erre szolgálna egy szórvány-népfőiskola felállítása, melyre a város közgyűlése már fel is ajánlotta a telket s megtette a kezdeményező lépéseket.

Egészséges társadalomban az egyes foglalkozási rétegek jól vannak megszervezve. Erdélyben a kisebbségi sors *erőteljesebb közösségi életet* termelt ki. Ez megnyilvánul abban, hogy Kolozsvárt pl. a hadbavonult iparosokról iparostársaik gondoskodnak. A hadbavonult földészek földjét társaik megmunkálják. Ezek a példák utat mutatnak arra, hogy a társadalom közösségi tudatát kell fejleszteni s amint a régi céhek saját kebelükön belül sok szociális problémát megoldottak, a foglalkozási rétegek hivatási tömörülései ma is megoldhatják társadalmi úton a kérdések nagyrészét.

AZ EMBER ÉLETÉT két élettérben tölti el: nemcsak foglalkozása, hivatása körében él, hanem családi életet is hozzátartozói és a szűkebb szomszédság körében. Szociális problémáit is ennek megfelelően kell megoldania. A munkával, foglalkozással, hivatással kapcsolatos szociális kérdéseket – természetesen mindig megfelelő állami vagy városi hatósági szabályozás és felügyelet alatt a társadalom segítségével – foglalkozási szervezetekben lehet megoldani, viszont a családi élettel, lakással, gyermekneveléssel kapcsolatos szociális problémákat ugyancsak hatósági irányítás és vezetés alatt az egymás szomszédságában élők szervezett közössége hivatott megoldani. Erre példa Kolozsvárt az ősi magyar nyomokon felépített Tízese Szervezet, mely kitűnő segítőtársa a közigazgatásnak a helyi feladatok megoldásában.

Megoldásra váró kérdés, hogy a jelenleg működő egyesületek hogyan állíthatók be ebbe a szociális munkába. Számtalan egyesületünk van, ezek közül néhány valóban igen hasznos munkát végez, a legutóbbi időben egyesületi csúcsszervek is keletkeztek, de az összhang, az együttműködés a hatóság és egyesületi szociális munka között még mindig nem tökéletes. Helyes munkamegosztással kell kijelölni a jövő feladatait akként, hogy mindegyik egyesület egy rész-feladatot kap (pl. napközi otthon fenntartása, cselédotthon megszervezése, népkönyvtár szervezése és fenntartása) s az egye-

sület e feladatot vállalja. Az együttműködés és összhang biztosítása a nemrégiben alakult szociális munkaközösség feladata lesz.

A családoknak, e családi helyzetből folyó szociális problémáik megoldásának részletkérdéseit leghelyesebb a családi élet menete és korcsoportok szerint tagolnunk. Kezdődik a házasságkötéssel, ennek előmozdítását szolgálják az 1000 pengőig terjedő házassági kölcsönök, az egészségvédelem keretébe tartozó anya- és csecsemővédelem s mikor a gyermek már nem szorul állandó és közvetlen anyai gondozásra, folytatódik a gyermekeknek napközi otthonokban, óvodákban, később pedig iskolákban való nevelésével. Kolozsvárt ez idő szerint 650 gyermeket étkeztetnek a város és az Oncsa anyagi hozzájárulásával napközi otthonokban s 1600 gyermek kap iskolaidőben az iskolákban és óvodákban ebédet. Ehhez járul hozzá körülbelül ugyanilyen mértékben a zöldkeresztes tej- és cukorakció. A napközi otthonok fenntartói jórészt egyesületek s a társadalom ezen a téren igen szép munkát végez. A meglévő mintegy 15 napközi otthon és ugyanannyi óvoda száma országos viszonylatban is olyan jelentős, hogy azok szaporítása csak kivételes esetben indokolt, annál inkább törődni kell az otthonok korszerű felszerelésével és azzal, hogy képzett nevelőszemélyzet dolgozzék bennük és a gyermekeknek necsak élelmezéséről, hanem neveléséről is gondoskodás történjék. Kiegészíti a gyermekvédelmi munkát a nyári gyermeknyaraltatás, mely a most épülő balatoni gyermeknyaraló felhasználásával a jövőben még több gyermeket nyaraltathat s ugyanakkor lehetővé teszi az ország más tájainak s a fővárosnak a megismerését, a gyermekek magyarságának öntudatosítását.

A sok gyermekkel megáldott családokat az országos nép- és családvédelmi-alap veszi támogatásba. Ennek a szervezete elég szerencsésen illeszkedik bele a városi közigazgatásba. Az Alap ház-, föld-, kert-, állat- és kölcsönjuttatásai lehetővé teszik egészséges lakáspolitikát végrehajtását s a sokgyermekes családok részére a gyermeknevelés terheinek megkönnyítését. Kolozsvárt különös jelentősége van az egészséges lakáspolitikának, mely abban áll, hogy a város egyrészt az Oncsa anyagi támogatásával a sokgyermekes családok részére évenként lehetőleg 30, a háború utáni esztendőktől pedig 50–50 kislakást épít s e lakásokat a juttatottak lakbértörlesztéssel 25–30 év alatt megszerezhetik saját tulajdonukként, másrészt a város számít a gyárak és nagyvállalatok áldozatkészségére, hogy a részükre biztosított kedvezmények felhasználásával, munkásaiknak egészséges otthonokat emelnek. A családvédelem keretébe tartozik a sokgyermekes anyák részére új intézmény létrehozása, mely lehetővé teszi, hogy az anyák időnkint néhány hétre kikapcsolódhassanak a háztartás és gyermeknevelés gondjaiból s az úgynevezett „anyák otthoná”-ban üdülhessenek. Az üdülésnek egyúttal nevelő célzata is van: nem terhes tanfolyam keretében rászoktatni az anyát a gyakorlati egészségvédelemre és háztartásának gazdaságos vezetésére. Ilyen célt szolgált az ideai gyermeknyaraltatással kapcsolatban felszolgált lányok részére rendezett főzőiskola és gyakorlati egészségvédelmi tanfolyam is.

A városi szociálpolitikának komoly gondot okoz azoknak az el-

aggott és munkaképtelen személyeknek az ellátása, akiknek nincsenek fizetésre köteles vagy képes hozzátartozói. Városban ez azért jelent fokozott gondot, mert éppen ennek a rétegnek az ellátását, a háború folytán előállott lakás- és anyagiány csak ideiglenesen ugyan, de jelentős mértékben akadályozza.

A környező falvak népét erősen csábítja a városok szervezetesebb szociális igazgatása. A szegények eltartását a város részben zárt intézetekben, aggmenházban, szeretetotthonban láthatja el. Ilyen ellátást azok kapnak, akiknek egyáltalán nincsenek hozzátartozói. Ha pedig vannak hozzátartozók, csak az eltartásra nem képesek, vagy a szegény még nem teljesen magatehetetlen s különösebb fizikai gondozásra nem szorul, akkor megmaradhat a családjában vagy régi környezetében és a város a Magyar Norma keretében támogatja. Kolozsvárt a város korszerű aggmenházat létesített, ezenkívül éppen itt van az ország legrégebb aggmenháza: a XIII. században létesült Szent Erzsébet-aggmenház, nemkülönben a református és unitárius egyháznak, a ferenceseknek, az iparosoknak és a zsidóknak egy-egy aggmenháza. Ám az aggmenházak így is alig elégítik ki a szükségletet s a tökéletes szegénygondozás megvalósítása érdekében a háború után még szükség lesz a városi aggmenházzal kapcsolatban egy olyan telep létesítésére, ahol a még nem egészen tehetetlen aggok ellátásuk fejében közös munkával foglalkoztathatók lesznek. A családban lakó aggok gondozásában az egyházak segítik a várost s látják el a gondozást.

A társadalmi szervezetek mellett a városi szociálpolitikának központi végrehajtó szerve van szüksége. E szerv feladatát ma a népjóléti ügyosztály látja el, azonban a gondozást – szakítva a kezdeti teljes központosítással – a kerületekben, a szegények otthonaihoz közel végzi. A háború okozta nehézségek következtében ma még ezek a kerületi irodák nincsenek mindenütt összefüggésben a közigazgatás egyéb decentralizált szervezeteivel. A helyes megoldás az lenne, hogy minden kerületben egy-egy népház épüljön, amelyben helyet kap nemcsak a szociális kirendeltség, hanem a szegénységi bizonyítványokat kiállító kerületi szerv épp úgy, mint az egészségvédelem és közellátás szervei is.

Szociális várost, szociális Kolozsvárt tehát csak szociális államban lehet kialakítani. Az intézmények hálózatának kiépítése, a városi szociális szerveknek a társadalom jól szervezett hasznos erőivel való tökéletes összhangja útjelzői a célnak, amely felé törekednünk kell. S ha hosszú is az út odáig, a kölcsönös jóakarát és kitartó munka biztosan célhoz vezet.

CSIZMADIA ANDOR

MAGYAR FIGYELŐ

APOR PÉTER AZ ERDÉLYIEK RÉGI NYÁJASSÁGÁRÓL

Semmi nyájasság ma Erdélyben, ha csak ottan nincsen tubákpixl vagy feif tubák; nem vala ezeknek híre az régi időben, nem kérik vala akkor elé az portobákos pixist, sőt ha mostani szokás szerént azt monddottad volna s úgy kérted volna, hogy tubák pixl, az ki deákul értett volna, azt gondolta s magyarázta volna, hogy tubák szurkot, vagy szurkos tubákot kérsz. Nem szívja vala akkor más sem az portubákot, sem az füst tubákot, kivált gyermekkoromban, hanem kocsis, lovász, darabant, azok is ritkán, hanem az hajdúk és az fejedelem németjei s peczér s afféle. Akkor mostani mód szerént egy pipa dohányt ha úgy kértél volna: faif tubák, más azt gondolta volna, fáj valamid a tubák miatt. Az 1687. esztendő előtt olyan emberséges ország vala Erdély, hogy pénz nélkül keresztül mehetél volna rajta, mégis mind magad mind lovad jól lakhatott volna; nem vala híre az vendégfogadónak. Csudálkozva néztünk Kolozsvárot a közép utczában hogy monddották, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala leírva késsel az tűzhely és írott fazakak előtt. Vala egy rongyos ház Miriszlónál is, az kit hallottam, hogy vendégfogadónak monddottak, de nem láttam, hogy vendég szállott volna belé.

Mind az urak, mind nemesség mind parasztság nagy szeretetben éltenek; nem vala akkor annyi úr, hogy az kinek apja kereket falazott is, most a fia megharagudnék, ha úrnak hínád. Gyermekek koromban hallottam, hogy egy grófnak Magyarországbán meg volt öt-hatszáz jobbágya, s azt tartották grófnak, mert Erdélyben, az mint oda fel íram, több gróf nem vala gyermekkoromban gróf Csáki Lászlónál, Erdélyben úrnak azt tartották, az kinek háromszáz, jó fő embernek, az kinek száz ház jobbágya vagy ad minimum hetven vagy hatvan; most némelyek az kik az úri titulust könnyen felveszik, s ha valaki fel nem adja, megharagusznak, két három jobbágya alig vagyon, az egyik bíró, az másik kolcsár, az harmadik szabados, annyival adós az ilyen úr uram, ha megakarnák venni rajta, bizony az dolmánya sem maradna meg. Az mint más munkámban is leirtam, régen az tizenkét tanács úr, gróf és nagyságos urakon kívül többnek úr nem vala neve, úgy azoknak gyermekin kívül urfi, kisasszony; sem annyi az asszony nem vala ezeknek az feleségeken kívül, az mely urakat oda felírék, hanem ha annál nagyobb fő ember volt is, csak úgy monddották: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed, mint vagyon asszonyom; gyermekeknek pedig kis uram, kisasszonyom, vagy Zsófi asszony, Margit asszony. Tanács úr uram is érte meg az tekintetes, nemzetes titulussal, noha bizony látom, hogy az ifju Rákóczi György fejedelem idejében az tanács uraknak rendszerént nemzetes titulusok volt; nagyságos úr is érte meg az tekintetes nagyságos titulussal. De most nézd meg, ha egy alábbvaló fő embernek is úgy nem írod: az tekintetes urnak, vagy az legalábbvaló bárónak: az méltóságos urnak, megharagusznak érette; holott régente az egy fejedelmen kívül Erdélyben méltóságos titulusa senkinek nem volt. Régente az tanács urakon és nagyságos urakon kívül azért haragusznak vala meg ha úrnak mondják vala, ma nézd meg, egy elévaló városi ember is ha úrnak nem monddod,

felduzza az orrát. Nem hiják vala akkor az emberek egymást az úr, az úr, az asszony, az asszony, úgy hogy már majd az testvér-atyafiak is szégyenlik egymást atyafiának híni, hanem az úr s az asszony, az úrfi, az kisasszony. Abban az időben, ha annál távul valóbb atyafi volt is, annál inkább ha közelebb való atyafiak voltak, úgy hitták egymást: öcsém, bátyám, sógor, koma; sőt az ki atyafi sem volt, mégis azokat is atyafinak hittak sokat; a kik atyafiak nem voltak penig: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed. Sőt olyan szeretet volt, az mind oda fel leírám, hogy az atyafiak elmentek egymáshoz, egy-két hétig elültenek egymásnál, mégis mikor elbúcsúztak; kivált az asszonyok egymástól, egy bucsuztanak el sirva: jaj édes néném asszony, édes öcsém asszony, megbocsásson kegyelmed, még nem is beszélgethetünk egymással. Ha valamely újságot kapott valamelyik atyafi, azt maga meg nem ette, hanem az atyafiának küldötte. Jut eszembe mikor újság volt csak egy lúdtozás is vagy egy császár madara, tizenöt mélyföldnre elküldötte egyik az másiknak.

Nem vala inter privatos religionis respectus, az akár catholicus, akár kálvinista, akár unitárius és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokat, együtt vigadtanak; sőt az házasok között is nem vala respectus religionis, ugyanis Bethlen Gergelynek catholica felesége vala, Apor István catholicus, az felesége kálvinista, Gyulaffi László catholicus, az felesége unitária, Gyerőffi György catholicus, az felesége unitária, Thoroczkai István catholicus, az felesége kálvinista, sőt mikor Bethlen Gergely meghala, az feleségivel együtt temették el, ben az háznál kálvinista prédikátor, Csepregi, predikálta, kün az templomban P. Vízkeleti Zsigmond. Nem vala az házasok között is az religióból semmi visszavonás; ha egyik házban szent mise volt, az másikban könyörgés; nézd meg kérlek, ma az religioért is úgy nézik egymást, mint két ellenség. Az másvallásu embernek adjon Isten szent lelket, hogy jöhessen az igaz hitre; személyiben miért lehessen ellenségem, nem látom, sőt az igaz catholica anyaszentegyház azt tartja, hogy mi catholicusok az olyanokhoz legyünk szeretettel.

*Apor Péter Erdély változásairól.
(Erdély öröksége, VII. k. 19–21.l.)*

AZ ERDÉLYISÉG, VÁLTOZATAI ÉS ÚJABB KÉRDÉSEI

A multban és a jelenben legtöbbet vitatott és elvitatott kérdésünk a transzilvánizmus. Amióta Trianon után elmélete és valósága életkebben előtérbe került, egyaránt akadtak rajongói és támadói. Rajongói vezérlő csillagul választották, ellenzői humbugnak minősítették vagy éppen konkrét politikai célokat takargató jelszóvá csökkentették. A vita a felszabadulás után sem hagyott alább, csak a nézősíkuk tolódtak el. Az Erdélyhez való hűség és a nagymagyar gondolat *látszólagos* összeütközé-

sekor meg egyenesen az erdélyiség, az erdélyi szellem léte vagy nemléte került szóba. Mostanában egyik napilapunk hasábjain *Mikó Imre* vállalkozott a kérdésnek nagyobb távlatokba ágyazására s így tisztázására. Cikkei – a sok joggal haszontalannak minősíthető vita után – azért figyelemreméltóak, mert Mikó nemcsak történeti szempontból vizsgálja a transzilvanizmust, és jelentőségét, szerepét napjainkban, de behatóan foglalkozik a magyarság és erdélyiség viszonylatával. Azonkívül vizsgálja annak szász és román változatát, s a miniszterelnökségi tárca költségvetési vitájában elmondott beszé-

dében pedig a magyarság és nemzetiség összefüggését.

A transzilvánizmus Trianon után az erdélyi magyarság lokálpatrióta érzelmeinek köntösében jelent meg, elsősorban az irodalomban. Az írók Erdélyről írtak, de Magyarországot értették alatta. Ebből egyre inkább kitisztult az az erdélyi politikai valóság, amelyet vallani és vállalni kell. A második nemzedék, az erdélyi fiatalok fogalmazásában pedig az erdélyiség, a fajok találkozása lett az emberi értékek magaslatán. Ez a felismerés helyes volt, mert ha a megszálló államhatalom nem sok készséget árult el e találkozásban való részvétel iránt, mégis az erdélyiség híd volt a szászok felé és csak politikai okokból nem válhatott híddá a románság felé. Az erdélyi szellem mindenképpen valóság volt és nem szűnt meg a felszabadulás után sem, bár sokan megtagadták. Annakidején az írók éltek vele és hivatkoztak rá, ma a politikusok csinálnak belőle nemzetpolitikai programot. Mikó a különféle irányú hivatkozások tömkelegében tisztázza annak az erdélyi magatartásnak gyökereit, amelyek az elmúlt negyedszázadnál mélyebb történelmi rétegekbe hatolnak be. A kisebbségi évtizedek transzilvánizmusa csak újra éledt transzilvánizmus volt. Eredete és forrása visszanyúlik abba az Erdélybe, amelyre egykor a magyar államiság megőrzésének feladata hárult. Az erdélyiség tehát nem szeparatizmus, politikájának lényegéhez tartozik a Királyhágón túli magyarsággal való egyesülésre törekvés. Ami az erdélyiségben az egység gondolata mellett, mint többlet jelentkezik, az nem más, mint sajátos külön szín, amely Erdély természeti viszonyaiból, történelméből, társadalmi rétegződéséből, közjogi szervezetéből és művelődéséből következik. Így az erdélyiségnek jellegzetessége, sajátos alkotmánya, egyensúlyozó külpolitikája, a vallásszabadság korai megvalósítása és a földbirtok ará-

nyosabb elosztása következtében a társadalom demokratikusabb berendezkedése. Mindezekből Mikó levonja azokat a következtetéseket, amelyek az erdélyiségből feladatként hárulnak napjainkra. Így szükség van Magyarországon a társadalmi kérdésnek erdélyi szellemben való megoldására, szükség van a vallásszabadság erdélyi hagyományaira, „s ha valaha, akkor most kell a magyar külpolitikának az erdélyi, vagyis a XVII. századbeli magyar külpolitika hagyományából merítenie.” Az erdélyi szellem tehát nem ellentéte, csak változata a magyar politikai, s hozzátehetjük: általában a magyar géniusznak. A nemzetiségekkel kapcsolatban pedig nem más, mint a szentistváni gondolat konkrét és időszzerű változata. Mint ilyen sem szeparatizmusra, ellenkezőleg az ország kiterjesztésére irányul.

A németység és erdélyiség kérdését Klein Kurt Károly egyetemi tanár cikke nyomán vizsgálja Mikó. Eszerint a szászok transzilvánizmusa állandóbb jellegű, mint annak magyar, vagy román változata. Klein Kurt Károly szerint ez az igazi transzilvánizmus, mert ezt nem kísérti a politikai hatalom egyedüli gyakorlásának igénye. Éppen a nemzeti szociálizmusnak az erdélyi szászok által történt recipiálása után volt megállapítható, hogy az erdélyi népekben s így a szászokban is a patriotizmus mindig erősebb volt a nacionalizmusnál. „Az erdélyi szászokból (a birodalomban való) esetleges jobb elhelyezkedés konjunkturája sem ölte ki a patriotizmus ősi érzését s az „itt élned, halnod kell” gondolata a politikai világnézetek alján mégis elevenen él.” Sőt a szászok a transzilvánizmusban annyira elment, hogy egyik képviselője, Hajek Egon nemcsak erdélyi szellemről, hanem a népkeveredés folytán kialakult egységes erdélyi fajról ír. Ez természetesen túlzás, de élénk bizonyosság a szászok erős erdélyi öntudatára. Mindent összevéve Klein

szerint „a három erdélyi nép számára az új, igazi együttélés felé vezető út nyitva áll.” Ha a népi elvnek kölcsönös elismerése megtörténik, akkor szerinte a német erdélyiség, illetve az erdélyi németiség csatlakozik az erdélyi életközösséghez. Ezekből következik a németiség és erdélyiség kérdésében Mikó végső megállapítása: „a külpolitikai és nemzetközi helyzet állandó változásain túl a jogoknak és kötelességeknek ez az egyensúlya lehet a német transzilvánizmus örök tartalma és a magyarszás együttélés zavartalanságának biztoszója.”

A románság és erdélyiség viszonylatának kérdésében megállapítja, hogy: „az erdélyi szellem nem kizárólagosan magyar sajátosság és az erdélyi szellemnek nemcsak a magyarság körében vannak hívei és ellenségei.” A magyar erdélyiség ellenpróbáját a szászok transzilvánizmusának vizsgálata után a román transzilvánizmus vizsgálatával ejti meg. Vezérfonalként *Moldován Valér* „Regionalizmus, vagy transzilvánizmus” című cikkét használja fel. A román megnyilatkozás időben csak Nagy-Románia megszületéséig nyúl vissza és a transzilvánizmus lényegét Moldován a román ökirályság egyes időelőtti és nem eléggé megfontolt intézkedéseivel szemben megnyilatkozó ellenállás szellemében látja. Ez a román transzilvánizmus ezek szerint kezdetben valóságos regionálizmus volt, azzal az ökirálysági törekvással szemben, amely azt hangoztatta: akarjuk Erdélyt az erdélyiek nélkül. Tény, hogy az erdélyi románok legjobbjai erre ezt felelték: „Erdély az erdélyieké”. Az erdélyiség mélyebb rétegeibe behatolva pedig ugyancsak Moldován állapítja meg: „a transzilvánizmus a megnyilatkozások és színek olyan gazdagságát és változatosságát mutatja, mint amilyen megfejthetetlen és nem is gyanított kincseket a mi népiségünk magában rejt”...

A bécsi döntés után aztán érde-

kes változás állt be a román transzilvánista felfogásban. Ez a felfogás ma már legkevésbé sem regionalista, hanem: a jobb jövő iránti román törekvések és remények kifejeződési pontja. Jelszava nem az, hogy Erdély az erdélyieké, hanem: Erdély a románoké. Így a román erdélyiség elvesztette szeparatiztikus színezetét és a nagyromán gondolat kovászává vált. Ma semmi mást nem jelent, mint az Észak-Erdély visszaszerzésére irányuló nemzeti összefogást. Számunkra a kérdésnek ebben a vonatkozásában Mikó Imre megállapítása a döntő: „A nagy nemzeti célkitűzésekben az erdélyi és ökirályságbeli román egyetért. Ezt pedig senki sem tévesztheti szem elől, amikor erdélyiségről beszél.”

A magyarság és a nemzetiség kérdésének vizsgálatánál szintén az erdélyiségből indul ki. „A magyar nemzetiségi politikának mindig Erdély volt a próbaköve. Magyarország nem élhet Erdély nélkül és Erdély nem élhet Magyarország nélkül.” Ebből az alaptényből következik, hogy Erdély sohasem volt egyéb, mint egy szűkített, de a nemzeti értékeket összesűrítő minőségi Magyarország. Az erdélyiség pedig nem szűkörű lokálpatriotizmus, hanem magyar világnézet európai színvonalon. Számolnunk kell a nemzetiségek jelenlétével, s e kérdés megoldása és rendezése Erdélyre, az erdélyiségre hárul. „A visszatért terület magyarságának kötelessége a nemzet, a nagy magyar gondolat és a nemzetiségi elválaszthatatlanságára figyelmeztetni és eloszlatni azokat az illúziókat, amelyek szerint nagy Magyarországot a kis magyar felfogás szűk horizontján lehetséges megvalósítani.” A jelenlegi kiélezett helyzetben – írja Mikó Imre – csak egy nemzetiségi politikát ismerünk: dél-erdélyi kisebbségi magyarságunk megmentését. Bár az eszményi követelmény az volna, ha a nemzetiségek megsegítésében kelhetnek némes versenyre. Erre fel is vagyunk

készülve – nemzetiségi jogunk Közép-Európa valamennyi államát megelőzte – „vannak azonban bizonyos elemi szabályok, amelyeket önmagunk megtagadása nélkül nem léphetünk át.”

(szi)

A NÉPISÉG VÁLSÁGA

Az eszme szakadatlanul termi a gondolatokat s ezeken ugyanaz a törvény teljeseedik be, mint a felhalmozott fegyvereken: egyszer meg kell szólalniok. A népiség is így termette éveken keresztül a gondolatok seregét s először a harmincas évek táján, másodsor pedig napjainkban kezd tette válni az írás, cselekvéssé a gondolat. Az eszme átlényegül és minden átlényegülés válsággal jár. Az első válság átmeneti jellegű volt s arra tanított, hogy meghal az eszme, mikor világra hozza a mozgalmat. A lényeg égi és földi alakja nem fér meg egymással. A népiség eszméje azonban már akkor sokkal mélyebb valóság-rétegekben gyökerezett, hogy át ne vészelt volna a kétséges időket. Pár évvel később, a Magyar Élet megindulásával új korszak kezdődött s az eszme a győzelem ígértét hordozta.

A második válság tünetei alig két éve kezdtek mutatkozni. Attól az időtől számíthatjuk a jelek feltűnézését, amikor először állapítottuk meg a kezdetben egységes eszme megoszlását, mikor először döbentünk rá, hogy a közös célt, a »magyar élet« felé fordulást másképpen valósítja meg Veres Péter, másképpen értelmezi Tamási és megint másképpen Németh László. Ennek a korai megoszlásnak figyelmeztető tünete az írói marakodások elszaporodása, ennek a felismerése Kiss Jenő szekta-elmélete, Szabédi ráció és világossági vitája az irracionalistákkal és legutóbbi megnyilvánulása a balaton-szárszói kettéválás.

A megoszlás okai nem pillanat-

nyiak és nem átmenetiek: biológiai adottságból, politikai beállítottságból és az idők parancsszavából származnak.

A népiség mint eszme végső fokon nem más, mint boldogságrendszer (v. ö. *Makkai János* tanulmányát a politikai boldogságrendszerekről a *Hitel* előző számában): egyetlen célja a magyarság boldogsága, anyagi és szellemi szabadsága. Leglényegesebb alapvonalában azonban mélységesen különbözik valamennyi lejárt, vagy divatos boldogság-rendsztől: nem politikusok teremtették és nem ők fogalmazták meg. Az eszme diadalát nem politikai hatalommal próbálták érvényesíteni. Felsőbbségét az határozta meg, hogy az első modern *irodalmi boldogság-rendszer*, írók az egyetlen hatalmi tényezői, fegyvere és eszköze eddig nem az erő volt, hanem a pusztá meggyőződés, a hit. Irodalmi származása s az a páratlan sajátossága, hogy a legszintetikusabb boldogság-rendszer, mindeddig biztosította magasabbrendűségét a politikai rendszerek felett. Legszintetikusabb, mert három-négy rendszer alapelveit foglalja magában. Az individualizmus, a kollektívizmus, szocializmus és nemzeti-szocializmus egyoldalú boldogságot ígérő rendszereivel szemben a népiség a magyar *fajta* boldogságát ígéri egyik *osztálya* (a parasztság) kiteljesedésében a *közösség* számára, az *egyénség* értékeinek megbecsülése mellett. A népiség szintézise az egyéni, kollektív, osztály és faji boldogság-rendszereknek.

A mai válság legmélyebről eredő okát abban kereshetjük, hogy a népiség differenciálódott: dualisztikussá vált. Minden elvi ellentétnek végső oka ez a dualizmus, mely semmiben sem különbözik az örök eldöntetlen materializmus-idealizmus harcától, az anyag és szellem, a test és lélek ellentététől, az ész és érzelm párviaadalától, a realizmus és romantika versengésétől, legmodernebb nevén

a racionalizmus-irracionalizmus hullámzásától.

Racionalista és irracionalista népiség megkülönböztetése csak arra jó, hogy új fogalmakat teremtsünk a változatlan lényegnek. A népiség vallói tulajdonképpen már a kezdet-kezdetén megoszlottak alkat és hivatás, feladat és világnézet szerint.

A *racionalista népiségben* találják meg éltető elemüket a józan, csupán pozitív tényeket ismerő népi írók: Veres Péter, Kovács Imre, Erdei Ferenc, a köziró Móricz, a Földindulás Kodolányija, Nagy István, Darvas József, Asztalos István, Szabó Pál, Somogyi Imre. A magyarságot biológiai valóságnak fogják fel elsősorban és ennek az ilyenformán adott magyarnak szükségleteit mérik fel higgadt, céltudatos realizmussal és mindenek előtt ennek biológiai szükségleteit igyekeznek megszüntetni, anyagi javakkal ellátni és boldog földi életet biztosítani neki. Főgondja a racionalis népiségnek a szociális és egységes berendezésű magyar társadalom, anyagi jólét és etnikai tényezővé válás.

Az *irracionalista népiség* boldogság-rendszere a szellem, a lélek számára ígéri a boldogságot és a teljes felszabadulást az idegen kategóriák alól. Nem több kenyeret, nem földreformot, nem szövetkezeti tömörülést hirdet, hanem magyar tett-, jog-, jelkép-, nyelv- és logikai rendszert (Karácsony Sándor, Lükő), lelki boldogságrendszert (Tamási, a Holdvilágvölgye Kodolányija, Sinka, a költő Erdélyi, a fiatalabb Nyíró, a Csodálatos Élet Szabó Dezsője).

Ez a dualizmus jellemzi ma minden vonalon a népiség színeváltozását. Maga a megoszlás még nem jelentene veszedelmet az eszme számára: az elmélet és a gyakorlat, az absztraktum és a konkrétum hullámzása adta a változások ritmusát eddig is. A baj és a válság ott kezdődik, hogy ma az idők mindenképpen a racionalizmusnak

kedveznek. Harcikocsik és újabbnál-újabb haditechnikai csodák zajában a kelleténél kevesebben hallgatnak a lélek szavára. Az eszme mozgalommá válása már-már elkerülhetetlen s most másodsor is pusztulással fenyegeti az eszmét a konkretizálódás. Noha nem feltétlen velejárója az eszme halála, reménységre kevés kilátás van mindaddig, míg a mozgalom felhárad a szülő eszme ellen és szembefordul vele. A népiségben ez a bomlás ment végbe.

A mozgalom hívei árulással vándorolják az irracionalistákat, akik ha tenni és merni kell, elhúzódnak a porondról. A kézzelfogható eredmények türelmetlen sürgetői minden elvi és elméleti vitára szánt percet feleslegesnek és elvesztett időnek tartanak. A realitásokon túl levő «valóságok» elhivottai viszont múltó és csak ma, vagy holnap igaz igazságokért nem kockáztatják az örökkévalóság és egyetemesség jegyében megfogamzott hitüket. Félnék, hogy a racionalisták kezén elsikkad az eszme: a magyarság boldogsága. Ha a mozgalommal és a harcosokkal tartanak, úgy találnak járni, mint a XVIII. század felvilágosodottjai: sikerül az intézményeket úgy, ahogy megreformálni, de pár év múlva ott vagyunk, ahonnan elindultunk, ha ugyanaz marad az ember. Ha viszont a magyarság irracionális valóságának kiteljesedéseért küzdenek, az ember, a lélek utópisztikus megújulásáig kiszámíthatatlan sok idő telhetik el, pedig minden percért kár, amit a mai állapotok közt töltünk.

Az eszme azonban kiheveri ezt a válságát, éppen a fentebb vázolt értékeinél fogva. A kérdés csupán az, hogy a dualisztikus népiség melyik véglete győz, kinek lesz igaza. Akár racionalista módon a magyarság biológiai valóságáért küzdünk, akár irracionális megújulásáért, egyaránt fogyatékos jövővéért küzdünk. Az igazság valahol a kettő között van. Erre a

szintézisre azonban eddig csak a legnagyobbak voltak képesek: Szabó Dezső és Németh László. Az ő életművük és magatartásuk egyformán lecke mindkét tábor egyoldalúsága ellen. A népiség megoszalása tulajdonképpen az eszme védekezése a megsemmisülés ellen. Ez a metamorfózis most újabb időkre biztosítja a népiség életképességét. Ha nem jön ez a válság, talán végelgyengülésben kellett volna kimúlnia, mint annyi boldogító eszmének.

Salamon Sándor

TISZTASÁGI VIZSGÁLATOK KÉT VÁROSBAN

Dr. Kneffel Pál, a kolozsvári egyetem Közegészségügyi Intézetének tanársegéde, feltűnéstkeltő cikket közöl az *Anya- és Gyermekvédelem* novemberi számában. Mint írja, néhány évvel ezelőtt iskolaorvosi munka teljesítése közben

meglepődve észlelte, hogy a rábízott elemi iskola tanulói között igen magas százalékban terjedt el a *fej-tetvesség*. A váratlan lelet arra készítette, hogy akkori állomás helyén, Szegeden, közegészségügyi vizsgálat keretében keresztmetszeti képet készítsen a város elemi iskoláiról annak megállapítására, hogy a fejtetvesség és általában a tisztátalanság csupán lokális tünetként jelentkezett-e a gondozásában lévő elemi iskolában, vagy a város elemi iskolái mind fertőzöttek?

Az iskolaorvosi szakrendelő és a tisztifőorvosi hivatal segítségével végezte vizsgálatait, mielőtt azonban adatait nyilvánosságra hozhatta volna, a szegedi Közegészségügyi Intézettel együtt Kolozsvárra került. Itt aztán a visszacsatolás után azonnal ugyanolyan szempontok szemmel tartása mellett ugyanazokat a vizsgálatokat végezte el s a két város hygienés képét összevetve, eredményeit az alábbi táblázatban adja:

Két város néhány elemi iskolájában végzett tisztasági vizsgálatok eredménye

Város	F i ú k				L e á n y o k			
	átvizsgáltak száma	tetves %	rühes %	piszkos %	átvizsgáltak száma	tetves %	rühes %	piszkos %
Szeged	1321	2.5	1.9	16.2	916	31.4	1.5	10.9
Kolozsvár	963	4.5	1.7	14.3	1025	50.0	0.2	4.5

A táblázatból kitűnik, hogy azonos számú gyermek közül, nagyjából azonos társadalmi rétegből, Kolozsvárt lényegesen nagyobb a fej-tetves gyermekek száma, mint Szegeden. A többi irányban végzett vizsgálatok lényegesebb különbséget nem mutatnak.

Kétségtelen, hogy a háborús vi nyok az ismertetett számokat azóta is növelték. A háborús anyag-gazdálkodás szűken méri a tisztálkodáshoz szükséges eszközöket (szappan, tűzifa), mégis lehetetlen e számok mellett szó és tett nélkül el-mennünk, – írja dr. Kneffel Pál.

SZEMLE

ERDÉLY – ÚJSÁGÍRÓ-SZEMMEL

HARMINC pesti és vidéki újságíró járta be október közepén Erdélyt Kolozsvártól Sepsiszentgyörgyig. Megnézték az erdélyi városokat, a változatos erdélyi tájat és a visszatért részek gazdasági szervezeteit. Ez volt utazásuk legfőbb célja: meglátni az „aranyló vágykép”, a Tündérkertnek elképzelt Erdély küzdelmes hétköznapjait, óriási erőfeszítéseit a gazdasági felemelkedésért és meghallani a Székelyföld népének hangos kiáltását gyárok, ipartelepek, a megélhetés után.

Senki sem mutogatta nekik, mégis mind a harmincnek akaratlanul az erdélyi magyarság demokratikus életformáin, önkormányzati szellemén és társadalmi öntevékenységén akadt meg a szeme. Ez csendül ki az utazás nyomán megjelent cikkek sokaságából. Hely hiányában keveset közölhetünk belőlük, de talán néhány idézetünk is híven ábrázolja, milyenek mutatkoztak Erdély 1943 őszén – újságíró-szemmel nézve.

VASS LÁSZLÓ: A NÉPPEL A NÉPÉRT

Ha valahol, itt még klasszikus formájában, a legtisztább értelmezésében él a szövetkezeti gondolat. Talán azért is van így, mert a székely népben régtől fogva hagyományos a kalákás szellem. Nem véletlen, hogy a magyar szövetkezeti mozgalom atyja, gróf Károlyi Sándor, ötven évvel ezelőtt a Székelyföldön kezdte meg az úttörés nehéz munkáját. Itt volt legégetőbb szükség a segítségre, mert a szabadságharc után fokozott mértékben nőtt az erdélyi földvándorlás óriási nemzeti veszedelme. Károlyi a szövetkezéssel, a magyar erők gazdasági összefogásával és megsegítésével igyekezett feltartóztatni a végzetes bomlást. Már előtte is a marosvásárhelyi székely polgárok kármentesítő társaságba szövetkeztek a tűz ellen, a századfordulón aztán az uzsora és az idegen hódítás ellen fogtak össze a szépen szaporodó szövetkezeti fiókokban.

A szövetkezeti gondolat ezen a vidéken tehát népmentő és nemzet-erősítő intézménnyé vált s különösképpen azzá lett az elnyomatás éveiben. Itt alulról indult meg a szövetkezeti szervezkedés, *a népből a népért*. A háromszor hét szűk esztendő sorvasztó csapásaival szemben a magyar templomokon kívül a gazdakörök és a szövetkezetek biztosították az erdélyi magyarság megtartását, szellemi és anyagi érdekeinek megvédését. Számos egyházi iskolát, papot és tanítót tartott fenn a szövetkezet s számos közművelődési ház a szövetkezetek támogatásából létesült. És volt idő, mikor a szövetkezeteken keresztül alakult ki Erdély magyar népi egysége, hogy megbirkózzék a reászakadt pusztulással.

(*Reggeli Magyarország*, 1943. október 31.)

DARVAS JÓZSEF: ERDÉLYI NAPLÓ...

Engem mindenekelőtt az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája érdekelt: az erdélyi parasztság hatalmas összefogó szervezetének mindennapi élete. Bár itt Erdélyben nem igen lehet kimondani a „paraszt” szót kellemetlen utókövetkezmények nélkül, mert a székely mind nemesember s a többi vidékek parasztsága... akarom mondani gazdáit, földművelőit, „földészeit” is hamar megorrolnak és csúnyán néznek az emberre a szerintük lealázó névért... Visszatérve az EMGE dologára: az ismertető nem mondja ki, de megérti az ember, hogy ez a jövőre száz esztendősz intézmény *egészen az utolsó időkig ugyanaz volt, mint nálunk az OMGE*. Az erdélyi nagy- és középbirtokosok gazdasági szervezete. Vagy ha tetszik: érdekvédelmi szervezete. Legfeljebb az erdélyi történelmi hagyományokból eredően, mindig több volt benne a demokratikus hajlandóság s a végvári magyar szorongás, amely már a kisebbségi sors előtt is eőg győtrődés volt itt, s ez enyhített valamit a feudális ridegségen. Még Trianon után is másfél évtizedig ilyen intézménynek maradt meg: *alig volt ezer tagja s ezek mind a nagyobb birtokosok sorából kerültek ki*. A falu, a nép felé nem volt semmi reális kapcsolata, – hatása is csak annyi, hogy a saját szűkebb keretei között végzett s propagált termelési újításokból közvetett úton valami mégis leszivárgott a nép közé.

1936-ban történik a nagy fordulat. *Dr. Szász Pál* ekkor az elnök. A kisebbségi sorsban felnövekedett első nemzedék már egy új, realisabb nemzetszemlélet igazságait hangoztatja s az összeomlás szörnyű vizioja alól kikerülve arról beszél, hogy gyökereket szaggató viharban, *„a zengő ég alatt az erdélyi magyarság egyetlen útja az időálló, ősi nemzeti és népi forráshoz, a magyar faluhoz kell, hogy vezessen”*. Az EMGE akkori vezetősége is megérti ezt s széles kapukat tár a falu felé, a népi elemek számára. Kilép egy gazdasági érdekvédelmi szervezet rezerváltóságából és társadalmi szervezetté akar nőni, még pedig úgy, hogy *a szervezést alul, a népnél kezdi el*. Ekkor lesznek az EMGE alapkövei a falusi gazdakörök s a taglétszám rövidesen megtízszereződik, majd meghússzorozódik.

A kérdések, melyekkel szembe kell néznie, igen súlyosak. Erdély földművelő, falusi magyarsága nagyon szegény. Az erdélyi résznek alig fele művelhető terület, a lakosságnak túlnyomó többsége, mintegy 80%-a viszont mégis földművelésből próbál megélni. A román földreform, amely a szociális jóvátétel helyett a „nemzeti jóvátétel” hamis jelszavával fog neki az erdélyi földkérdés megoldásának, *a kisajátított három millió holdból csak keveset juttat a magyarságnak, a magyar földművelő rétegnek*. Az erdélyi magyar parasztságnak komoly terjeszkedési, földszerző lehetősége nincs, – másféle terjeszkedés lehetőségéhez kell tehát hozzásegíteni.

Ez pedig legelsősorban *a termelés színvonalának emelése*. Ezen a téren igen nagy az elmaradottság. Sok helyütt még mindig fackéval szántanak s korszerű művelés hiányában felét se hozzák ki annak, amit még a sovány erdélyi földből is ki lehetne hozni. Kalotaszegen, Udvarhely és Csík megyékben még a hármás vetésforgó és az ugarhagyás ósdi rendszere divik. A hegyi legelők, megfelelő kezelés hiányában, sőt az oktalan talajrombolások következtében, veszedelmes arányban romlanak s az elszivatagosodás, elkarstosodás egész vidékeket fenyeget. A gazdasági terjeszkedés, erősödés egyik útja a korszerű állattenyésztés lehetne, – de megfelelő tenyészállatok hijján s okszerű takarmánykezelés nélkül ez is csak elméleti lehetőség.

Megkezdődik tehát a munka. Felvilágosító füzetek, könyvek, kiadványok ezreit küldik falura, szegényes eszközökkel bár, de mégis *megren-*

dezek egy sereg gazdasági tanfolyamot, gépkölcsönző szövetkezeteket szerveznek s néhány esztendő alatt valósággal gépesítik az erdélyi falut, nagy propaganda-hadjáratot indítanak a korszerűtlen ugarrendszer ellen, – egyszóval a mezőgazdálkodás majd minden területén történik valamilyen korszerű kezdeményezés... Falusi papok, tanítók, értelmiségi emberek százai kapcsolódnak be a munkába: egy új, realista szellem kezd bontogatni szárnyait s a honfibúval telt szónoklatok, a „hon állapotján” való búsulás helyett nagyobb érdem lesz hamarosan egy-egy tejszövetkezeti fiók összehozása...

Ilyen szorgalmas munkában találja az EMGÉ-t a fölszabadulás. Feladata azonban még ekkor sem ér véget: nem csupán lehetőségei, de kötelességei is megnőnek.

(Kis Újság, 1942. október 27.)

*

Már Kolozsvárt külön előadást hallottunk a székely-kérdésről: megint csak aféle előkészítő, „bemelegítő” tájékoztatást, hogy amit majd látunk, legyen mihez mérnünk. Mintegy útravalóul adott nekünk *Venczel József*, ez a kitűnő fiatal tudós néhány adatot s néhány elgondolkozató megállapítást, hogy egy pillanatra se felejtsük el, ha ott járunk a hegyek közé szorult, soványföldű medencében: *van külön székely-kérdés*. Már egész Észak-Erdély szempontjából is alapvető ellentmondásként könyvelhettük el ezt az adatot, hogy itt, ahol a földterületnek alig fele művelhető, a lakosság 75–80 %-a foglalkozik földműveléssel. Hát még milyen kibékíthetetlen ez az ellentmondás a Székelyföldön, ahol a kevés és sovány föld mellett *a népszaporodás is igen nagy!* Legnagyobb az egész országban. A szűk medencék szinte csordultig vannak emberrel, drága, okos emberanyaggal, amely – mint a Maros, vagy az Olt – elfolyik innen a világ minden tája felé. *Az utolsó 60 esztendő alatt mintegy 150.000 ember hagyta el a Székelyföldet.*

Pedig a székely kimondhatatlanul szereti a maga világát, ragaszkodik hozzá, szinte rátapad a soványka szántókra, a havasok szikláira s nem mozdul, ha csak nem űzi a végkép megenyhíthetlen nyomorúság. Semmi sem bizonyítja ezt élénkebben, mint az a tudományosan megállapított adat, hogy *a Székelyföldnek ma is 100.000 főnyi álló népefelesége van*. Ami azt jelenti, hogy ennyivel több ember él itt ma, mint amennyi a mostani gazdasági berendezkedés mellett normálisan meg tudna élni. Óriási szám ez, különösen ha tudjuk, hogy egész Székelyföld lakossága 400.000 fő: a két szám viszonya nagy-nagy szegénységről beszél s egyben hatalmas feladatok megoldását sürgeti.

Mi lehet itt a megoldás?

Elsőként egy negatívumot kell mondani: azt, hogy *mi nem lehet*. A székely sorssal törődő emberekben, szinte védekező mozdulatként, még a konkrét javaslatok előtt felriad a tiltakozás: úgy pillanatig sem szabad gondolni az említett „népfelesleg” elköltöztetésére vagy áttelepítésére. Hiszen ez valójában nem is felesleg, kétszer annyi magyar is elkelne itt, a végvárak bástyaiban: csak a mai gazdasági helyzettel való józan számvetés mondatja ki ezt a rideg szót. A nemzeti érdek s a székelység érdeke is azt parancsolná, hogy *még a mostani elvándorlást is vissza kellene fogni*. A székely szabad, szép életre termett fajta, – miért szóródjék szét remek fiatalosága szolgaleányoknak, cselédlánynak idegen vagy nem idegen (nekik mindenképpen az!) városok aszfaltjára?

A földet, a medencéket nagyobbítani, a hegyeket odébb tolni nem lehet, – de van egy *komoly lehetőség*: az *iparosítás*. Egy felépítendő ipar emberanyagául jobbat, mint a mozgékony eszű székelyt, el sem lehet kép-

zelni s a környező természeti világ is a kiaknázatlan nyersanyagok se-
regét kínálja egy minél gyorsabb és minél erősebb ütemű iparosításra.
Egész Erdély kérdése ez, de lent a Székelyföldön már olyanféle nemzeti
üggvé nőtt, mint Kossuth idején a nemzeti iparfejlesztés ügye. Szinte azt
várja az ember, hogy egyszerre Erdély költői és írói is ihletet kapjanak
ettől s szólni kezdjenek róla, mint hajdanában Vörösmarty és Petőfi.
Bennünket mindenesetre a Székelyföld kapujában már olyan köszöntő fog-
gad, amelyben a költői hang ezt a hangulatot idézi: *folyóink, patak-
jaink zuhogásában, fenyveseink zúgásában hallják meg, uraim, a Szé-
kelyföld népének vágyait. Gyárakat, ipartelepeket kér ez a nép...*

Még Budapesten, a tanulmányút programját elolvasva, kicsit csodál-
koztam, hogy az Marosvásárhelytől kezdve Sepsiszentgyörgyig, az egész
Székelyföldön végig egy sereg gyár meglátogatását ígerte. Vajgyár, len-
feldolgozó üzem, hordógyár, keményítőgyár, fafeldolgozó üzem... Ilyen-
féle gyárak meglátogatására nem kellene ezer kilométert utaznom, –
gondoltam magamban. Itt azonban látom, hogy egy-egy gyár ezen a tá-
jon sokkal többet jelent egyszerű ipari vállalkozásnál s megértem az itteni
embereket, ha *elsősorban ezekre hívják fel figyelmünket, dicsekvő szere-
tettel, s nem az agyonunt székely romantikára...*

(Kis Újság, 1943. október 31.)

TÓTH LÁSZLÓ: ÖNKORMÁNYZATI SZELLEM ÉS TÁRSADALMI ÖNTEVÉKENYSÉG

Való igaz, hogy a székelységben ősi érzés a közösség iránt való kö-
telesség maradéktalan teljesítése. Az a bizonyos kalákás szellem, az egy-
máson való segítés, a kölcsönös támogatás gondolata – a székelységben
sohasem halványodott el. Az idegen megszállás pedig megsokszorozta az
egész erdélyi magyarságban azt a tudatot, hogy szükségük van egymásra,
hogy az egyes csak akkor tud fennmaradni és boldogulni, ha az egész kö-
zösség élete biztosítva van. Abból származik az az erős önfegyelmélettség,
amely az áldozatot zokszó nélkül tudja vállalni és a kiválasztott vezetők-
nek szívesen engedelmeskedik... De nem mint a nyáj vagy a méhraj, ha-
nem mint az önérzetes és céltudatos ember, aki nem parancsra, hanem a
maga akaratából vállalja a kötelességet és becsületkérdést csinál abból,
hogy azt híven és tökéletesen teljesítse.

Csak katonás lélek, csak közösségi szellem, csak a saját fajtájának
vigyázó őrzése, csak az ép erköcsi érzék, csak a természeti erővel való
küzdelem edzettsége, – sőt még ezek együttesen sem tudták volna így
és ennyire megtartani és összetartani a magyarságot, *ha nem lett volna
meg benne az önkormányzati szellemnek az a megtörhetetlen ereje, az
emberi és a nemzeti szabadságnak az a hagyományos tudata, amely min-
den elnyomást visszalökött, minden idegen befolyást elutasított s amely
keményen és egyenesen tudott megállni a maga magyarsága és ember-
sége méltóságának védelmében.*

Az erdélyi katolikus státus, a csíki magánjavak, az egyes községek
közirtokosságai az erőszak, a jogtalanság, a csábítás és a befolyásolás
annyi veszedelmével szemben azért tudtak úgy ellenállni, azért tudták át-
vészelné a szörnyű időket, mert az erdélyi emberben az önkormányzathoz
való ragaszkodás és a szabadság szeretete sohasem engedett!

Egészen természetes, hogy amit az idegen uralommal szemben is
meg tudott védeni, annak tiszteletét és értékelését megkívánja az egész

magyar hazától is. Annyival inkább, mert hiszen huszonnév év szenvedésével és áldozatával bebizonyította, hogy önkormányzatát és szabadságát sohasem egyéni célok, hanem a magyarság legfelső és legmagasabb céljai érdekében őrizte meg.

Mostanában megint divat beszélni a demokráciáról. Aki Erdélyben jár, meg kell érezze, hogy ott a magyarság körében igenis demokrácia van a szónak igaz és tiszta értelmében. Mindenkit érdeme és munkája szerint becsülnek meg és sem a születés előjoga, sem a vagyon kedvezése, sem a hivatalos rang, sem a megkülönböztető címzés nem tesz valakit többé. De igenis van tekintély és kimagasló tiszttség azokkal szemben, akik munkájukkal, példaadásukkal, emberségükkel és magyarságukkal különlegesen kitűntek a többi közül.

Aki Erdélyben külsőségekkel, rangokkal vagy címekkel, előkelőség vagy vagyon fitogtatásával akarná magát a nép fölé helyezni, azt minden rendű és rangú körben kinevetnék és hamar lehetetlenné tenné magát. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, mintha az egyszerű erdélyi népben nem volna meg a magyarságnak tisztességtudása s mintha jelszavakkal és uszításokkal ellene lehetne fordítani azoknak, akik nagy családi hagyományaik, műveltségük és birtokállományuk miatt többet kellett hogy vállaljanak a nemzeti és közösségi kötelességekből s ennek a hivatásnak meg is tudtak felelni... Jövevény politikusok és agitátorok lát-hatják, hogy pereg le az erdélyi magyar emberről mindenféle jelszó és uszítás s hogy török meg minden pártütési szándék és szétbontási próbálkozás a magyarság politikai és gazdasági szervezeteinek egységén.

Ez az egység pedig nemcsak hirdetett szó, hanem valóságos tény... Természetesen nem mesterséges, nem mechanikus egységről van itt szó, hanem szerves összetartozásról, az élet valóságos együttségéről. Az erdélyi felfogás ebben határozott és félreismerhetetlen, de egyáltalában nincs ellentétben az országos közérdekkel s a magyar nemzetnek és a magyar államnak eszméjével. Ellenkezőleg! Éppen azért, mert e felfogásnak az önkormányzati szellem az alapja, mert az egyén és a köz egyensúlya a legfőbb szempontja és mert az emberi és a nemzeti szabadság légköre veszi körül, – az egész magyar nemzet számára nemcsak hasznos, hanem nagyon tanulságos is.

(*Nemzeti Újság*, 1943. október 31.)